

UNIVERZITA PAVLA JOZEFA ŠAFÁRIKA V KOŠICIACH
FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra sociálnej práce

Rodina ako priestor sociálnej práce

Magdaléna HOVANOVÁ

Košice 2021

Rodina ako priestor sociálnej práce

Vysokoškolská učebnica

Autorka:

Mgr. Magdaléna Hovanová, PhD.

Katedra sociálnej práce, Filozofická fakulta, UPJŠ v Košiciach

Recenzenti:

doc. JUDr. Mgr. Dušan Šlosár, PhD.

Katedra sociálnej práce, Filozofická fakulta, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

PhDr. Michaela Šavrnochová, PhD.

Katedra sociálnej práce, Pedagogická fakulta, Univerzita Mateja Bela

Tento text je publikovaný pod licenciou Creative Commons 4.0 - Attribution CC BY NC ND
Creative Commons Attribution –NonCommercial - No-derivates 4.0 („Uved'te pôvod –
Nepoužívajte komerčne - Nespracováajte“)

Za odbornú a jazykovú stránku tejto publikácie zodpovedá autorka. Rukopis neprešiel redakčnou ani jazykovou úpravou.

Umiestnenie: www.unibook.upjs.sk

Dostupné od: 08.02.2021

ISBN 978-80-8152-965-8 (e-publikácia)

OBSAH

Predhovor.....	4
Základné charakteristiky rodiny	6
Základná typológia rodín.....	8
Životný cyklus rodiny	12
Obdobie výberu partnera	13
Obdobie trvania rodiny	15
Obdobie zániku manželstva/partnerstva	19
Funkcie rodiny a ich poruchy	22
Typológia rodín na základe ich funkčnosti.....	28
Postupy sociálnej práce s rodinou.....	34
Posúdenie životnej situácie rodiny.....	39
Prvé stretnutie a návšteva v rodine	41
Posúdenie zdrojov a možností rodiny.....	45
Základné oblasti posúdenia životnej situácie dieťaťa a jeho rodiny	47
Metódy sociálnej práce využívané v rámci posúdenia životnej situácie rodiny.....	50
Plán sociálnej práce s rodinou.....	59
Sociálna intervencia rodiny	63
Sanácia rodiny	64
Prípadová konferencia	65
Rodinná konferencia.....	67
Rodinná mediácia	69
Program podpory a rozvoja rodičovských spôsobilostí.....	73
Sieťovanie.....	75
Sprevádzanie.....	77
Prípadové štúdie	82
Prípadová štúdia 1 - DENIS	83
Prípadová štúdia 2 – ZUZKA	85
Prípadová štúdia 3 – DOMINIK.....	86
Zoznam bibliografických odkazov.....	89

Predhovor

Rodina je základná bunka spoločnosti, vznikla v spoločnosti a je so spoločnosťou spojená. Je prvou sociálnou skupinou, ktorej sa človek stáva členom. Celý jeho život je spojený a ovplyvňovaný touto skupinou. Neskôr prichádza aj ďalšie prepojenie s rôznymi inými sekundárnymi skupinami, ktoré ovplyvňujú jednotlivca v jeho živote. Rodina svojim členom poskytuje bezpečie, hodnoty, spôsoby riešenia situácií a problémov, sociálnu oporu, pomáha im zvládať rôzne záťažové situácie. Je to sociálny priestor, sociálne zázemie, ktoré poskytuje svojim členom ochranu a pomoc aj v tých najťažších chvíľach. Je to priestor bezpečia, opory a porozumenia. Jednotlivec sa aj po opustení rodiny v ďalšom svojom živote k rodine vracia a ostáva v nej včlenený ako jej súčasť. Zároveň svojich členov socializuje a pripravuje ich na život v spoločnosti.

Predkladaná vysokoškolská učebnica ponúka pohľad na rodinu v rámci sociálnych kontextov. Venuje sa základným charakteristikám rodiny, ktoré určujú hodnoty, vzory, postoje, konanie a pomáhajú dotvárať u dieťaťa jeho črty osobnosti. Život v harmonickom rodinnom prostredí vytvára dobré predpoklady pre mnohokrát jediná prípravu na plnenie následných manželských a rodičovských povinností. Každá rodina prechádza svojim jedinečným životným cyklom od výberu partnera, cez príchod detí do rodiny až po zánik rodiny. Počas svojho trvania rodina plní rôzne funkcie. Funkčná rodina je ideálna pre harmonický vzťah partnerov aj ideálne prostredie pre výchovu detí. Do života rodiny však vstupuje množstvo faktorov, ktoré vplývajú priamo alebo nepriamo na plnenie týchto funkcií a môžu zapríčiniť rôzne poruchy. Kvalita plnenia funkcií a kvalita vzťahov u jednotlivých členov rodiny môže byť rozdielna. Faktom je, že rodiny zlyhávajú pri naplňaní svojich funkcií a budovaní vzťahov, v dôsledku čoho dochádza k dysfunkčnosti. Práve tu je úlohou sociálnej práce ponúknuť pomoc rodinám vyrovnáť sa s ich veľkými aj malými problémami. Sociálna práca s rodinou sa zameriava na obnovu jej funkčnosti prostredníctvom rodinného systému a na obnovu sociálneho fungovania jednotlivých členov ale aj rodiny ako celku. Deje sa tak systematicky a cielene prostredníctvom niekoľkých etáp. Z procesného hľadiska sa jednotlivé etapy navzájom prelínajú a dopĺňajú a nie je ich možné striktno oddeľovať. Ku každej rodine je potrebné pristupovať individuálne a posúdenie rodiny vzťahovať k potrebám jej členov. Špecifickým znakom sociálnej práce je zameranosť na celok a komplexné posudzovanie rodiny, kde je potrebné brať do úvahy tak hľadisko klienta ako aj hľadisko prostredia, v ktorom žije a ktoré ho neustále ovplyvňuje.

Vysokoškolská učebnica obsahuje základné spracovanie problematiky rodiny a sociálnej práce s rodinou pre študentov sociálnej práce, ktorí sa pripravujú vykonávať túto dôležitú profesiu. Zároveň majú možnosť nacvičiť si prostredníctvom priložených prípadových štúdií komplexnú problematiku v rámci posúdenia prípadu. Vysokoškolská učebnica vychádza z najnovších poznatkov, ktoré modifikujú klasický pohľad na sociálnu prácu s rodinou ale aj na rodinu ako sociálny fenomén.

Magdaléna Hovanová

Základné charakteristiky rodiny

- Základné charakteristiky rodiny
- Základná typológia rodín

Kľúčové pojmy: rodina, rodinné prostredie, znaky rodiny, nukleárna rodina, aktuálna rodina, rekonštituovaná rodina, širšia rodina, rozšírená rodina, neformálna rodina, úplná rodina, skrytá neúplnosť rodiny, neúplná rodina, manželská rodina.

Rodina predstavuje prvý, zmenšený a zjednodušený model spoločnosti, s ktorým sa dieťa stretáva. Toto prostredie formuje osobnostný vývin a predurčuje, aké budú vzťahy dieťaťa k iným skupinám ľudí. Preto možno tvrdiť, že rodina je základná bunka spoločnosti. Túto všeobecnú definíciu pozná skoro každý. Bližšie ju však možno definovať ako sociálnu skupinu zloženú z dvoch alebo viacerých osôb žijúcich spolu v jednej domácnosti, ktoré sú spojené manželskými, pokrvnými alebo adoptívnymi zväzkami¹. Rodina vytvára sociálne významný článok medzi človekom ako izolovaným individuum a spoločnosťou ako globálnym sociálnym útvarom. Má preto zásadný význam pre človeka i pre spoločnosť. Pre človeka je dôležité, v akej rodine žije, pre spoločnosť z akých rodín sa skladá.²

Definície rodiny sa u jednotlivých autorov³ odlišujú podľa toho, ktorý znak či funkciu autor extrahuje ako základ svojho vymedzenia. Rodinu možno chápať ako primárnu sociálnu skupinu, v živote ktorej sa utvárajú a odzrkadľujú zložité mnohotvárne interpersonálne vzťahy manželstva a vzťahy rodičov a detí. Rodina je útvar, kde sa na základe príbuzenských, prevažne pokrvných a emocionálnych zväzkov utvárajú medzi mužom, ženou a potomstvom osobitné, svojrázne vzťahy.⁴ Rodina je tiež malou primárnou spoločenskou skupinou založenou na zväzku muža a ženy, na pokrvnom alebo substituujúcom vzťahu rodičov a detí, ktorí žijú v spoločnej domácnosti. Plnia sa tu spoločensky uznané role vyplývajúce zo spolužitia a súhry

¹ SOPÓCI, J. Sociálne inštitúcie modernej spoločnosti.

² KELLER, J. Úvod do sociologie.

³ BECHYŇOVÁ, V. a M. KONVIČKOVÁ. Sanace rodiny. DE SINGLY, F. Sociologie současné rodiny. GABURA, J. Teória rodiny a proces práce s rodinou. HUDECOVÁ, A. a A. BROZMANOVÁ GREGOROVÁ et al. Sociálna práca s rodinou. KOTEKOVÁ, R., E. ŠIMOVÁ a A. GECKOVÁ. Psychológia rodiny. MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť. MOŽNÝ, I. Sociologie rodiny.

⁴ NOVOTNÁ, E. Sociologie sociálních skupin.

funkcií, ktoré podmieňujú existenciu tohto spoločenstva a dávajú mu vlastný význam vo vzťahu k jednotlivcom i celej spoločnosti.⁵

Vzor poskytovaný rodičmi a súrodencami, ich hodnoty, vzory, postoje a konanie, pomáhajú dotvárať u dieťaťa črty jeho osobnosti. Život v harmonickom rodinnom prostredí vytvára dobré predpoklady pre mnohokrát jedinú prípravu na plnenie následných manželských a rodičovských funkcií. Rodina je jednou z najstarších spoločenských inštitúcií, ktorá pre zachovanie ľudskej spoločnosti plní veľmi dôležité funkcie.⁶

Rodinným prostredím sa zaoberá množstvo vedných odborov a to najmä sociológia, sociálna psychológia, psychológia, psychológia zdravia, sociálna práca, ekonómia a pedagogika. Sociológovia zaujímajú najmä kvalitu stavu medziľudských vzťahov, vplyv spoločnosti na rodinu, usporiadanie a štruktúra rodinného života. Psychológovia zaujímajú predovšetkým otázku duševného života v rodine,⁷ pedagogika sa snaží odhaliť vzťahy existujúce v rodinnom prostredí z hľadiska formovania a ovplyvňovania najmladších príslušníkov rodiny, sociálna práca sa zameriava na funkčnosť či dysfunkčnosť rodiny.⁸

Rodina má v našej spoločnosti stále vysoký kredit, čo dokazuje aj skutočnosť, že v každom historickom období boli ľudia schopní a ochotní založiť si rodinu, aj napriek tomu, že nie vždy dokázala naplňovať všetky ich potreby.⁹ Ale stále to bolo miesto, kde členovia rodiny mali garantované bezpečie, spolupatričnosť, vzájomnú pomoc a priestor pre osobný život. Žiadne iné sociálne prostredie nespĺňa také funkcie ako rodina.¹⁰

Funkčná rodina dokáže nastaviť vnútorný systém vzťahov tak, aby individuálne záujmy ustúpili rodinným záujmom. Obmedzujúci charakter rodiny je vyvážený benefitmi, ktoré poskytuje.¹¹ Kľúčové znaky rodiny možno vymedziť ako:

- **prevaha osobných neformálnych väzieb**, jej členom sa jedinec stáva hneď po svojom narodení (jedinec si ju nevyberá),
- obvykle ju **tvoria partneri** spojení manželským zväzkom a vzťahmi ich **detí**,
- slúži na **uspokojovanie potrieb, záujmov, hodnôt a cieľov** členov a taktiež na **uspokojovanie potrieb spoločnosti** (výchovnej a reprodukčnej potreby),

⁵ DUNOVSKÝ, J. et al. Sociální pediatrie.

⁶ SATIROVÁ, V. Společná terapie rodiny.

⁷ VÝROST, J., A. ZELOVÁ a L. LOVAŠ. Vybrané kapitoly zo sociálnej psychológie III. Sociálnopsychologická analýza osobných vzťahov, interpersonálna agresia, makrosociálne javy a procesy.

⁸ POTOČÁROVÁ, M. Rodina, mládež a jej postoje k sociálnym limitom.

⁹ POTOČÁROVÁ, M. Rodina, mládež a jej postoje k sociálnym limitom.

¹⁰ GURÁŇ, P. a J. FILADELFIOVÁ. Rodinné správanie a rodinné stratégie na Slovensku.

¹¹ ŠATÁNEK, J. Rodinné prostredie ako faktor socializácie a personalizácie osobnosti dieťaťa.

- **realizuje spoločenskú kontrolu** nad členmi rodiny, ktorá býva silná a účinná (vd'aka intímny, emocionálnym vzťahom),
- **zabezpečuje rovnováhu** medzi emocionálnymi potrebami svojich členov a prostriedkami na ich uspokojovanie; uspokojuje potrebu lásky, úspechu, súcitu.¹²

Základná typológia rodín

„Rodina založená manželstvom je základnou bunkou spoločnosti. Spoločnosť všetky formy rodiny všestranne chráni“¹³. Vyššie však bola rodina definične uchopená aj ako malá primárna spoločenská skupina založená na zväzku muža a ženy, na pokrvnom alebo substituujúcom vzťahu rodičov a detí, ktorí žijú v spoločnej domácnosti¹⁴. Aj preto je potrebné popísať jednotlivé formy rodiny. Z pohľadu definovania rodiny ide o charakteristický **funkčný rodinný systém**¹⁵. Preto pojem funkčná rodina uprednostňujeme pred pojmom harmonická rodina. Funkčná rodina je definovaná ako rodina, v ktorej dochádza k úspešnému riešeniu problémov, existuje priaznivá emocionálna klíma a dochádza k stálemu vyrovnávaniu vzťahov vo vnútri rodiny v súlade s životným cyklom jej členov...“¹⁶ Pre kompletné teoretické vymedzenie rodiny je potrebné uviesť aj typológiu rodín na základe rodinnej konštelácie.

- **Nukleárna rodina** – je prvým typom rodiny, z ktorej jedinec pochádza, kam sa narodil a zahŕňa rodičov a minimálne jedno dieťa. Je to teda dvojgeneračná rodina,¹⁷ kde rodičia tvoria prvú generáciu a deti generáciu druhú. Všetci jedinci pochádzajú z určitej nukleárnej rodiny, ktorá následne výrazne ovplyvňuje aj fungovanie a smerovanie v ďalšej rodine (keď si deti založia svoje aktuálne rodiny), či už v podobe naučených vzorcov správania, zvykov, rodinných rituálov a pod.. Môže sa taktiež nazývať aj *orientačnou rodinou*.
- **Aktuálna rodina** – následne v rámci určitej fázy cyklu rodiny deti opustia nukleárnu (orientačnú) rodinu a vytvoria si vlastnú aktuálnu alebo označovanú aj ako

¹² PLÁVKOVÁ, O. Úvod do sociológie.

¹³ Zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine

¹⁴ DUNOVSKÝ, J. et al. Sociální pediatrie.

¹⁵ ŠAVRNOCHOVÁ, M. Závislosť od alkoholu v kontexte rodinného systému.

¹⁶ HARTL, P. a H. HARTLOVÁ. Psychologický slovník. ŽILOVÁ, A. Úvod do teórie sociálnej práce. Náuka o sociálnej práci.

¹⁷ MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť.

prokreačnú rodinu. Táto rodina býva výrazne ovplyvňovaná práve rodinou z ktorej členovia pôvodne pochádzajú¹⁸. V rámci aktuálnej rodiny prebieha životný cyklus rodiny od výberu partnera, uzavretie manželstva, narodenie detí až po ukončenie cyklu rodiny (rozvodom/rozchodom alebo smrťou jedného z partnerov).

- **Rekonštituovaná rodina** – je poznačená rozvodom/rozchodom alebo smrťou jedného z partnerov. Rodičia stále ostávajú rodičmi pre svoje deti, avšak už neplnia rolu partnerskú. Po tom, čo si rodičia nájdu nových partnerov sa z nej stáva **Agregátna rodina**.¹⁹
- **Širšia rodina** – tvorí ju okruh pokrvných príbuzných, pričom pod širšou rodinou sa najčastejšie rozumie viacgeneračná rodina žijúca spolu, tvoriaca jednu domácnosť (najčastejšie trojgeneračné rodiny)²⁰.
- **Rozšírená rodina** – tvoria ju ďalší príbuzní aktuálnej rodiny ako starí rodičia, ujovia, tety, sesternice a bratranci.
- **Neformálna rodina** – v tejto rodine vychovávajú spoločne deti rodičia, ktorí neuzatvorili manželstvo. Možno hovoriť o voľnom rodinnom spoložití rodičov s deťmi.²¹ Rodina však prechádza rovnakým cyklom, plní rovnaké funkcie a má rovnaké práva a povinnosti voči deťom akoby toto manželstvo uzavreté bolo. Partneri nemajú však právne záväzky voči sebe navzájom.
- **Úplná rodina** – pozostáva z rodičov a detí. Táto rodina plní všetky svoje funkcie a je optimálna pre rodinné spoložitie a zdravý vývin detí.
- **Skrytá neúplnosť rodiny** – rodina síce pozostáva z rodičov a detí, ale v dôsledku opustenia domácnosti (práca v zahraničí, výkon trestu jedného z rodičov, dlhodobé liečenie), jeden z rodičov neustále absentuje, čo sa negatívne odráža na vývine dieťaťa. Taktiež sem možno zaradiť rodiny, kedy jeden z rodičov nemá záujem participovať na výchove dieťaťa a je len „formálnou súčasťou“ rodiny.

¹⁸ SOPÓCI, J. Sociálne inštitúcie modernej spoločnosti.

¹⁹ GABURA, J. Teória rodiny a proces práce s rodinou.

²⁰ SOPÓCI, J. Sociálne inštitúcie modernej spoločnosti.

²¹ LEVICKÁ, J. et al. Sociálna práca s rodinou. GABURA, J. Teória rodiny a proces práce s rodinou.

- **Neúplná rodina** – v tejto rodine jeden z rodičov chýba, môže sa stať, že ako rodina ani nevznikla. Pri tomto type rodiny sa hovorí aj o jednorodičovských rodinách (rodina slobodnej matky/otca, vdovská/vdovecká a rozvedená/ rozídená rodina).
- **Manželská rodina** – je rodina zložená z manžela a manželky, ale je bez detí.

Otázky, úlohy a zamyslenia

- 1) Ako možno definovať rodinu?
- 2) Uveďte dôvody, pre ktoré sa zakladajú alebo nezakladajú rodiny.
- 3) Aké sú kľúčové znaky rodiny?
- 4) Ako možno vysvetliť tvrdenie, že nukleárna rodina ovplyvňuje svojich členov počas ich celého života?
- 5) Aký je rozdiel medzi rekonštituovanou a agregátnou rodinou?
- 6) Môžeme považovať manželskú rodinu za rodinu?

Životný cyklus rodiny

- Obdobie výberu partnera
- Obdobie trvania rodiny
- Obdobie zániku manželstva/partnerstva

Kľúčové pojmy: špecifiká výberu partnera, zložky partnerského vzťahu, oblasti zosúladenia partnerov, tvorenie, extenzia, ukončenie extenzie, kontrakcia, ukončená kontrakcia, uzavretie, základné subsystemy v rodine, rozvod/rozchod, smrť.

Rodina je všeobecne chápaná ako najdôležitejšia, najintímnejšia sociálna skupina, ekonomická jednotka i ako základný prvok sociálnej štruktúry spoločnosti. Nie je statická a preto počas doby svojho trvania prechádza množstvom vývojových štádií a zmien, ktoré tvoria životný cyklus rodiny.²²

Podoba tohto životného cyklu (Obr.1) závisí od jednotlivých typov rodín, počtu detí v rodine, spôsobu preberania jednotlivých rolí a hlavne adaptácie na jednotlivé životné situácie. Začína sa obdobím **výberu partnera**, ktoré významným spôsobom ovplyvňuje celý životný cyklus rodiny. Spravidla najdlhším obdobím je **trvanie rodiny**, ktoré sa ďalej člení na ďalších šesť štádií (tvorenie, extenzia, ukončenie extenzie, kontrakcia, ukončenie kontrakcie a uzavretie). Životný cyklus sa končí obdobím **zániku manželstva/partnerstva**, no nemožno povedať, že tým zaniká aj rodina ako taká, pretože vzťahy jedného alebo oboch rodičov s deťmi pretrvávajú. Všetky obdobia ale aj štádiá sa vyvíjajú a trvajú v každej rodine **individuálne**.

Obr. 1 Životný cyklus rodiny

Zdroj: Autorka

²² SATIROVÁ, V., J. BANMEN, J. GREBEROVÁ & M. GOMORIOVÁ. Model rústu: Za hranice rodinné terapie.

V súčasnosti sa stále viac objavuje situácia, že si jednotlivec môže počas svojho života založiť aj niekoľko rodín, preto členstvo v jednej rodine zaniká a celý cyklus rodiny nastáva odznova. Priebeh jednotlivých období a štádií je samozrejme následne skrátený a niektoré štádiá môžu byť vynechané. To isté ale môže nastať, ak sa napríklad do prvej rodiny jednotlivca nenarodia deti, ale v druhej už áno. Veľakrát sa naskytuje aj otázka, či je manželská rodina rodinou. Odpoveď je, že spĺňa obdobia životného cyklu rodiny ale v rámci obdobia trvania rodiny nie sú vytvorené jednotlivé štádiá. Podobná situácia je aj pri rodinách, kde rodičia nie sú zároveň aj manželmi, napĺňajú všetky obdobia aj jednotlivé štádiá, len nie je stanovený bod začiatku obdobia trvania a štádia tvorenia rodiny.

Obdobie výberu partnera

Špecifiká výberu partnera pre partnerské alebo manželské spolužitie, manželstvo a rodičovstvo sa vyvíjajú súbežne s rozvojovými tendenciami spoločnosti. Oproti minulosti, je v súčasnosti akýmsi trendom a zároveň hlavnou podmienkou partnerstva romantická láska. Predstavuje zvláštny stav vedomia, v ktorom je jednotlivec partnerom fascinovaný a idealizuje si ho. Tento stav pripomína „hypnózu“. Vzniká zvláštne naladenie na rovnakú vlnu a vnímanie len toho, čo chce vnímať. Stav intenzívnej zamilovanosti trvá len niekoľko mesiacov, možno aj kratšie, a jednotlivci skôr prechádzajú do stavu triezvejšieho stavu vedomia, v ktorom je možné partnera hodnotiť realistickejšie.²³ Partnerské vzťahy sú nanajvýš osobné a založené na štyroch **zložkách partnerského vzťahu**.

- **Záväzok** - prežívanie záväzku voči partnerovi ovplyvňuje rovina uspokojenia vlastných potrieb, presvedčenie, že ostatné alternatívy daného vzťahu sú horšie a miera investície, týkajúca sa najmä času a emocionálneho vkladu.
- **Atraktivita** - má veľa podôb a zúčastňuje sa nielen na nadviazaní vzťahu, ale predovšetkým na jeho kvalite a trvaní. Má dve podoby a to *fyzickú* (vzhľad, zovňajšok) a *osobnú* (osobnostné črty a vlastnosti, názory, presvedčenia, postoje, záujmy, potreby, ale tiež socioekonomický status).

²³ CHÁVEZ VILLANUEVA, P. Rodina kolíska života a lásky.

- **Intimita** - spája sa s osobnými vzťahmi ako je priateľstvo, láska, rodičovská láska a podobne. Intimita prekračuje osobné oblasti, súvisí so sebaodhaľovaním a je synonymom blízkosti si ľudí.
- **Láska** - je základom prevažnej väčšiny blízkych vzťahov, je predmetom záujmu partnerského a rodinného poradenstva.²⁴

Okrem iného, zohráva rolu pri výbere partnera súbor očakávaní mužov a žien. Muži kladú väčší dôraz na vzhľad a mladosť partnerky. Mladá žena je príťažlivá a zároveň je znamením zdravého potomstva. Ženy naopak očakávajú, že muž bude o niečo starší a ekonomicky zdatný, čím umožní zabezpečenie prostriedkov potrebných na prežitie a zaistenie rodiny. Toto všetko je ovplyvnené hlavne kultúrnou tradíciou. Súvisí to so záujmom mužov a žien na prosperite a stabilite rodiny, ktorú chcú spolu založiť.²⁵ Samotnému výberu partnera by malo predchádzať isté poznanie sa partnerov navzájom a zosúladiťnosť individuálne odlišných spôsobov správania a prežívania partnerov v oblastiach:

- **osobnostných potrieb** - ak obaja partneri majú podobné potreby na ich uspokojenie treba vynakladať menej námahy, no mnohé rozpadnuté manželstvá sú dôkazom nedostatočného poznania potrieb jedného z partnerov,
- **hierarchii hodnôt** - predpokladá u oboch partnerov podobnosť, pretože tá prispieva k nižšiemu výskytu konfliktov medzi partnermi,
- **rol** - pre partnerský súlad býva často rozhodujúce poznanie, či sa zhodujú aspoň čiastočne v očakávaniach na to, ako bude prežívať, konať a správať sa partner,
- **temperamentu** – na to, aby mohli obaja partneri vykonávať mnohé činnosti spoločne, je potrebné aby poznali navzájom sami seba a na základe tohto poznania mohli vytvárať kompatibilitu ich temperamentu.²⁶

Okrem týchto oblastí je známe, že sa berú ľudia podobných sociálnych a psychologických charakteristík. Človek pri voľbe partnera často dáva prednosť rovnakej rase, sociálnej skupine a náboženskej príslušnosti.²⁷ Pri výbere partnera na princípe podobnosti sa odporúča opierať nielen o slovne deklarované postoje, ale napr. o podobné skúsenosti z pôvodných rodín, podobné kultúrne vzorce a prostredie, v ktorom partneri vyrastali. V našej

²⁴ VÝROST, J. a I. SLAMĚNÍK. Sociální psychologie - Sociálna psychológia. PAVLUVČÍKOVÁ, E. Psychologické aspekty partnerstva.

²⁵ MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť.

²⁶ PAVLUVČÍKOVÁ, E. Psychologické aspekty partnerstva.

²⁷ MATOUŠEK, O. Práce s rodinou.

kultúre hrajú významnú úlohu i podobné vekové charakteristiky, vzdelanie a sociálne prostredie. Pri výbere partnera na princípe odlišnosti ide v podstate o vzájomné dopĺňanie sa v niektorých osobnostných vlastnostiach (dominancia, submisivita).²⁸

Obdobie trvania rodiny

Rodina je kontinuum súboru vzťahov, do ktorého prístupujú jej ďalší členovia narodením. Počas obdobia svojho trvania prechádza určitými štádiami vývoja, ktoré na seba plynule nadväzujú ale zároveň tvoria samostatnú časť cyklu. Obdobie trvania rodiny je od uzavretia manželstva až po smrť posledného člena rodiny. Svetová zdravotnícka organizácia (WHO) vytvorila základný model trvania rodiny, ktorý obsahuje šesť štádií.

Prvé štádium TVORENIE

Štádium od uzavretia manželstva po narodenie prvého dieťaťa, trvá spravidla rok až dva (je to však individuálne a závisí od mnohých faktorov a celkovej situácie rodiny). Ide o život v dyáde, ktorý charakterizuje adaptačné obdobie. Z hľadiska ďalšieho fungovania rodiny je nesmierne dôležité. Charakterizuje ho vzájomné a hlbšie spoznávanie manželov/partnerov, zoznamovanie sa s každodenným životným štýlom, so zvyklosťami a návykmi, časovým režimom, rôznymi doposiaľ neregistrovanými osobnostnými črtami.²⁹ Dochádza k fúzii vplyvov z oboch orientačných rodín a namieste je tu uvedomenie odpútania sa do vplyvu svojej orientačnej rodiny. Manželia/partneri si vytvárajú vlastný spôsob komunikácie, hospodárenia s financiami, a trávenia voľného času, vlastný rytmus intímneho života. Dochádza k definovaniu vzájomných rolí a k prerozdeleniu sfér vplyvu.³⁰

Druhé štádium EXTENZIA

Je v období od narodenia prvého dieťaťa po narodenie posledného dieťaťa. V živote manželov/partnerov začínajú dominovať nové roly a to rola otca a matky. Z manželov/partnerov sa stáva subsystém širšieho rodinného systému a je nevyhnutné

²⁸ PAVLUVČÍKOVÁ, E. Psychologické aspekty partnerstva.

²⁹ ŠULOVÁ, L. Person in Family.

³⁰ DE SINGLY, F. Sociológia súčasnej rodiny.

redefinovať hranice a pravidlá³¹. Na prvé miesto v ich živote sa dostáva dieťa, resp. deti. Toto štádium je prvou zaťažkavou skúškou vzťahu. Najmä pre nepripravené páry je príchod dieťaťa rozčarovaním. Ženy sa cítia izolované a preťažené. Muži sa zasa cítia vytlačení na vedľajšiu koľaj a sťažujú sa na nedostatok pozornosti a záujmu zo strany manželky/partnerky. Problémom je, keď manželia/partneri nechajú rodičovské roly prerásť do majoritnej roly a zabúdajú budovať svoj vzájomný vzťah. Neuvedomujú si, že tým škodia nie len sebe, ale i svojim deťom. Najväčšou istotou pre dieťa je láskyplný a harmonický vzťah rodičov. V tomto štádiu prichádzajú do rodiny aj ďalšie deti a to umožňuje vytvorenie súrodeneckého subsystému. Každé dieťa v rodine by malo mať priestor pre adekvátne rozvoj osobnosti, malo by byť rovnako akceptované ako individuum v rámci svojich individuálnych hraníc. Problematickým pri nezvládnutí tohto štádia môže byť žiarlivosť súrodencov ale aj vytvorenie aliancií (rodič + deti proti druhému rodičovi, rodič + dieťa proti druhému rodičovi + dieťaťu).³²

Tretie štádium UKONČENIE EXTENZIE

Toto štádium trvá od narodenia posledného dieťaťa po odchod prvého dieťaťa z domu. Rodina má už stabilný počet členov. Výchova v rodine je doplnená inštitucionálnou výchovou (materská škola, základná škola, vysoká škola, školské kluby a rôzne záujmové krúžky, umelecká škola, ...) a dieťa je konfrontované s novými sociálnymi vzťahmi a odlišným sociálnym prostredím. S nástupom detí do škôlky či do základnej školy dochádza k reorganizácii rodinných rolí.³³ Taktiež sa matka obvykle vracia do zamestnania. Zvyšujú sa nároky na participáciu otca pri výchove detí a starostlivosti o domácnosť. Postupne narastá voľný čas rodičov. Deti dospievajú, odpútavajú sa od rodiny a hľadajú si vhodné zamestnanie. Problematické pre chod rodiny môže byť obdobie adolescencie detí. Rodičov často zastihne nepripravených a nie sú schopní akceptovať zmeny správania svojich detí a vyvoláva to v nich pocity zneistenia a iritovania. Dieťa prestáva byť súčasťou detského subsystému, ale ešte nepatrí ani do subsystému dospelých.³⁴ Mení sa jeho spôsob vnímania a myslenia. Začína myslieť abstraktným spôsobom a vníma veci okolo seba v súvislostiach, ktoré predtým nevidelo. Aj napriek tomu, že sa skoro stáva autonómnou dospelou osobou, je v mnohých veciach ešte neskúsené. Naopak rodičia, prípadne iní dospelí si skrz svoje životné skúsenosti

³¹ GABURA, J. Teória rodiny a proces práce s rodinou.

³² GABURA, J. Teória rodiny a proces práce s rodinou.

³³ JANRINOVÁ, J. Otcem a mamám.

³⁴ GABURA, J. Teória rodiny a proces práce s rodinou.

získali určitý nadhľad a vytvorili si na niektoré veci svoj vlastný názor. Keďže obe strany majú svoju pravdu, ktorá je opodstatnená vzhľadom na vek a skúsenosti, vznikajú medzi nimi konflikty.³⁵

Štvrté štádium KONTRAKCIA

Štádium trvá od odchodu prvého dieťaťa po odchod posledného dieťaťa z domu. Je sprevádzané veľkými zmenami, predovšetkým pre rodičov. Deti sa osamostatňujú a zakladajú si vlastné rodiny.³⁶ Separáciu dieťaťa môže komplikovať množstvo faktorov od nedôvery rodičov v schopnosť samostatného života dieťaťa, cez závislosť rodičov na svojom dieťati, po strach rodičov zo straty lásky svojho dieťaťa. Táto situácia nastáva hlavne v prípade, že rodina bola orientovaná výrazne pedocentricky.³⁷ Pocit prázdneho hniezda sa u rodičov prejavuje pocitmi hlbkej straty, depresie, môžu sa tiež objavovať alkoholizmus, kríza identity a manželské/partnerské konflikty. Rodičia zostávajú sami a musia sa naučiť opäť spolu žiť. Môže to mať však aj pozitívne dôsledky pre rodinu. Ide najmä o menej konfliktov v práci a v rodine, manželia/partneri sa môžu opäť plnohodnotne venovať sebe a svojim záujmom, zvýšiť tak kvalitu svojho vzťahu. Okrem toho sa vyrovnávajú s biologickými zmenami v organizme, akými je klimaktérium, úbytok fyzických síl, ako aj so sociálnymi zmenami, ako je odchod do dôchodku, ukončenie aktívnej činnosti.³⁸ Môže sa tiež stať, že sa manželský/partnerský vzťah zmení na symbioticko-asymetrický, kedy jeden z manželov/partnerov akoby prijal rolu dieťaťa a druhý sa stáva „náhradným rodičom“³⁹.

Piate štádium UKONČENÁ KONTRAKCIA

Trvanie je od odchodu posledného dieťaťa z domu po smrť prvého manžela/partnera. Toto obdobie je charakterizované vzájomným hlbším spoznávaním rodičov, znovuspoznaním zvyklostí, rešpektovaním zmenenej životnej situácie či zmenami fyzických možností. Dochádza k hľadaniu náhradného zmyslu života, k hľadaniu hlbších životných hodnôt, k prechodu zamerania z materiálnych na duchovné hodnoty.⁴⁰ V tomto štádiu prichádza pre manželov/partnerov aj nová rola – starorodičovstvo. Rodinné vzťahy sú pre

³⁵ THOROVÁ, K. Vývojová psychologie: proměny lidské psychiky od početí po smrt.

³⁶ KRATOCHVÍL, S. Manželská terapie.

³⁷ GABURA, J. Teória rodiny a proces práce s rodinou.

³⁸ KRATOCHVÍL, S. Manželská terapie.

³⁹ GABURA, J. Teória rodiny a proces práce s rodinou.

⁴⁰ ŠULOVÁ, L. Person in Family. In: VÝROST, J. a I. SLAMENÍK. Applied Social Psychology I.

všetkých členov rodiny nesmierne dôležité. Starí rodičia predstavujú pre svoje vnúčatá odlišnú kvalitu emocionálnej opory od rodičovskej, reagujú väčšinou pokojnejšie, majú viac času, trpezlivosti, venujú sa intenzívnejšie vnúčatám a poskytujú im inú sociálnu skúsenosť ako ich rodičia. Najmä v situáciách nezhôd a nedorozumení medzi rodičmi môžu byť starí rodičia pre svoje vnúčatá útočiskom. Zároveň môžu vytvárať akúsi záchrannú sieť, keď zlyhajú rodičia pri napĺňaní svojej rodičovskej roly.⁴¹ Môže však nastať aj situácia, kedy sú zdrojom nezhôd a konfliktov v rodine práve starí rodičia, nakoľko sa snažia zaujať pre svoje vnúča nie rolu starého rodiča, ale rovno rodiča. Taktiež môže dochádzať aj k prílišnej angažovanosti sa na priebehu manželského/partnerského vzťahu svojich detí. Problém je však aj opačný extrém, keď starorodičovský subsystém v rodine úplne absentuje.

Šieste štádium UZAVRETIE

Posledné štádium trvá od smrti prvého manžela/partnera po smrť toho druhého. Je to mimoriadne náročné obdobie, najmä pre prežívajúceho manžela/partnera, ktorý sa musí vyrovnáť s novou situáciou. Pre seniorov je život v manželstve/partnerstve dôležitým prvkom ich duševného zdravia a pohody.⁴² Bráni im upadnúť do melanchólie. Vedomie vzájomnej opory ich mobilizuje do aktivity. Vzájomná komunikácia pomáha udržiavať kontakty s vonkajším svetom. Nezriedka sa stáva, že smrť celoživotného partnera seniora zbaví zmyslu života a zomiera krátko po ňom. Týmto štádiom sa cyklus rodiny uzatvára. Pokračovanie nachádzame v pokračujúcich rodinách.⁴³

Mnohé rodiny, ktoré prechádzajú jednotlivými štádiami prekonávajú ťažkosti. Vyskytnúť sa môže u jedného alebo aj u viacerých členov problémové správanie, ktoré môže prerásť až do rôznych sociálno-patologických javov. Keď rodina nie je sama schopná zvládnuť túto situáciu, je na mieste vyhľadať sociálneho pracovníka.

V rámci modelu životného cyklu rodiny boli pomenované **základné subsystémy v rodine**. Tie patria do systémového prístupu, ktorý umožňuje rodinu chápať a pracovať s ňou, v celej zložitosti jej fungovania. Rodina je systémom pozícií a predpísaných rolí, čo predpokladá, že každý člen rodiny svojim správaním plní určitú, vopred stanovenú rolu, resp.

⁴¹ ŠIMOVÁ, E. Medzigeneračná komunikácia v rodine; JEŘÁBEK, H. et al. Medzigenerační solidarita v péči o seniory.

⁴² OROSOVÁ, O., B. GAJDOŠOVÁ, M. BACÍKOVÁ-SLESKOVA, F. SALONA a R. SEBENA. Health-related behaviour among adolescents and young adults.

⁴³ ŠULOVÁ, L. Person in Family. In: VÝROST, J. a I. SLAMENÍK. Applied Social Psychology I.

súbor rolí napĺňaním ktorých každý člen rodiny prispieva k zachovaniu systému a napĺňaniu funkcií, ktoré má rodina zabezpečiť. Každý systém má viacero podsystémov, ktoré vznikajú prostredníctvom spojenectva niektorých jeho prvkov. Za základné subsystemy v rodine možno považovať manželský, rodičovský, súrodenecký, ale aj starorodičovský subsystem.

- **Manželský/partnerský subsystem** – základný subsystem vo všetkých štádiách životného cyklu rodiny. Funguje na báze spoločných rozhodnutí zvládania náročných a konfliktných situácií, plánovaní budúcnosti rodiny, vzájomnom uspokojovaní potreby istoty a sexuálnych potrieb. Tvoria ho interakcie a intimita medzi mužom a ženou, ktoré ovplyvňujú i vývin detí.
- **Rodičovský subsystem** - vzniká momentom splodenia dieťaťa, tehotenstvom a rozširuje hranice pôvodného manželského/partnerského subsystemu. V detstve je tento vzťah značne nerovnocenný, je poznačený potrebou starostlivosti a zodpovednosťou o zdravý telesný a duševný vývin dieťaťa.
- **Súrodenecký subsystem** – dieťa sa v rámci neho učí kooperácii, súťaženiu, vzájomnej podpore, učí sa vyjednávať a robiť kompromisy, ale získava tiež spätnú väzbu dôležitú pre formovanie sebavnímania, najmä v období poklesu autority dospelých v prospech rovesníkov. Kvalita vzťahov v tomto subsysteme závisí od počtu detí v rodine, vekových rozdielov, rodu i poradia pri narodení detí.⁴⁴
- **Starorodičovský subsystem** - úlohou starých rodičov je, že sa môžu podieľať na výchove svojich vnúčat, participovať na riešení ich problémov svojimi radami, životnými skúsenosťami a trpezlivým pohľadom na mnohé situácie a tak podporovať u nich pocit istoty, bezpečnosti, ochrany, sebahodnotenia, sebaúcty, identity, ako aj motivačné činitele, resp. celkový osobnostný rozvoj.

Obdobie zániku manželstva/partnerstva

Pokiaľ by sme povedali, že rodina zaniká **rozvodom/rozchodom**, alebo **smrťou** partnerov, resp. jedného z partnerov, nebola by to pravda. V skutočnosti vtedy hovoríme iba o zániku manželstva/partnerstva, pretože rodinné vzťahy medzi deťmi a rodičmi, deťmi

⁴⁴ SOBOTKOVÁ, I. Psychologie rodiny; ORAVCOVÁ, J. Sociálna psychológia; HUDECOVÁ, A., A. BROZMANOVÁ GREGOROVÁ et al. Sociálna práca s rodinou.

a príbuznými zo strany otca aj matky zostáva zachované. Nemení sa ani rola otca, matky, mení sa skôr len spôsob celkového fungovania rodiny. Rodina ako taká existuje do vtedy, kým žijú jej členovia. V súčasnosti sa už manželstvo/partnerstvo (s jedným partnerom) a rodina nepokladajú za celoživotnú záležitosť či záväzok, ale za niečo, čo možno skončiť a znovu začať. Veľká časť rozvedených/rozídených pritom vstupuje do nových manželstiev/partnerstiev a zakladá si nové rodiny⁴⁵.

Spôsoby ukončenia manželstva/partnerstva

- **Rozvod/rozchod** - samotný rozvod/rozchod so sebou prináša mnoho problémov a jeho dôsledky spočívajú jednak v samotnom usporiadaní života rodiny, v zmene starostlivosti o deti, v zmene chodu domácnosti, v ekonomických problémoch, v pretrhnutí vzťahov so širšou rodinou a mnohých ďalších. V rovnakej miere so sebou rozvod/rozchod prináša psychologické dôsledky na partnerov ale predovšetkým na deti. Tie rozvodom/rozchodom trpia o to viac, že nemajú vplyv na vzťah rodičov a samotnú skutočnosť rozvodu/rozchodu svojich rodičov dokážu ovplyvniť len v minimálnej miere alebo nedokážu ovplyvniť vôbec. Deti ostávajú vo väčšine prípadov v starostlivosti matky a stávajú sa tak súčasťou neúplnej rodiny, ktorá môže v súčasných sociálno-ekonomických podmienkach byť zdrojom frustrácií pre všetkých jej členov.⁴⁶
- **Smrť** – tu je dôležitý postoj rodiča k rodičovi, ktorý zomrel. V prípade dobrých vzťahov rodičov počas života aj dieťa má pozitívny vzťah, zážitky a spomienky. V tom prípade dieťa nachádza v rámci svojho okolia náhradné vzory bez pocitu viny. V opačnom prípade nastáva obranná reakcia dieťaťa v podobe idealizácie a to môže viesť k narušeniu celej rodiny (žiarlivosť na rodiča, prehnané dodržiavanie predchádzajúcich rodinných rituálov, kritika prejavov radosti rodiča, ...).⁴⁷

⁴⁵ SOPÓCI, J. Sociálne inštitúcie modernej spoločnosti.

⁴⁶ HUDECOVÁ, A. a kol., Profesionálne kompetencie sociálnych pracovníkov v kontexte intencionálnych a inštitucionalizovaných reflexií; GABURA, J. Teória rodiny a proces práce s rodinou; ŠROBÁROVÁ, S. Intervencia, resocializácia a terapia v sociálnej práci.

⁴⁷ GABURA, J. Teória rodiny a proces práce s rodinou.

Otázky, úlohy a zamyslenia

- 1) Aké zložky sú dôležité pre fungujúci partnerský vzťah?
- 2) Akú úlohu zohrávajú očakávania pri výbere partnera?
- 3) Je pravda, že pri výbere partnera sa protiklady priťahujú?
- 4) Existujú rizikové faktory pre výber partnera?
- 5) Navrhnite preventívne aktivity z pohľadu sociálnej práce pre výber vhodného partnera.
- 6) Prečo by sa sociálna práca mala touto oblasťou zaoberať?
- 7) Aké môže mať dôsledky príliš krátke trvanie obdobia, kedy je rodina tvorená dyádou?
- 8) V čom môže byť z pohľadu sociálnej práce rizikové tretie obdobie trvania rodiny ukončenie extenzie?
- 9) V ktorých štádiách prebieha sociálna práca s rodinou najčastejšie?
- 10) Kedy rodina zaniká?
- 11) Aká je úloha sociálnej práce v predrozvodovom/ predrozchodovom období?
- 12) S ktorými členmi rodiny má sociálny pracovník pracovať v rámci rozvodovej/ rozchodovej situácie?
- 13) Navrhnite techniku sociálnej práce pre rozvádžajúceho/ rozchádzajúceho sa rodiča, ktorý sa so situáciou rozvodu/ rozchodu ešte nevyrovnal.

Funkcie rodiny a ich poruchy

- Funkcie rodiny a ich poruchy
- Typológia rodín na základe ich funkčnosti

Kľúčové pojmy: biologicko - reprodukčná funkcia, ekonomická funkcia, emocionálna funkcia, ochranná funkcia, výchovná funkcia, socializačná funkcia, hedonistická funkcia, hodnotovo-orientačná funkcia, regeneračná funkcia, poruchy funkcií rodiny, funkčný význam rodiny, funkčné rodinné systémy, porušené rodinné systémy.

Ak má spoločnosť efektívne fungovať, musí plniť svoje základné funkcie a to tak vo vzťahu k jednotlivcovi ako aj k spoločnosti. Napriek určitej nejednotnosti sa väčšina autorov⁴⁸ zhoduje v tom, že rodina plní šesť základných funkcií, ktorými sú biologicko - reprodukčná, ekonomická, emocionálna, ochranná, výchovná a socializačná. Na plnenie týchto funkcií vznikli v spoločnosti rôzne sociálne skupiny a vytvorili sa rôzne sociálne inštitúcie ako spôsoby ich plnenia.⁴⁹ Rodina tvorí základnú sociálnu skupinu spoločnosti, vyznačujúcu sa maximálnou intimitou, nadpriemerne vysokou súdržnosťou, emocionalitou a autenticnosťou a plní významné úlohy nielen vo vzťahu k deťom, manželskému páru, ale aj spoločnosti ako takej.

Biologicko - reprodukčná funkcia rodiny

Je historicky najstaršou a najdôležitejšou funkciou rodiny a sýti dve oblasti. Prvá oblasť sa týka biologickej podstaty, kde je potrebné naplňovať potreby ako poskytovanie jedla, ošatenia, bývania, hygieny a pod. Jej plnenie je nevyhnutné po celú dobu trvania rodiny. Cieľom druhej oblasti je zachovanie kontinuity ľudského rodu a naplnenie potreby sexuality partnerov. Reprodukčná funkcia dominuje predovšetkým v prvých troch obdobiach rodinného cyklu, kedy dochádza k rozširovaniu rodiny. Jej význam priamoúmerne klesá so starnutím manželov/partnerov a s nástupom klimakterických zmien u ženy i muža.

Poruchy biologicko-reprodukčnej funkcie

⁴⁸ VIŠŇOVSKÝ, L. Teória výchovy. TOMÁNEK, P. Teoretické východiská rodinnej výchovy. SOBOTKOVÁ, I. Psychológia rodiny. MATOUŠEK, O. Rodina jako inštituce a vztahová síť.

⁴⁹ SOPÓCI, J. Sociálne inštitúcie modernej spoločnosti.

Vznikajú v rodine z akýchkoľvek príčin, ak nedochádza k plodeniu potomstva (biologická prekážka na strane jedného alebo oboch manželov/partnerov, homosexuálne partnerstvá), resp. deti sa rodia rôznym spôsobom hendikepované. Problém predstavuje reprodukcia v rámci zlých životných podmienok, alebo reprodukcia rodičov, ktorých zdravotný stav nedovoľuje zastávať rodičovskú rolu. V prvom prípade manželia/partneri nemôžu alebo nechcú mať deti.⁵⁰ Na druhej strane odriekanie rodičovstva súvisí s celým radom aspektov nebiologickej povahy, od ekonomickej situácie spoločnosti, až po osobnosť každého jednotlivca. Táto funkcia je v priamom vzťahu k ekonomicke-zabezpečovacej funkcií rodiny.⁵¹ Možno povedať, že ide o problémy bezdetnosti, neplánovaného rodičovstva a zároveň aj mnohohodetnosti.

Ekonomická funkcia rodiny

Každodenné materiálne zabezpečenie členov rodiny, najmä strava, bývanie, ošatenie, obutie a ďalších materiálnych aj nemateriálnych potrieb sa deje prostredníctvom ekonomickej funkcie. Teda zahŕňa všetko, čo jednotliví príslušníci rodiny potrebujú k svojej existencii ale aj pre napĺňanie svojich vyšších potrieb (potreba seberealizácie, potreba uznania, kultúrne potreby, ...). Táto funkcia závisí na ekonomickej výkonnosti manželov/partnerov, ktorá je najvýraznejšia v produktívnom veku, predovšetkým v prvých troch fázach rodinného cyklu.⁵² Keďže ekonomická funkcia ovplyvňuje kvalitu života všetkých členov rodiny, je významná po celú dobu trvania rodiny. Často práve ekonomická funkcia ovplyvňuje sociálny status. To môže byť aj dôvodom neprimeranej orientácie rodiny na hmotné statky.

Poruchy ekonomicke-zabezpečovacej funkcie rodiny

Poruchy ekonomicke-zabezpečovacej funkcie primárne pramenia z toho, že sa rodičia, alebo dospelé deti žijúce s nimi v spoločnej domácnosti, nemôžu alebo nechcú zapojiť do pracovného procesu a tak zabezpečiť pre seba a svoju rodinu dostatok prostriedkov k živobytiu.⁵³ Ohrozené sú najmä mladé rodiny s deťmi, u ktorých zabezpečenie základných životných potrieb často presahuje ich finančné možnosti. Mnohokrát spojené s rôznymi sociálnymi patológiami⁵⁴ (dlhodobou nezamestnanosťou, alkoholizmom, látkovými a nelátkovými závislosťami, domácim násilím a pod.) ale aj nedostatočnou vzdelanosťou,

⁵⁰ SHULMAN, L. The Skills of Helping Individuals, Families, Groups and Communities.

⁵¹ SOUDKOVÁ, M. O zdravých vzťahoch medzi ľuďmi.

⁵² MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť.

⁵³ BAKER, B. Z bludného kruhu.

⁵⁴ MOŽNÝ, I. Sociológia rodiny.

nízkym ľudským kapitálom a nízkou mierou motivácie a ľahostajnosťou. Častokrát však môže ísť o dôsledok choroby, invalidity, staroby jedného alebo oboch rodičov. Ekonomicko-zabezpečovacia funkcia sa netýka iba materiálnej stránky, ale aj biologických, vývinových a emocionálnych potrieb jednotlivých členov rodiny⁵⁵.

Emocionálna funkcia rodiny

Táto funkcia je špecificky jedinečná a nezastupiteľná. Vytvára dôležité emocionálne zázemie pre všetkých členov rodiny. Saturuje také potreby, ktoré iné spoločenské skupiny, či systémy môžu len ťažko zastúpiť. Jej kvalitné napĺňanie podporuje dieťa vyvinúť sa v autonómnu, integrovanú a vyrovnanú bytosť. Patrí do tej skupiny funkcií, ktorých napĺňanie je potrebné počas celého rodinného cyklu.⁵⁶ Emocionálna funkcia poskytuje saturáciu mnohých potrieb bezvýhradného prijímania, opory a pomoci, uvoľnenia a relaxu, zdieľania spoločných zážitkov a spoločnej histórie, rituálov a potreby známeho.

Poruchy emocionálnej funkcie rodiny

Poruchy tejto funkcie zasahujú všetky ostatné sféry vo vnútri rodiny aj vo vzťahu k sociálnemu prostrediu. Poruchy emocionality sú zdrojom väčšiny rodinných porúch.⁵⁷ Dochádza k citovej deprivácii a frustrácii. Z hľadiska dieťaťa ohrozuje porucha emocionálnej funkcie predovšetkým harmonické rodinné prostredie, ktoré poskytuje kludnú, vyrovnanú a podnetnú rodinnú atmosféru. Dieťa je o ňu pripravené rozvodom/rozchodom rodičov, nedostatočným záujmom rodičov, sociálnym osirením, či dokonca týraním a zneužívaním.⁵⁸ Deti a všetci zasiahnutí členovia rodiny môžu trpieť citovou depriváciou, depresiami, sociálnou izoláciou ale aj rôznymi typmi deviantného správania. Porucha emocionality narušuje i funkciu biologicko-reprodukčnú.

Ochranná funkcia rodiny

Rodina ju zabezpečuje vytvorením účinnej ochranej sociálnej siete, ktorú poskytuje všetkým svojim členom. Podporu a pomoc poskytuje najmä svojim starým, chorým alebo nedospelým členom.⁵⁹ Táto funkcia poskytuje ochranu života a zdravia členov rodiny. Taktiež

⁵⁵ MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť.

⁵⁶ ŘÍČAN, P. Psychologie osobnosti.

⁵⁷ KONVIČKOVÁ, M. a V. BECHYŇOVÁ. Sanace rodiny.

⁵⁸ OLÁH, M. Sociálněprávní ochrana dětí.

⁵⁹ ŠATÁNEK, J. Rodinné prostředí jako faktor socializácie a personalizácie osobnosti dieťaťa.

plní významnú prevenciu pred sociálno-patologickými javmi. Je dôležitá počas celého trvania života rodiny. Túto funkciu dokáže rodina plniť iba vtedy, keď je funkčná.

Výchovná funkcia rodiny

Je jednou z najdôležitejších funkcií rodiny. V rodine prebiehajú výchovné a kultivačné aktivity zamerané ako na jednotlivých členov rodiny, tak na rodinu ako celok. Túto funkciu nemožno zužovať len na výchovu detí. Spolu so socializačnou funkciou zabezpečuje medzigeneračnú transmisiu hodnôt, noriem, kultúrnych artefaktov, ale i transkultúrnych reálií,⁶⁰ čím sa zabezpečuje kontinuita rodiny v čase. Orientácia na detských členov rodiny sa končí odchodom posledného dieťaťa z domu. Zároveň sa však mení na funkciu, ktorá je zameraná na dospelých členov rodiny.

Socializačná funkcia rodiny

Jej cieľom je socializácia členov rodiny, najmä detí, teda proces včleňovania sa do spoločnosti, počas ktorého sa jednotlivec naučí poznávať seba a svoje prostredie, osvojí si pravidlá spolunažívania a možné i očakávané spôsoby správania.⁶¹ Hoci socializácia je celoživotný proces, v rodine sa voči deťom táto funkcia uplatňuje najmä v druhej a tretej fáze, teda počas detstva a dospelovania detí.⁶² Ale socializačná funkcia je spojená so socializáciou všetkých členov rodiny, takže prebieha kontinuálne počas celej existencie rodiny. Obsah socializácie sa mení s postavením rodiny a jej jednotlivých členov v spoločnosti či sociálnych inštitúciách.

Poruchy socializačno-výchovnej a ochrannej funkcie rodiny

Poruchy socializačno-výchovnej funkcie rodiny sú vo vzťahu k dieťaťu najdôležitejšie.⁶³

- Rodičia sa nemôžu starať o dieťa - dôvody je možno vidieť v nepriaznivých prírodných podmienkach a situáciách (katastrofy, záplavy, zemetrasenia, znečistenie prostredia, ...), v poruchách fungovania celej spoločnosti (vojny, politické prevraty, hladomor, epidémie, nezamestnanosť, ...) i v poruchách fungovania rodinného systému (výkon trestu, izolácia, veľký počet detí, nízke príjmy, nízky sociálny status, ...). Príčiny porúch možno vidieť i v rodičoch

⁶⁰ TOMÁNEK, P. Teoretické východiská rodinnej výchovy.

⁶¹ VIŠŇOVSKÝ, L. Teória výchovy.

⁶² ŠULOVÁ, L. Marriage. Parenthood and Educational Elementary and High Schools.

⁶³ PAYNE, R. K., Ph. DeVOL & T. D. SMITH. Mosty z chudoby. Stratégie pre profesionálov a komunity.

samotných.⁶⁴ Najťažšie situácie, s ktorými sa rodina musí vysporiadať, sú smrť jedného alebo oboch rodičov, ich chronické ochorenie, invalidita a pod.. Vo všetkých týchto prípadoch môžu nastať problémy v starostlivosti o dieťa, aj keď sa o dieťa javí veľmi značný záujem.

- Rodičia nie sú schopní a nevedia sa postarať o dieťa - dôvody sú hlavne v rodinnom systéme a v rodičoch samotných.⁶⁵ Ide o situácie, kedy rodičia nie sú schopní zabezpečiť primeraný vývin detí a uspokojiť ich základné potreby. Sú buď nezrelí, alebo veľmi mladí, preto nie sú schopní vyrovnáť sa so zvláštnymi situáciami ako je narodenie dieťaťa mimo manželstva, narodenie hendikepovaného dieťaťa, rozvod a pod.. Záujem rodičov o dieťa môže byť rôzny. Od nadmerného záujmu, cez formálny až po nezáujem o dieťa.⁶⁶
- Rodičia sa nechcú starať o dieťa - situácie, keď príčinou je porucha osobnosti rodičov (maladaptácia, disharmonický vývin a rôzne typy psychopatií), ktoré im zabraňujú plniť rodičovské povinnosti. Existuje množstvo prípadov, kedy rodičia neposkytujú potrebnú starostlivosť deťom, zanedbávajú ich a opúšťajú.⁶⁷ Nezáujem rodičov o dieťa môže dospieť do takej intenzity, že vývin dieťaťa je vážne ohrozovaný a poškodzovaný.⁶⁸ Podpora a pomoc tu končí a dieťa musí byť z takejto rodiny vyňaté.
- Rodičia dieťa týrajú a zneužívajú – sú to zvláštne situácie, kedy rodičia vedome ubližujú, týrajú a zneužívajú svoje deti.
- Rodičia sa o dieťa starajú nadmerne – tvorí protipól vyššie spomínanej poruchy. V súčasnej dobe, pri klesajúcom počte detí v rodine, vyššom veku rodičov, zvyšujúcich sa nárokoch na dieťa, sa dostáva dieťaťu väčšia pozornosť ako je žiaduce. Vedie to k rozmaznávaniu, nepripravenosti na samostatný život, nerešpektovanie druhých a pod.⁶⁹

Každá funkcia je špecifická a rodina v jej rámci naplňa konkrétne úlohy. Všetky funkcie sú prepojené a vzájomne sa dopĺňajú, nemožno ich striktno oddeľovať, pretože tvoria jeden

⁶⁴ BECHYŇOVÁ, V. a M. KONVIČKOVÁ. Sanace rodiny. Sociální práce s dysfunkčními rodinami.

⁶⁵ THURZOVÁ, M. Základy práva pre sociálnych pracovníkov. DUNOVSKÝ, J. et al. Sociální pediatrie.

⁶⁶ ŽIAKOVÁ, E. a kol. Sociální práca. Teoretické východiská a praktické kontexty.

⁶⁷ NAVRÁTIL, P. Reflexivní posouzení v sociální práci s rodinami.

⁶⁸ HORVÁTH, E. a E. VARGA. Zákon o rodine. Komentár.

⁶⁹ DUNOVSKÝ, J. Dítě a poruchy rodiny. HRONCOVÁ, J. Prirodzené prostredia výchovy.

celok - rodinu. Okrem základných funkcií je tiež možné stretnúť sa aj s ďalšími funkciami rodiny, ktorými sú hedonistická, hodnotovo-orientačná a regeneračná funkcia.

Hedonistická funkcia rodiny

Cieľom hedonistickej funkcie je uspokojovanie sexuálnych potrieb manželov. Pôsobí zároveň regulačne, pretože v niektorých sociálnych systémoch limituje sexuálne styky len na manželstvo (zákaz mimomanželského sexuálneho styku). Na rozdiel od reprodukčnej funkcie, ktorá úzko súvisí s privádzaním detí na svet, význam hedonistickej funkcie nie je obmedzený vekom manželov. Potreba uspokojovania fyzickej túžby môže pretrvávať aj po ukončení reprodukčného obdobia manželov.

Poruchy hedonistickej funkcie rodiny

Sexuálna túžba úzko súvisí s pocitom intimity a lásky. Keď je oslabená hedonistická funkcia, oslabuje sa aj emocionálna väzba na partnera a tým môžu vznikáť rôzne problémy od komunikačných po výrazné krízy vo vzťahu. Tie sa ďalej prenášajú aj do iných oblastí rodinného života, aj keď na prvý pohľad to tak nevyzerá. Do porúch v tejto oblasti môžeme zaradiť depriváciu v sexuálnom uspokojovaní od partnera, rôzne sexuálne abnormality, neveru a iné.

Hodnotovo-orientačná funkcia rodiny

Hodnoty vychádzajú z morálky a možno ich definovať ako všetko, čo je považované za významné a dôležité. Sú to mravné štandardy, ktoré majú vplyv na rozhodnutie pre jednu z možných alternatív konania. Rodina napĺňa hodnotovo-orientačnú funkciu prostredníctvom medzigeneračného procesu. Je zameraná na formovanie svetonázoru a hodnotovej hierarchie čím ovplyvňuje postoje členov rodiny a tým aj rozhodovanie členov rodiny v živote. Uplatňuje sa najmä pri výchove detí.⁷⁰ Tak ako rodičia a starí rodičia ovplyvňujú svoje deti a vnúčatá, tak deti ovplyvňujú svojich rodičov a starých rodičov.

Poruchy hodnotovo-orientačnej funkcie rodiny

Porucha hodnotovo-orientačnej funkcie môže byť ovplyvnená medzigeneračným konfliktom a rovnako môže byť narušená vonkajšími vplyvmi. Hodnoty predstavujú dôležitú stránku osobnosti človeka. Spolu s potrebami, záujmami a postojmi zastúpenými taktiež

⁷⁰ MOŽNÝ, I. Rodina a spoločnosť.

v hodnotovo-orientačnej funkcii vytvárajú podnety ku konaniu človeka a určujú smer tohto konania. V prípade porúch tejto funkcie môže byť narušené vnímanie jednotlivca a tým môže dochádzať k deviantnému správaniu a závažným sociálnym patológiám.

Regeneračná funkcia rodiny

Zabezpečuje oddych, relaxáciu a regeneráciu síl všetkých členov rodiny. V praxi ide predovšetkým o spôsob trávenia voľného času. Najmä v modernom svete získava regeneračná funkcia rodiny stále väčší význam. Táto funkcia nie je limitovaná vekom manželských partnerov ani prítomnosťou detí a je veľmi dôležitá pre duševné zdravie a pohodu všetkých členov rodiny.⁷¹

Poruchy regeneračnej funkcie rodiny

V rámci trávenia voľného času v spoločnosti rodiny sa utužujú vzťahy medzi členmi rodiny, vytvárajú sa spoločné zážitky, spomienky, rituály jednotlivých činností. Pri poruchách regeneračnej funkcie tieto dôležité aspekty rodiny absentujú a tým môže dochádzať k narušeniu vzťahov jednotlivých členov.

Typológia rodín na základe ich funkčnosti

Funkčný význam rodiny je založený na funkciách, ktoré sa stali významnými ako pre rodinu, tak aj pre spoločnosť a štát, potenciál solidarity a ľudskosti, ale i pre ekonomické záruky.⁷² Rodičia majú byť osobným životom, správaním a vzťahmi, ako i životom v spoločnosti príkladom pre svoje deti. Rodičia zodpovedajú spoločnosti za všestranný vývin svojich detí, starajú sa o ich výchovu, výživu a usmerňujú ich správanie tak, aby z nich vyrástli zdraví, uvedomelí a platní členovia spoločnosti.⁷³ Z hľadiska plnenia funkcií rodiny, je možné členiť rodiny do troch základných skupín:

- **harmonické** – adekvátne plnia všetky funkcie a dokážu zabezpečiť optimálny vývin všetkých svojich členov,

⁷¹ RUSNÁKOVÁ, M. Rodina v slovenskej spoločnosti v kontexte sociálnej práce.

⁷² CHÁVEZ VILLANUEVA, P. Rodina kolíska života a lásky.

⁷³ POTOČÁROVÁ, M. Rodina, mládež a jej postoje k sociálnym limitom.

- **konsolidované** – plnia základné funkcie rodiny, občas sa vyskytnú poruchy pri plnení funkcií, ktoré však vážnejšie neovplyvňujú vývin dieťaťa (napr. neúplné rodiny),
- **disharmonické** – predstavujú nevhodné a narušené rodinné prostredie. V takýchto rodinách ide o zlyhávajúce pri plnení základných funkcií, čo môže mať za následok ohrozenie vývinu detí a vznik deviantných foriem správania. Ohrozené prostredie vyžaduje pomoc a intervencie zo strany pomáhajúcich profesií, aby sa predišlo rizikám vo vývine ohrozených detí.⁷⁴

Poruchy funkcií rodiny môžu byť prepojené s jednou, niekoľkými alebo všetkými základnými funkciami rodiny. Vyžadujú si intervenčné zásahy spoločnosti, a to najmä prostredníctvom pomáhajúcich profesií.⁷⁵ Poznanie rodiny ako systému prvkov a vzťahov, ktoré sa odohrávajú v nej, i mimo nej, je nutnou súčasťou posúdenia celkového stavu rodinného fungovania. To umožňuje ponúknuť následné riešenie diagnostikovaných problematických oblastí. Kvalita plnenia funkcií a kvalita vzťahov u jednotlivých členov rodiny môže byť rozdielna. Faktom je, že rodiny zlyhávajú pri napĺňaní svojich funkcií a budovaní vzťahov, v dôsledku čoho dochádza k dysfunkčnosti rodiny, resp. poruchám rodinného prostredia.⁷⁶

- **Funkčné rodinné systémy** — intaktné rodiny, v ktorých je zaistený dobrý chod, fungovanie a všestranný vývin dieťaťa a rodina sa stará o prospech všetkých členov. Rodina vie riešiť problémy, ktoré sa v rodinnom systéme objavia. V súčasnej populácii je takýchto rodín väčšina, približne 85 %. Pojem funkčná rodina je uprednostňovaný pred pojmi normálna rodina, harmonická rodina, zdravá rodina a neklinická rodina. Funkčné rodiny sú pokladané za opozitum k tým rodinám, ktoré svoje funkcie neplnia⁷⁷ a plnia:
 - začleňovanie jednotlivých členov do rodinnej štruktúry (poskytuje pocit súľaležitosti, ovplyvňuje osobnú identitu, zmysel a zameranie života),
 - ekonomickú podporu,
 - starostlivosť, výchovu, socializáciu (umožňuje fyzický, psychický, sociálny a spirituálny vývin detí a dospelých členov rodiny, sprostredkováva sociálne hodnoty a normy),

⁷⁴ HRONCOVÁ, J., A. HUDECOVÁ a T. MATULAYOVÁ. Sociálna pedagogika a sociálna práca.

⁷⁵ LEŠKOVÁ, L. Sociálna práca v teréne.

⁷⁶ HRONCOVÁ, J. Prirodzené prostredia výchovy. DUNOVSKÝ, J. Dítě a poruchy rodiny.

⁷⁷ MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť.

- ochranu zraniteľných členov (deti, chorých, handicapovaných, starých a iných na niekom závislých členov rodiny).⁷⁸

- **Porušené rodinné systémy** obsahujú ďalšie tri úrovne narušenia funkčnosti rodiny.

Problémové rodiny — vyskytujú sa v nich poruchy niektorých funkcií, ale vážne neohrozujú rodinný systém či vývin dieťaťa. Rodina je schopná tieto problémy riešiť vlastnými silami, alebo s jednorazovou, či krátkodobou pomocou zo strany pomáhajúcich profesionálov. Pomáhajúci profesionáli by mali venovať zvýšenú pozornosť tomuto typu rodiny.

Dysfunkčné rodiny — sú to rodiny, v ktorých sa vyskytujú vážne poruchy niektorých, alebo všetkých funkcií. Tieto poruchy poškodzujú rodinu ako celok. Rodina nie je schopná problémové situácie primerane zvládnuť. Potrebuje sústavnú pomoc a podporu. Väčšinou ide o opatrenia najrôznejšieho charakteru, ktoré umožňuje platná právna úprava upravujúca činnosť pomáhajúcich profesií. Táto úroveň narušenia fungovania rodinného systému vyžaduje použitie najnáročnejších metód práce s rodinou a jednotlivými členmi rodiny. Dysfunkčnosť rodiny pre jej členov znamená stratu stability, nemožnosť uspokojiť niektoré dôležité potreby, čím sa rodina stáva zdrojom záťaže, narušenia a neakceptovania všeľudských hodnôt.⁷⁹ V dysfunkčných rodinách, ktoré sa dostávajú do odbornej starostlivosti, je pozorovaných nápadne veľa negatívnych emocionálnych prejavov, od ironizovania až k otvorenému a priamemu napadnutiu. V týchto rodinách sa vyskytujú aj neskrývané prejavy beznádeje a zúfalstva a vytvárajú tak základ pre vznik rôznych druhov sociálnych deviácií detí. Dieťa vyrastajúce v dysfunkčnej rodine je podrobené rodinným pravidlám, ktoré sú často na úkor jeho individuálnych potrieb. Zlé životné prostredie, častosť konfliktov, stresové situácie a často aj izolácia rodiny dávajú predpoklady pre vznik zanedbávania a násillia v rodine. Na základe tvrdenia viacerých autorov možno konštatovať, že u detí dochádza k deformácii psychického, telesného, emocionálneho i sociálneho vývinu. Odráža sa to aj vo sfére sebahodnotenia a dôvery v okolitý svet. Niektoré deti sa s týmto problémom nevedia vyrovnáť celý život. Harmonický vývin dieťa v takejto rodine je v podstate ohrozený. Vplyvom dlhodobého ohrozenia sa v

⁷⁸ SOBOTKOVÁ, I. Psychologie rodiny.

⁷⁹ ŠPATENKOVÁ, N. Krízová intervence pro praxi.

správaní dieťaťa vyskytujú rôzne zvláštnosti a zmeny. Niektoré deti sa stávajú úzkostlivé, ustrašené, nedokážu sa presadiť, vyjadriť svoje potreby, požiadavky, alebo sa prejavujú zvýšenou agresivitou a výraznými poruchami správania. V oblasti sociálnych vzťahov to môže byť nezáujem o okolie, absentuje schopnosť empatie, prejavuje sa nedôvera, zatrpknutosť voči okoliu, poruchy interpersonálnych vzťahov. Problém a ohrozenie funkčnosti rodiny sa spájajú s viacerými faktormi. Ich obraz je zrejmý z klasifikácie a charakteristiky funkčnosti rodiny, podľa toho, či je rodina problémová, dysfunkčná alebo afunkčná. Medzi dysfunkčné rodiny je možné zaradiť tieto typy rodín:

- **nezrelé rodiny** – nie sú pripravené na plnenie rodičovských rolí pre nízky vek rodičov alebo pre iné dôvody pre ktoré rodičia nie sú schopní tieto povinnosti plniť,
- **preťažené rodiny** – preťaženosť môžu spôsobovať konflikty v rodine, ale aj pracovná preťaženosť rodičov,
- **ambiciózne rodiny** – rodičia sa sústreďujú na nadmerné dosahovanie úspechov v jednej alebo viacerých oblastiach,
- **perfekcionistické rodiny** – rodičia majú prehnané nároky na dieťa, ktoré nezodpovedajú jeho schopnostiam a záujmom,
- **autoritárske rodiny** – vyznačuje sa autoritárskym výchovným štýlom rodičov, pričom dieťa je prostriedkom pre dosiahnutie cieľov rodičov,
- **rozmaznávajúce rodiny** – vyznačuje sa neodôvodneným ochraňovaním a odmeňovaním dieťaťa, čo uňho vytvára egocentrizmus.⁸⁰

Afunkčné rodiny — rodina prestáva plniť svoje funkcie a dieťaťu závažným spôsobom škodí. V niektorých prípadoch dokonca ohrozuje jeho existenciu. Sanácia je bezpredmetná, zbytočná a jediným riešením, ktoré môže dieťaťu prospieť, je vyňať ho z rodiny a umiestniť ho do náhradného rodinného či iného vhodného prostredia.

Pre posledné desaťročia je špecifické, že typ pôvodnej rodiny sa výrazne mení. Zmeny sú často spojené s rozpadom rodiny a vznikom neúplnej rodiny. Charakteristické je to, že v nej chýba buď jeden z rodičov alebo deti. Takáto rodina je pokladaná za podstatne menej vhodnú

⁸⁰ VIŠŇOVSKÝ, L. Teória výchovy. DUNOVSKÝ, J. et al. Sociální pediatrie.

plniť spoločenské a najmä výchovné funkcie. V sociologickej literatúre sa takýto typ rodiny označuje ako **disociálny**.⁸¹

⁸¹ KOTEKOVÁ, R., E. ŠIMOVÁ a A. GECKOVÁ. Psychológia rodiny.

Otázky, úlohy a zamyslenia

- 1) Z akého dôvodu sú funkcie rodiny pre sociálnu prácu dôležité?
- 2) Pokúste sa hierarchicky zoradiť funkcie rodiny vzostupne a odôvodnite to.
- 3) Ktoré funkcie rodiny sú zastupiteľné?
- 4) V ktorom bode sa funkčné rodinné systémy stávajú nefunkčnými?
- 5) Aký je rozdiel medzi problémovými a dysfunkčnými rodinami?
- 6) Z pohľadu sociálnej práce navrhnete preventívne aktivity aby k poruchám funkcií rodiny dochádzalo čo najmenej.

Postupy sociálnej práce s rodinou

- Postupy sociálnej práce s rodinou

Kľúčové pojmy: sociálna práca s rodinou, etapy práce s rodinou, základné pravidla práce s rodinou.

Rodina nie je len sociálnym fenoménom, ale pre pomáhajúcich profesionálov aj priestorom pre uplatnenie postupov a metód práce, ak vznikne situácia, ktorá rodinu poškodzuje alebo ohrozuje. Význam rodiny je v tom, že sa v jej priestore realizujú potreby, ciele, záujmy a ambície jednotlivých členov.⁸² Je nepopierateľné, že na jednotlivca pôsobí najpriaznivejšie rodina, v ktorej je harmonické manželstvo/partnerstvo rodičov, neobjavujú sa žiadne konflikty či nepríjemnosti. Primerane sú saturované všetky základné, i vyššie potreby dieťaťa. Rodina je zdrojom radosti, pokoja a bezpečia. Deti v rodine objavujú pozitívne vzory správania, ktoré preberajú od svojich rodičov. Rodiny s destabilizovaným manželstvom/partnerstvom nevytvárajú pozitívny vplyv na utváranie osobnosti dieťaťa. Deti bývajú často traumatizované nepriaznivým vplyvom rodiny.⁸³ Akékoľvek ohrozenie tohto priestoru deformuje jednotlivých členov, ale aj rodinu ako celok.

Sociálny pracovník sa s rodinou môže stretnúť za rôznych okolností. Rodina vyhľadá sociálneho pracovníka, pretože si uvedomuje, že celá rodina alebo jej člen potrebuje odbornú pomoc. Ďalší prípad môže nastať ak inštitúcia, v ktorej je sociálny pracovník zamestnaný, ho poverí prácou s rodinou. Taktiež sa môže dostať rodina ku sociálnemu pracovníkovi na podnet inej organizácie, napríklad: súdu, školy, a pod. alebo na základe podania podnetu iného občana alebo je predvolaná prostredníctvom sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately.⁸⁴

Rozhodnutia, úsudky a riziká vzhľadom na pocit neistoty sú častokrát každodennou súčasťou činnosti sociálneho pracovníka⁸⁵, aj z tohto dôvodu je opodstatnené, aby sociálny pracovník pracujúci s rodinou ovládal relevantné metódy a techniky sociálnej práce, základné poznatky aj zo psychologického a psychoterapeutického poradenstva, mal by disponovať diagnostickými schopnosťami (správna identifikácia problémov v rodine), sociálnymi

⁸² BALOGOVÁ, B. Neúspešná sanácia dysfunkčnej rodiny a jej dôsledky na vývin dieťaťa v náhradnej starostlivosti.

⁸³ LEVICKÁ, J. et al. Sociálna práca s rodinou.

⁸⁴ LEVICKÁ, J. Metódy sociálnej práce.

⁸⁵ JAŠKOVÁ, A. a A. SABOLOVÁ FABIANOVÁ. Sociálna práca ako rizikové povolanie. Vybrané aspekty rizík na pozadí hypermoderny.

spôsobilosťami (komunikácia s jednotlivými členmi rodiny), psychologickými schopnosťami (empatické vedenie rodiny ako klienta sociálnej práce) a osobnostnou zrelosťou.⁸⁶

Najčastejšie sa realizuje sociálna práca s rodinou na Úradoch práce, sociálnych vecí a rodiny (najčastejšie orgán sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately), kde sú kompetencie sociálnych pracovníkov najväčšie. Taktiež je nevyhnutné spomenúť aj Centrum pre deti a rodiny, obec a vyšší územný celok. Tejto práci sa však venuje aj tretí sektor, ktorý má práve pri práci s rodinou svoje nezastupiteľné miesto v podobe akreditovaných subjektov. Nakoľko je potrebný komplexný pohľad na problémy rodiny, sociálny pracovník pri svojej práci spolupracuje aj s policajným zborom, prokuratúrou, súdmi, školou a školskými zariadeniami, poskytovateľmi zdravotnej starostlivosti. Spomenúť možno aj verejného ochrancu práv a komisára pre deti.

Na rodinu sa v sociálnej práci možno pozerat' **v dvoch rovinách.**

- **Rodina ako sociálne prostredie klienta** – jednotlivca. Sociálna práca s jednotlivcom je považovaná za jednu zo základných metód. O sociálnu prácu s jednotlivcom sa jedná v prípadoch, keď ide o prácu s jedným klientom. Je potrebné si uvedomiť, že počas práce s klientom môže vzniknúť nutnosť práce s rodinou, preto pri tejto forme práce môže v niektorých prípadoch dôjsť k plynulému prechodu k sociálnej práci s rodinou.⁸⁷ V tomto kontexte sociálna práca má za úlohu odstránenie alebo zmiernenie sociálnych problémov jednotlivca prostredníctvom rodinného systému, ktorý predstavuje jeden z možných zdrojov vzniku no aj riešenia problému klienta. *Ide napríklad o závislého klienta, ktorý potrebuje rodinu ako svoju podpornú sieť tak počas liečby, ale hlavne po nej, keď je potrebné aby sa klient začlenil do bežného života. Klientom je vtedy práve závislý klient, ale sociálny pracovník musí pracovať a spolupracovať aj s rodinou tohto klienta.*
- **Celá rodina ako klient sociálnej práce.** Sociálna práca je zameraná predovšetkým na zmenu fungovania celého rodinného systému, respektíve na adaptáciu celej rodiny a jej členov na nové podmienky.⁸⁸ *Môže ísť o sociálnu prácu s rodinou napríklad počas adaptácie rodiny na novú situáciu rozvodu, kedy je potrebné pracovať tak s jedným aj druhým rodičom, dieťaťom a zároveň rodinou ako celkom. Často sa práve v tejto situácii objavuje nevyžiadané zasahovanie starých rodičov.*

⁸⁶ GURÁŇ, P. a kol. Vzdelávací program nadstavbovej odbornej činnosti. Odborné metódy práce v krízových situáciách.

⁸⁷ LOVAŠOVÁ, S. Sociálna práca: formy, postupy a metódy.

⁸⁸ HUDECOVÁ, A. Pomoc rodine v intenciách sociálnej práce ako vedného odboru a pomáhajúcej profesie.

Špecifickým znakom sociálnej práce je zameranosť na celok a komplexné posudzovanie rodiny, kde je potrebné brať do úvahy tak hľadisko klienta ako aj hľadisko prostredia, v ktorom žije a ktoré ho neustále ovplyvňuje. Na strane klienta totiž môže existovať veľa bariér, ktoré obmedzujú sociálne fungovanie. Úlohou sociálneho pracovníka je zväžiť, ktoré z týchto faktorov sú kľúčové v kontexte danej jedinečnej situácie klienta.⁸⁹

Sociálnu prácu s rodinou možno rozdeliť do 4 základných etáp, ktoré korešpondujú s etapami sociálnej práce s jednotlivcom.

- 1. Etapa oboznámenia sa s prípadom** – táto etapa zahŕňa prvý kontakt s rodinou, analýzu prípadu – situačnú analýzu a evidenciu prípadu.
- 2. Etapa sociálneho hodnotenia** – obsahujúca posúdenie životnej situácie dieťaťa a jeho rodiny, plán práce s rodinou a voľba pracovných metód.
- 3. Etapa sociálnej intervencie** – sem možno zaradiť sociálnu terapiu, rehabilitáciu, poradenstvo, diskusiu a iné metódy sociálnej práce.
- 4. Etapa zakončenia prípadu.**⁹⁰

Sociálna práca s rodinou s dieťaťom zahŕňa:

- posúdenie životnej situácie dieťaťa a jeho rodiny, určenie miery ohrozenia,
- výkon opatrení na zabezpečenie nevyhnutnej ochrany dieťaťa,
- vytvorenie plánu sociálnej práce:
 - určenie cieľa plánu sociálnej práce,
 - určenie úloh a zodpovednosti za ich plnenie,
 - písomné vypracovanie plánu sociálnej práce,
- vykonávanie opatrení podľa plánu sociálnej práce,
- vyhodnotenie plánu sociálnej práce.⁹¹

My sa prikláňame k prieniku týchto postupov práce s klientom a jeho rodinou a ďalšia práca bude vymedzená v štruktúre štyroch bodov.

- 1. Posúdenie životnej situácie rodiny**, oboznámenie sa s prípadom, určenie miery ohrozenia dieťaťa a výkon opatrení na zabezpečenie nevyhnutnej ochrany dieťaťa.

⁸⁹ HUDECOVÁ, A. a kol. Profesionálne kompetencie sociálnych pracovníkov v kontexte intencionálnych a inštitucionálnych reflexií.

⁹⁰ LEVICKÁ, J. Teoretické aspekty sociálnej práce.

⁹¹ Interná norma č. IN - 099/2018. Postup orgánu sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately pri vedení prípadovej sociálnej práce. Príloha č.2.

V rámci tejto etapy má prebehnúť prvý kontakt s rodinou, zber informácií od rodiny aj iných odborníkov pracujúcich s rodinou či už v minulosti alebo aktuálne, vytvorenie anamnézy.

2. Plán práce s rodinou, kde sociálny pracovník určí cieľ plánu sociálnej práce, s rodinou ho následne dopracujú spoločne (podľa možností rodiny) do finálnej podoby Plán práce s rodinou a sociálny pracovník určí úlohy a zodpovednosť za ich plnenie (či už členom rodiny, alebo jednotlivým odborníkom pracujúcim s rodinou).

3. Sociálna intervencia rodiny – v rámci tejto etapy sa naplňajú jednotlivé ciele plánu práce s rodinou s využitím vhodných metód sociálnej práce. Taktiež je potrebné flexibilne reagovať na situáciu v rodine a priebežne do plánu práce zaraďovať aj aktuálne potreby členov rodiny.

4. Vyhodnotenie plánu práce s rodinou - jednotlivé úlohy sa v pláne práce stanovujú a prehodnocujú priebežne podľa potreby.

Z procesného hľadiska sa jednotlivé fázy navzájom prelínajú a dopĺňajú a nie je ich možné striktno oddeľovať. Ku každej rodine je potrebné pristupovať individuálne a posúdenie životnej situácie rodiny vzťahovať k potrebám členov.

Ešte pred tým, ako sa sociálny pracovník dostane k práci, je potrebné vychádzať zo **základných pravidiel práce s rodinou**, ktoré je potrebné mať na zreteli **počas celej doby trvania**.

1. Vytvoriť si vzťah k celej rodine, nepreferovať jednotlivých členov.
2. Otvárať priestor pre kontrolovanú ventiláciu napätia v rodine, bez deštruktívnych atakov na členov.
3. Akceptovať názory všetkých zúčastnených na proces práce s rodinou.
4. Nevytvárať s jednotlivými členmi rodiny aliancie. O mimoriadnych individuálnych stretnutiach je potrebné informovať celú rodinu.
5. Zapojiť do procesu práce s rodinou celú rodinu, v prípade potreby aj sociálne okolie.
6. Hľadať s rodinou rôzne alternatívy riešenia.
7. Povzbudzovať rodinu k reálnej a vyváženej dohode.⁹²

⁹² GABURA, J. Teória rodiny a proces práce s rodinou.

Otázky, úlohy a zamyslenia

- 1) Kto môže byť klientom sociálnej práce s rodinou?
- 2) Popíšte etapy sociálnej práce s rodinou.
- 3) Aké sú základné pravidlá práce s rodinou? Pokúste sa navrhnúť ďalšie.

Posúdenie životnej situácie rodiny

- Posúdenie životnej situácie rodiny
- Prvé stretnutie a návšteva v rodine
- Posúdenie zdrojov a možností rodiny
- Základné oblasti posúdenia životnej situácie dieťaťa a jeho rodiny
- Metódy sociálnej práce využívané v rámci posúdenia životnej situácie rodiny

Kľúčové pojmy: proces posúdenia životnej situácie rodiny, rámcový prehľad situácie rodiny, prvé stretnutie s rodinou, budovanie dôvery s rodinou, znižovanie dôvery u rodiny, kultúrna norma rodiny, osobná norma sociálneho pracovníka, norma rodiny, zdroje rodiny, základné oblasti posúdenia životnej situácie dieťaťa a jeho rodiny, rozhovor, otázky kladené v rozhovore, pozorovanie, analýza materiálov, techniky.

Cieľom posúdenia životnej situácie klienta je snaha porozumieť problému, jeho príčinám, ale aj tomu, čo môže byť zmenené, aby bol problém minimalizovaný alebo odstránený. Pojem posúdenie v literatúre nahrádza termín „diagnóza, sociálna diagnostika“, ktorý je vnímaný ako medicínsky pojem a nevhodný pre sociálny kontext sociálnej práce.⁹³ Proces posúdenia je daný nielen situáciou v ktorej sa klient (rodina) aktuálne nachádza, ale aj jeho potrebami. Od posúdenia životnej situácie rodiny závisí ďalší postup sociálneho pracovníka.⁹⁴ Zahŕňa systematické a cielené zbieranie dát a faktov, ktoré musí byť schopný spracovať a vidieť zmysel. To vyžaduje široké spektrum znalostí a schopností, vrátane schopnosti myslieť analyticky, kriticky a reflektívne.⁹⁵ Pri posúdení rodiny využíva sociálny pracovník poznatky a vedomosti z mnohých príbuzných a pomocných vedných disciplín (antropológia, etnografia, psychológia, sociológia...)⁹⁶ Proces posudzovania je mimoriadne dôležitý, nakoľko nie je iba jednorazovou záležitosťou, ale celým komplexným procesom, ktorý zahŕňa niekoľko etáp. Stupne posúdenia popísali Thomas a Pierson et al.⁹⁷:

1. deskripcia – popis jednotlivých oblastí ako sú životné a bytové podmienky, správanie sa členov rodiny a rodinné vzťahy. Potrebné informácie sú získavané z:

⁹³ HAMADEJ, M. a B. BALOGOVÁ. Posúdenie ako významná časť práce sociálneho pracovníka v procese socioterapie.

⁹⁴ NAVRÁTIL, P. Posouzení životní situace: úvod do problematiky.

⁹⁵ HOLLAND, S. Child and Family Assessment in Social Work Practice.

⁹⁶ LOVAŠOVÁ, S. Sociálna práca: formy, postupy a metódy.

⁹⁷ THOMAS a PIERSON et al. in: KVAŠŇÁKOVÁ, L. Vybrané otázky posúdenia životnej situácie ohrozenej rodiny s deťmi v kontexte sociálnoprávnej ochrany.

- priamej práce s rodinou prostredníctvom zdieľaných aktivít, rozhovorov a zážitkových techník,
- priamej práce s rodinou,
- iných zdrojov poznatkov, ktoré predstavujú všetci tí, ktorí prichádzajú do kontaktu s rodinou,
- informácie z predchádzajúcich spisov a predchádzajúcich posúdení,
- posudky iných odborníkov;

2. explanácia - definovanie možných príčin problémov a pravdepodobné dôsledky neuspokojených potrieb;

3. identifikácia – problémových oblastí, silné a slabé stránky jednotlivých členov rodiny pri následnom riešení problémov;

4. evaluácia - ako by mohli byť klientove potreby, čo najefektívnejšie uspokojené.

Stretnutie sociálneho pracovníka s rodinou predchádza štúdium písomných materiálov. Pred samotnou prácou s rodinou je dôležité poznať základné informácie o rodine a keďže týchto informácií je veľa, je vhodné roztriediť ich do určitých oblastí⁹⁸, čo sociálnemu pracovníkovi uľahčuje zber informácií aj následnú orientáciu v nich. O poznanie týchto oblastí sa sociálny pracovník opiera pri posúdení rodiny nakoľko musí poznať východiskovú situáciu rodiny. Preto je potrebné urobiť **rámcový prehľad** a zodpovedať nasledujúce otázky.

- Ako a prečo nastala situácia v ktorej sa rodina momentálne nachádza?
- S akými odborníkmi už rodina je/bola v kontakte?
- Aké intervencie rodina už absolvovala?
- Aké sú možnosti riešenia tejto situácie?
- Aké sú špecifiká rodiny?
- Ako je rodina ako celok pripravená zvládať situáciu?
- Ako sú na takúto situáciu osobnostne vybavení jej jednotliví členovia?
- Aké možnosti pre prácu s rodinou sú v takejto chvíli k dispozícii?
- Aké možnosti pre prácu s rodinou poskytuje sociálne okolie rodiny?
- Akým sociálnym kapitálom disponuje rodina?⁹⁹

⁹⁸ MATOUŠEK, O. a kol. Metody a řízení sociální práce.

⁹⁹ LEVICKÁ, J. Základy sociálnej práce; KVAŠŇÁKOVÁ, L. Vybrané otázky posúdenia životnej situácie ohrozenej rodiny s deťmi v kontexte sociálnoprávnej ochrany.

Samozrejme odpoveď na všetky otázky sociálny pracovník nebude určite hneď poznať, ale práve ďalšia dôsledná príprava a práca napomôže ich zodpovedaniu. Sociálny pracovník tak vie, ktoré oblasti sú mu už známe a na ktoré je potrebné hľadať ešte odpoveď či už v rodine, alebo v rámci spolupráce s inými odborníkmi.

Prvé stretnutie a návšteva v rodine

Príprava na prvé stretnutie je dôležitá, nakoľko prvé skúsenosti rodiny so sociálnym pracovníkom majú silnú zotrvačnosť a ovplyvňujú pozitívne alebo negatívne ďalší priebeh práce, ako aj jeho efektívnosť. Na prvom stretnutí, si klient vytvára základnú predstavu o sociálnom pracovníkovi, jeho práci a formuje svoje očakávania. Ak si sociálny pracovník získa dôveru členov rodiny, budú s ním pravdepodobne ochotnejšie spolupracovať a otvorenejšie komunikovať.

Vytvorenie optimálnych podmienok pre priebeh stretnutia je základným predpokladom úspešnosti. Sociálny pracovník ako koordinujúci prvok v procese práce sa dohodne s členmi rodiny na postupe a mieste prvého stretnutia. Môžu sa dohodnúť buď, že sociálny pracovník navštívi rodinu v domácom prostredí, alebo členovia rodiny prídu za sociálnym pracovníkom do organizácie, kde pracuje (obe miesta stretnutia majú svoje výhody aj nevýhody, preto je potrebné ponuku zvážiť). Okrem dohodnutia stretnutia je dôležité stručné vysvetlenie dôvodu, pre ktorý sa sociálna práca v rodine realizuje. Úlohou prvého stretnutia pre sociálneho pracovníka má byť objasnenie problému z pohľadu členov rodiny.

V tejto fáze práce s rodinou nejde o aktívne zisťovanie, skôr o pozorné aktívne počúvanie a pozorovanie. Na jeho základe si sociálny pracovník robí prvé závery. Tie si však overuje a potvrdzuje počas celého procesu práce s rodinou. Na začiatku nekladie otázku za otázkou (to by mohlo vyzeráť ako vyšetřovanie a to nie je pre prácu s klientom vhodné). Naopak snaží sa viesť prirodzený rozhovor.¹⁰⁰

Do spolupráce s rodinou je dôležité angažovať a získať si pre spoluprácu všetkých členov (samozrejme s prihliadnutím na vek detí). Na to je dôležité vytvoriť atmosféru dôvery a uvoľniť prípadné napätie. Je možné využiť napríklad techniku **Topenia ľadov**¹⁰¹, pretože členovia

¹⁰⁰ AMBRÓZOVÁ, A. a kol. Proces terénnej sociálnej práce v sociálne vylúčenej komunite.

¹⁰¹ GABURA, J. Sociálne poradenstvo.

rodiny môžu mať obavy, môžu sa hanbiť alebo môžu vnímať sociálneho pracovníka ako „úradnú osobu“, pred ktorou si musia dávať pozor. Po krátkom predstavení, prípadne vysvetlení dôvodu svojej návštevy, sociálny pracovník chvíľu hovorí o neutrálnych veciach. Napríklad, ak sa stretnutie odohráva v prostredí rodiny, tak môžu hovoriť o počasí, o ceste do rodiny, o aktuálnej situácii (napríklad dieťa prinesie ukázať obrázok, ktorý nakreslilo; v rádiu hrajú príjemnú pesničku; ...) možností je mnoho a je potrebné byť od prvého okamihu vnímavý.

Pri stretnutí je potrebné¹⁰²:

- vylúčiť prítomnosť osôb, ktorých sa problém netýka a ktorých prítomnosť je nežiadúca alebo vyrušujúca (často to môžu byť práve starí rodičia, ktorí zasahujú do chodu rodiny, ale ovplyvňujú i priebeh samotného problému);
- vylúčiť ďalšie rušivé okolnosti (napr. hluk, zvonenie telefónu a pod.);
- zabezpečiť mieru pohodlia;
- zabezpečiť dostatočný časový priestor, aby sa rozhovor s rodinou nekonal pod časovým tlakom tak na strane sociálneho pracovníka ako aj na strane klientov.

Je potrebné si uvedomiť, že pre členov rodiny je prvé stretnutie so sociálnym pracovníkom značne stresujúce. Rovnako to platí pre rodinu, ktorá do procesu vstupuje ako dobrovoľný klient alebo pre rodinu, ktorá je nedobrovoľným klientom a sociálny pracovník si ju musí na svoju stranu ešte len získať.

Klienti majú pri prvom kontakte niekoľko druhov pocitov od túžby po vypočutí a poskytnutí pomoci, cez dúfanie o tom, že niekto iný je schopný nájsť riešenie ich problému. V prípade negatívnych pocitov sú to v prevažnej miere pochybnosti o schopnosti profesionála vyriešiť jeho problém a nedôvera v odborníkov všeobecne. Klientov tiež ovplyvňujú pocity bezradnosti, zbytočnosti, vlastných problémov a nechut' meniť čokoľvek na svojom doterajšom spôsobe života.¹⁰³

Pre členov rodiny je náročné na prvom stretnutí prirodzene vyjadrovať svoje pocity a taktiež sa prirodzene správať. Preto môže sociálny pracovník občas slovne pomenovať pocity, ktoré na klientovi vidí (ponúka sa tým aj príležitosť overovania) napríklad: „*Mám pocit, že sa vám táto situácia nepáči.*“ Taktiež je počas celej práce s klientom potrebné priamo sa spytovať na dané veci a situácie. Tým sociálny pracovník napomáha verbalizovaniu klienta a vedie ho

¹⁰² AMBRÓZOVÁ, A. a kol. Proces terénnej sociálnej práce v sociálne vylúčenej komunite.

¹⁰³ LEVICKÁ, J. Metódy sociálnej práce.

tak k sebauvedomovaniu, ale jednoducho aj si overuje informácie a sprehl'adňuje situáciu („*Čo to pre vás znamená?*“ „*Ako vidíte situáciu vy?*“ „*Čo by sa podľa vás malo zlepšiť?*“).

Vytvorenie atmosféry dôvery

Na efektívnu prácu s klientom je potrebné vytvoriť atmosféru dôvery a otvorenosti, ktorá závisí aj od správania sociálneho pracovníka. Niektoré postupy majú tendenciu dôveru vzbudzovať a posilňovať, iné ju skôr blokujú. Dôveryhodné správanie sociálneho pracovníka a atmosféra dôvery sú dôležité počas celej práce s rodinou, preto, rovnaké zásady je potrebné uplatňovať aj neskôr.

Budovanie dôvery:

- oslovovanie klienta menom (možné na prvom stretnutí si dohodnúť, aké oslovenie je pre klienta najpriateľnejšie),
- správanie sa ku klientovi ako k rovnocennému partnerovi,
- prejavovanie záujmu a snahy klientovi porozumieť,
- aktívne počúvanie (overovanie správnosti pochopenia),
- ocenenie a rozprávanie o situácii,
- vytvorenie priestoru pre premýšľanie klienta (nenaliehanie),
- prejavenie záujmu o názor každého člena rodiny,
- vecné vyjadrovanie a hovorenie pravdy.

Znižovanie dôvery:

- zaujímanie role učiteľa, rodiča alebo sudcu („*musíte*“ „*nesmiete*“ „*uvedomte si*“ „*to je vaša vina*“ „*sám/a si za to môžete*“),
- unáhlené prezentovanie teórií o vzniku problému a o tom, ako sa mal riešiť („*tak to určite vás opustil/la, lebo sa o seba nestaráte*“, „*keby ste mu/jej viac varili, mohol s vami ešte byť*“, ...),
- prijímanie faktov potvrdzujúcich len nastavenú hypotézu,
- skákanie klientovi do reči,
- vyslovovanie hodnotiacich výrokov k tomu, čo klient hovorí,
- upozorňovanie klienta na chyby a „zlyhanie“ („*to nie je správne*“, „*to robíte zle*“, „*nestaráte sa*“ ...),

- hovorenie v náznakoch, robenie tajností („o tomto nemôžem hovoriť“ „viete, ako to chodí“, ...),
- podsúvanie a pripisovanie myšlienok („chcete dostať byt zadarmo“ „myslíte si, že za to môže len svokra“, ...).¹⁰⁴

Priamym pozorovaním jednotlivých členov rodiny je možné zistiť omnoho viac informácií ako z výpovedí. Je potrebné si všímať komunikačný štýl rodiny a vzťahy medzi jednotlivými členmi ako aj rodinné stereotypy a rituály. Pri návšteve ide mnohokrát zo strany rodiny o nedobrovoľný zásah do ich súkromia. Preto je vhodné navodiť uvoľnenú atmosféru a uvedomovať si, že aj v prípade bezproblémového prijatia rodinou, nejde o bežný rodinný život, ale o určité „predstavenie“. ¹⁰⁵ Pri utváraní si obrazu o rodine hrajú rolu tri druhy noriem a to:

- *kultúrna norma* – taký druh správania sa rodiny, ktorý je v spoločnosti pokladaný za obvyklý, štandardný;
- *osobná norma sociálneho pracovníka* – zahŕňa všetky hodnoty, normy, etiku, skúsenosti a očakávania sociálneho pracovníka (v rámci osobnej normy je potrebné dať pozor na prenos nespracovaných situácií z minulosti rodiny samotného sociálneho pracovníka);
- *norma rodiny* – taktiež rodina má vytvorené svoje vlastné normy, pravidlá fungovania, rituály, spôsoby komunikácie.

Počas trvania návštevy v rodine sa **nerobia poznámky**, preto je vhodné hneď po návšteve vytvoriť si priestor pre zhodnotenie a zaevidovanie získaných informácií. Poznámky je možné robiť v prípade, že sociálny pracovník o tom upovedomí členov rodiny a aj vtedy iba nevyhnutné fakty. Návšteva v rodine je postupom, ktorý sa využíva ako na začiatku práce s rodinou, tak aj počas celej doby trvania spolupráce.

¹⁰⁴ AMBRÓZOVÁ, A. a kol. Proces terénnej sociálnej práce v sociálne vylúčenej komunite.

¹⁰⁵ LOVAŠOVÁ, S. Sociálna práca: formy, postupy a metódy; MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť.

Posúdenie zdrojov a možností rodiny

Fungovanie rodiny je často vymedzované ako schopnosť rodiny účinne zvládať náročné a stresové životné udalosti a prispôbovať sa zmenám. Úroveň stresovej situácie v rodine záleží samozrejme od závažnosti a intenzity stresora, ale aj od toho, ako ho rodina vníma a aké zdroje a možnosti má.¹⁰⁶ Dôležité je, aby rodičia svoje zdroje prehodnotili tak, ako ich sami vnímajú ale aj ako ich vníma rodina. Ich náhľad na jednotlivé zdroje môže byť úplne odlišný od pohľadu pomáhajúceho profesionála. Subjektívne vnímanie situácie, v ktorej sa rodina dlhodobo nachádza, môže byť skreslené a nezodpovedajúce realite. Úlohou sociálneho pracovníka je zmeniť subjektívny pohľad na reálne hodnotenie stavu v ktorom sa rodina nachádza. Tieto zdroje a možnosti rodiny možno rozdeliť na niekoľko oblastí a to: integritu osobnosti, finančné zdroje, zdroje emocionálnych podnetov, zdroje mentálnych podnetov, fyzické zdroje, zdroje duchovnej pohody, podporné systémy, vzťahy, modely správania, životné vzory, poznanie nepísaných pravidiel, túžba a vytrvalosť.

- **Integrita osobnosti** - ide o rozmer zhody medzi skutkami členov rodiny a morálnym a etickým kódexom spoločnosti.¹⁰⁷ Rodičia s vysokým stupňom integrity sú dôslední, čestní, zásadoví, vierohodní a lojálni. Ctia si svoje sľuby. Sú zodpovední a nepotrebnú dohľad nad svojimi činmi. Vedú iných k zodpovednosti. Tiež sú ochotní ozvať sa a formulovať zložité problémy.¹⁰⁸ Integrita zahŕňa aj sebadisciplínu a sebareguláciu.
- **Finančné zdroje** - finančné zdroje sa netýkajú len príjmov rodiny, ale aj výdavkov, sporenia a investícií. Zodpovedné správanie sa rodiny k finančným zdrojom, vedie k tomu, že rodina má peniaze na nákup tovarov a služieb a nie je ohrozený životný štandard rodiny.
- **Zdroje emocionálnych podnetov** - ide predovšetkým o prejavy v neprijemných alebo krízových situáciách, vnútorné zdroje, podporované rodinou, ktoré sa prejavujú vytrvalosťou, húževnatosťou a uskutočňovaním samotných volieb a rozhodnutí. Keď tieto zdroje v rodine chýbajú, prejavuje sa to u členov rodiny buď vyhľadávaním deštruktívnych vzťahov, alebo zapájaním do aktivít, ktoré sú sebadeštruktívne ako napr. nadmerné užívanie alkoholu, alebo omamných látok.¹⁰⁹

¹⁰⁶ SOBOTKOVÁ, I. Psychologie rodiny.

¹⁰⁷ MÁTEL, A. et al. ed. Aplikovaná etika v sociálnej práci a ďalších pomáhajúcich profesiách.

¹⁰⁸ SIEGRIST, M. Klíčové kompetence a jejich rozvíjení.

¹⁰⁹ VÁGNEROVÁ, M. Psychologie osobnosti.

- **Zdroje mentálnych podnetov** - tieto zdroje sa vzťahujú na súbor zručností a spôsobilostí, ktoré členovia potrebujú, aby vedeli fungovať v rodine, ale aj všeobecne v spoločnosti. Základná mentálna úroveň znamená, že jednotlivec vie čítať, písať a počítať.¹¹⁰ Mentálna úroveň nie je meradlom prirodzenej inteligencie. Dôležitým faktorom je, že mentálna úroveň umožňuje jednotlivcovi rozoznať či informácia je správna, alebo nie.
- **Fyzické zdroje** - prejavujú sa najmä v dobrej telesnej kondícii členov rodiny. Dobré zdravie je základom mnohých aktivít, ktoré rodina môže spoločne vykonávať. Chronické ochorenia, choroba alebo bolesť sa dajú zvládnuť, ale sú to stresujúce faktory, ktoré sa týkajú celej rodiny. Súčasťou fyzických zdrojov je nie len fyzické zdravie a kondícia, ale aj zdravotné postihnutie, či etnikum, pohlavie a fyzický vzhľad.¹¹¹ Rodina sa podieľa na budovaní fyzických zdrojov všetkých členov rodiny.
- **Zdroje duchovnej pohody** - viera vo vyššiu moc, zmysel života a angažovanosť vo vlastnom živote, sú dôležitými faktormi nezlomnosti. Tieto zdroje výrazne ovplyvňujú hodnotovú orientáciu rodiny a prinášajú nádej. V čase kríz jednotlivec potrebuje mať vnútornú silu odolávať deštruktívnym postupom a hodnotám.¹¹² Do tejto skupiny možno zaradiť spiritualitu, vieru, ale aj kultúrnu identitu.
- **Podporné systémy** - rodina musí mať vhodne vybudované podporné systémy. Medzi podporné systémy možno zaradiť priateľov, širšiu rodinu, kolegov v práci a ďalšie podporné zdroje, ktoré sú k dispozícii v prípade potreby.¹¹³ Ide o interné a externé zdroje, ktoré využívajú členovia rodiny.
- **Vzťahy, modely správania, životné vzory** - získavajú sa priamo v rodine, spravidla v pravidelnom kontakte s dospelými členmi rodiny. Rodičia, ktorí zvládajú svoje správanie aj výchovu detí sú vhodným vzorom pre deti. Ide o modelové správanie, ktoré si deti odnášajú z pôvodnej rodiny do svojich rodín.
- **Poznanie nepísaných pravidiel** - členovia rodiny majú poznať nepísané zákony a zvyky skupiny ku ktorej patria. Okrem nepísaných pravidiel skupiny ku ktorej patria by však mali poznať aj nepísané pravidlá platiace v spoločnosti, v ktorej žijú. Práve

¹¹⁰ SMÉKAL, V. Pozvání do psychologie osobnosti. Člověk v zrcadle vědomí a jednání.

¹¹¹ OROSOVÁ, O., B. GAJDOŠOVÁ, M. BACÍKOVÁ-SLESKOVA, F. SALONA a R. SEBENA. Health-related behaviour among adolescents and young adults.

¹¹² ŽIAKOVÁ, E., D. ŠLOSÁR, A. FABIAN, A. KOČIŠOVÁ, S. LOVAŠOVÁ, D. ROSOVÁ, K. ŠIŇANSKÁ a S. HULÍNOVÁ. Zmysel života adolescentov.

¹¹³ VYMĚTAL, J. Průvodce úspěšnou komunikací. WATZLAWICK, P., J. B. BAVELAS & D. D. JACKSON. Pragmatics of Human Communication: A Study of Interactional Patterns, Pathologies and Paradoxes.

poznanie nepísaných pravidiel má veľký význam pre úspešné uplatnenie sa v spoločnosti.

- **Túžba a vytrvalosť** - túžba patrí medzi motivácie, ktoré štartujú naše správanie. Je to impulz, ktorý jednotlivca prinúti ráno vstať, aj keď by najradšej ešte spal. Je to energia, ktorá pomáha prekonať strach a premôcť prekážky. Túžba veľmi úzko súvisí s vôľou. Vytrvalosť je napredovanie krok za krokom, deň za dňom. Kde nie je túžba, tam nie je vôľa. Kde nie je sila vôle, alebo odhodlanie tam nie je vytrvalosť, tam nie sú žiadne skutky.¹¹⁴

Základné oblasti posúdenia životnej situácie dieťaťa a jeho rodiny

Zbieranie údajov o členoch rodiny slúži sociálnemu pracovníkovi na to, aby získal komplexný obraz o rodine a jej situácii. Tieto informácie pochádzajú priamo od jednotlivých členov rodiny, ale sociálny pracovník ich môže získavať aj zo sociálneho okolia rodiny (širšia rodina, priatelia rodiny) iných organizácií (súdy, prokuratúra, polícia, školy) a odborníkov prichádzajúcich do kontaktu s rodinou (zdravotníci, psychológovia, špeciálni pedagógovia, ..). Pre prehľadnosť je potrebné informácie štruktúrovať do jednotlivých oblastí. Je možné využiť pre to rodinnú anamnézu, analýzu prípadu alebo osobnú anamnézu, ktoré sú synonymickým vyjadrením súhrnu informácií o klientovi (obsahujú: rodinnú anamnézu, osobnú anamnézu, sociálnu anamnézu, zdravotnú anamnézu, bytovú anamnézu, ...).

My sa však prikláňame k základným oblastiam posúdenia životnej situácie dieťaťa a jeho rodiny vypracovanými v rámci internej normy Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny¹¹⁵.

1. Sociálne a ekonomické podmienky

- **Deti** – vzťahy detí k rodičom, vzťahy súrodencov navzájom, počet detí v rodine, ich vek, školu, či predškolské zariadenie, ktorú navštevujú, vzťahy v rámci týchto zariadení.
- **Rodičia** - rodinný stav (manželia, partneri, nežijú v spoločnej domácnosti), ich vzdelanie, zamestnanie a priebeh zamestnaní.

¹¹⁴ PAYNE, R. K., P. DeVOL a T. D. SMITH. Mosty z chudoby. Stratégie pre profesionálov a komunity.

¹¹⁵ Interná norma č. IN - 099/2018. Postup orgánu sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately pri vedení prípadovej sociálnej práce. Príloha č.2.

- **Bývanie** – do tejto oblasti sa radí počet izieb, ich vzhľad, vhodnosť bývania, vybavenie zodpovedajúce potrebám dieťaťa, voda, kúrenie, svetlo, podmienky na prípravu stravy, podmienky pre pokojný spánok, sanitárne vybavenie, hygiena a čistota priestorov.
- **Ekonomické podmienky** - zamestnanosť rodičov, čistý mesačný príjem rodiny, rodiny, stabilita príjmov, uplatnenie sociálnych dávok a príspevkov, zistenie ako celkový príjem rodiny pokrýva potreby všetkých členov, pravidelné výdavky, hospodárenie rodiny s príjmom, finančné problémy, ktoré ohrozujú dieťa.

2. Aktuálny stav dieťaťa a vývinové potreby

- **Aktuálny stav dieťaťa** - vzhľad dieťaťa, somatické príznaky (napr. bolesti, nespavosť, žalúdočné problémy, pomočovanie...), emocionálny stav, kto sa podieľa na výchove dieťaťa, ktoré osoby dieťa označuje ako dôležité, ako sa dieťaťu darí v škole, aké má problémy v škole.
- **Fyzický vývin a zdravie** - výživa a stravovanie, zdravotný stav (prekonané choroby, zdravotné problémy), pravidelná zdravotná starostlivosť - očkovanie, chrup, zrak, telesná hmotnosť, vzrast, užívanie návykových látok.
- **Rozumový vývin a vzdelávanie** - reč, slovná zásoba, plnenie povinnej školskej dochádzky, školský prospech, príprava dieťaťa do školy, záujem o vzdelávanie zo strany dieťaťa a zo strany jeho rodičov, komunikácia rodičov so školou, podpora dieťaťa pri problémoch v škole, podpora dieťaťa so špecifickými potrebami (spolupráca s odborníkmi), rozvoj praktických zručností a sebaobslužných činností, voľný čas dieťaťa.
- **Citový vývin** - napĺňanie emocionálnych potrieb dieťaťa rodičmi, oceňovanie a povzbudzovanie dieťaťa, prejavovanie pozitívnych citov, ako sa rodičia zaujímajú o to čo dieťa prežíva, ako rodičia reagujú na správanie dieťaťa, citové väzby dieťaťa na rodičov, blízkych.
- **Vývin osobnej identity** - ako dieťa vníma seba samého, sebavedomie, postavenie v rodine, v školskom kolektíve, v skupine rovesníkov, aké má predstavy o svojej budúcnosti.
- **Sociálny vývin** - rozdelenie pozornosti medzi súrodencov, vzťahy k rodičom, súrodencom, príbuzným, vzťahy s vrstovníkmi, komunikačné zručnosti, adaptácia na nové sociálne prostredie, správanie v školskom kolektíve.

- **Morálny vývin** - poznanie hraníc a ich dodržiavanie, zodpovednosť za svoje správanie, čo je slušné a čo nie, hodnoty v rodine, dieťa ako páchatel' trestnej činnosti, predelikventné, resp. delikventné prejavy – klamstvá, krádeže postoj rodičov k sociálnopatologickým javom.

3. Starostlivosť rodičov o dieťa

V rámci starostlivosti je dôležité aby boli pre dieťa zabezpečené optimálne podmienky pre jeho zdravý fyzický a emocionálny vývin. Tie možno rozdeliť do niekoľkých bodov, kedy rodič:

- vytvára prostredie bezpečné pre dieťa, a chráni ho pred fyzickým a psychickým ublížením,
- chráni dieťa pred nebezpečnými osobami a prostredím, má vedomosť o tom, s kým a kde sa dieťa stretáva, ako trávi čas, sú jasné pravidlá návratu domov,
- vie odhadnúť riziká, ktoré dieťa môžu ohroziť, ak ostane bez dohľadu,
- je schopný podávať dieťaťu pravidelne zdravú stravu, ktorá je primeraná veku a zdravotnému stavu dieťaťa,
- zabezpečí dieťaťu dostatok oblečenia primeranej veľkosti s ohľadom na počasie, oblečenie dieťaťa je čisté, dieťa má zaistenú pravidelnú hygienu, rodič vedie dieťa k hygienickým návykom,
- je schopný rozpoznať, kedy dieťaťu nie je dobre, vie adekvátne reagovať, vie kedy je potrebné ísť k lekárovi, rodič rešpektuje odporúčania lekára a liečebný režim dieťaťa, rodič uskutočňuje s dieťaťom odborné vyšetrenia.

4. Vzťahy a komunikácia v rodine

V kontexte vzťahov a komunikácie v rodine by si mal sociálny pracovník všimnúť okrem výchovného štýlu rodičov aj kto vedie rodinu (autorita v rodine, ako to vnímajú ostatní členovia rodiny), celkovú atmosféru v rodine, trávenie voľného času, záľuby podnetnosť rodinného prostredia. A samozrejme v prvom rade aké sú vzťahy a komunikácia medzi:

- rodičmi,
- deťmi,
- rodičmi a deťmi,
- rodičmi a sociálnym okolím (starí rodičia, širšia rodina, rodinní priatelia, susedia, iní odborníci)

- deťmi a sociálnym okolím (starí rodičia, širšia rodina, rodinní priatelia, susedia, iní odborníci)

5. Širšie sociálne prostredie

Ako do celého chodu rodiny zasahuje a ovplyvňuje ju širšie sociálne prostredie.

Metódy sociálnej práce využívané v rámci posúdenia životnej situácie rodiny

Rozhovor

Rozhovor je jednou z najdôležitejších metód a základným zdrojom získavania informácií (o súčasnom stave problémov, o spôsobe života, o prostredí, v ktorom rodina žije) a je najdôležitejším „pracovným nástrojom“ sociálneho pracovníka.¹¹⁶ Rozhovorom sociálny pracovník nezíska „iba“ informácie, ale nadviaže vzťah s jednotlivými členmi rodiny.¹¹⁷ Počas rozhovoru klient prezentuje svoje problémy a sociálny pracovník načúva a snaží sa klienta pochopiť, podporuje ho a podnecuje k efektívnym zmenám. Rozhovor sa často dotýka aj pre klienta intímnych a chúlостivých tém a preto je nesmierne dôležité aby mal sociálny pracovník na pamäti zásadu zachovania dôvernosti informácií.¹¹⁸ Taktiež počas rozhovoru je nevyhnutné aby sa sociálny pracovník pridržiaval tempa a jazykovej úrovne klienta. Mal by sa vyhýbať inotajom, narážkam a prílišnému zovšeobecňovaniu. Je dôležité aby sociálny pracovník sledoval verbálne i neverbálne prejavy klienta a vedel z nich dedukovať pochopenie a porozumenie.¹¹⁹ Avšak podľa potreby môže proces rozhovoru pohotovo spomaľovať - prehľbovať alebo urýchľovať - štruktúrovať.

- **Spomaľovať- prehľbovať** - v prípade, že sa počas rozhovoru objaví téma, ktorej je potrebné venovať väčšiu pozornosť alebo téma, ktorú klient nepokladá za natoľko významnú, no môže celej situácii pomôcť. *„Môžeme sa pri tomto pristaviť?“ „Prosím porozprávajte mi o tom viac.“*
- **Urýchľovať - štruktúrovať** - občas nastávajú situácie, kedy má klient tendenciu sa „zamotávať“ do rozprávania alebo jednej téme opakovane venovať až príliš dlhú

¹¹⁶ GABURA, J. Teória rodiny a proces práce s rodinou.

¹¹⁷ MALÁ, D. a kol. Základné metódy vo výchovnom poradenstve.

¹¹⁸ MYDLÍKOVÁ, E., J. GABURA a M. SCHAVEL. Sociálne poradenstvo.

¹¹⁹ GABURA, J. Sociálne poradenstvo.

dobu aj napriek tomu, že už bola prebratá a celý proces to neposúva ďalej. Vtedy by mal sociálny pracovník aktívne do procesu vstúpiť a štruktúrovať ho. „*Tomuto sme sa venovali na predchádzajúcich stretnutiach, ktoré sme uzavreli s tým a tým výsledkom, pokiaľ je to pre vás dôležité, môžeme jej ešte chvíľu venovať, ale na dnešnom stretnutí sme sa dohodli, že preberieme ...*“

V prípade, že sa klient vyjadruje nejasne, nezrozumiteľne alebo príliš odborne, je vhodné opýtať sa ho, čo tým chce povedať, čo tým myslí. Občas je dobré ho prerušiť a zhrnúť, čo už bolo doteraz povedané, prípadne overiť, či mu sociálny pracovník správne rozumie. V prípade, že klient prejavuje nejakú silnú emóciu, dať mu priestor na jej odznenie, prejaviť mu trpezlivosť a záujem.¹²⁰ Efektívne je voliť skôr kratšie vety, lebo dlhé súvetia odvádzajú pozornosť klienta. Je vhodné minimalizovať používanie odborných slov alebo výrazov, nakoľko im klient nerozumie, ale hanbí sa opýtať. Po celý čas by mal sociálny pracovník hovoriť konkrétne, jednoznačne a opakovať dôležité informácie. Dôležité je aj ponechať dostatok priestoru všetkým členom rodiny.¹²¹

Oblasti rozhovorov, na ktoré je potrebné sústrediť sa počas práce s rodinou:

- odhaľovanie zdrojov pomoci smerované k zisťovaniu toho, kto alebo čo v minulosti pomohol rodine v ťažkej situácii,
- predstava rodiny o situácii, kedy by ju považovala za optimálnu a pozitívnu,
- túžby a prania rodiny v kontexte osobnostných predpokladov jednotlivých členov rodiny, ktoré by im pomohli k ich dosiahnutiu¹²².

Existuje viacero druhov rozhovorov, ktoré využíva sociálny pracovník počas celého procesu práce s rodinou. Vo všeobecnosti sú hranice medzi nimi veľmi tenké a počas jedného stretnutia s rodinou môže prebehnúť aj viacero druhov rozhovorov v závislosti od situácie.

- **Bežný rozhovor** slúži na získanie prvých informácií, sledujú sa samotné reakcie jednotlivých členov a zároveň predstavuje i orientovanie sa v rodinnom prostredí. V rámci bežného rozhovoru je potrebné sledovať aj verbálne ale aj neverbálne prejavy (gestikuláciu, mimiku a pod.).¹²³

¹²⁰ PRAŠKO, J., P. MOŽNÝ a M. ŠLEPECKÝ. Kognitívne behaviorální terapie psychických poruch; HRICOVÁ, M. Psychologický rozhovor.

¹²¹ VYBÍRAL, Z. Psychologie komunikace.

¹²² HOWE, D. A Brief Introduction to Social Work Theory.

¹²³ GABURA, J. Sociálne poradenstvo.

- **Diagnostický rozhovor** je metóda, v ktorej sociálny pracovník spája bežný rozhovor s psychometrickými prvkami. Obsahom je získanie potrebných informácií, analyzovanie konkrétnej životnej situácie alebo predchádzajúceho života (spolu s klientom). Ak sa robí komplexná analýza klientovho predchádzajúceho života používa sa psychogenetický rozbor¹²⁴. Ten odhaľuje ako sa vytvárali nesprávne zvyky, životné postoje, vzťahy klienta a následne sa odzrkadľovali v súčasných problémových oblastiach. Tento rozbor sa taktiež sústreďuje na to, ako boli uspokojované potreby počas detstva a dospievania, taktiež sa orientuje na špecifiká výchovy a prostredia.¹²⁵
- **Poradenský rozhovor** je proces pomoci, v ktorom má poradca snahu podporiť rast, rozvoj, zrelosť a lepšie uplatnenie sa klienta tak, aby sa efektívnejšie orientoval vo svete a vyrovnával sa so životom. Ide najmä o aktívne počúvanie a usmerňovanie klienta.¹²⁶
- **Terapeutický rozhovor** je základný prostriedok sociálnej terapie. Spôsob jeho vedenia nie je jednotný, mení sa v závislosti od klienta (jeho veku, rodu, vzdelania), tiež od zámeru, ktorý sociálny pracovník sleduje a techniky práce, ktorú sociálny pracovník zvolil. Do tohto typu rozhovoru sa môže sociálny pracovník púšťať až vtedy, keď si je istý, že ho „ustojí“. Je potrebné predvídať klientove reakcie a v prípade potreby vedieť aj štruktúrovať jeho prežívanie.

Otázky kladené v rozhovore

Počas celej doby trvania rozhovoru by sa mal sociálny pracovník vyvarovať sugestívnym otázkam, kde sa klientovi naznačuje čo má odpovedať (napr. namiesto: „*To vás muselo nahnevať.*“, sa skôr opýtať „*Ako ste sa cítili?*“). V úvode rozhovoru je vhodné klásť skôr otvorené otázky a taktiež vyhýbať sa otázke „*Prečo..?*“. Naopak používať skôr otázky začínajúce: „*Kto... Kde... Ako... Kedy... Ako často...*“.¹²⁷

Pri výbere otázok je nevyhnutné dodržiavať tiež niekoľko princípov:

- otázky majú mať vzťah k problému a musia zodpovedať typu a charakteru informácií (v prípade, že rodina rieši nezamestnanosť matky nie je vhodné pýtať sa na to, či manžel má priateľku),

¹²⁴ HRICOVÁ, M. Psychologický rozhovor; KUBÁNI, V. Psychológia osobnosti.

¹²⁵ BRNULA, P., P. KODYMOVÁ a R. MICHELOVÁ. Marie Krakešová: Priekopníčka teórie sociálnej práce v Československu.

¹²⁶ GABURA J. a J. PRUŽINSKÁ. Poradenský proces.

¹²⁷ PRAŠKO, J., P. MOŽNÝ a M. ŠLEPECKÝ. Kognitívne behaviorálna terapie psychických poruch; HRICOVÁ, M. Psychologický rozhovor.

- otázky musia byť jasné, nedvojzmyselné („*Takže váš syn sa ulieva?*“ – otázka pre matku, ktorá sa snaží riešiť synove záškoláctvo),
- otázky nesmú byť sugestívne („*Si spokojná so svojou pani učiteľkou?*“),
- otázky sa nesmú stavať na informáciách, ktoré klient nepozná („*Čo si myslíte, mala by učiteľka vášho syna inak pristupovať k jeho spolužiakom?*“),
- otázky majú byť formulované tak, aby boli emocionálne prijateľné („*Cítite sa zle, keď vás manžel takto ponižuje?*“),
- otázka nemá navádzať k sociálne žiadúcim odpovediam („*Máš rád ocka?*“)¹²⁸.

Pozorovanie

Pozorovanie je zámerným, cieľavedomým a plánovaným vnímaním jednotlivých členov rodiny ale aj rodiny ako celku. Pozorovanie je orientované na to, ako sa klient správa v prostredí, v ktorom žije, ako komunikuje s ľuďmi vo svojom okolí. Pri pozorovaní sa sociálny pracovník zameriava na vonkajšie prejavy a správanie rodiny a jej členov (mimika, proxemika, nespokojnosť, zmeny polohy tela, gestikulácia, atď.), emocionalita (afektivita, nálady, primeranosť vyjadrovania emócií k danej situácii, atď.), komunikácia (dominujúci obsah, zapájanie sa, zrozumiteľnosť, schopnosť počúvať, skákanie do reči, atď.). Sociálny pracovník by si mal všímať:

- kto začína hovoriť ako prvý,
- kto sa do rozhovoru nezapája,
- akým spôsobom dávajú členovia rodiny najavo svoj súhlas,
- aké sú pravidlá komunikácie medzi deťmi, rodičmi, rodičmi a deťmi,
- ako členovia rodiny sedia (proxemika sedenia),
- ako sa rodina rozhoduje (a kto rozhoduje),
- či rodina vytvára priestor všetkým členom pre vlastný názor rovnako,
- ako funguje model kritiky a odmeny,
- v čom je jedinečnosť rodiny a jej členov,
- aký je potenciál rodiny.¹²⁹

¹²⁸ MALÁ, D. a kol. Základné metódy vo výchovnom poradenstve.

¹²⁹ GABURA, J. Teória rodiny a proces práce s rodinou.

Pozorovanie v rodine je dôležitým nástrojom, z ktorého možno získať veľa informácií. Ak prichádza rodič spolu s deťmi, sociálny pracovník pozoruje ich interakciu, spôsob akým hovoria nielen o probléme, koľko priestoru si vzájomne nechávajú v diskusii, ako sú schopní akceptovať odlišný názor druhého a pod.¹³⁰ Tieto interakcie môžu sociálnemu pracovníkovi priblížiť orientáciu v rodinných vzťahoch (napäté vzťahy, vytváranie koalícií), štýl výchovy (miera prílišného autoritárstva alebo naopak prílišného liberalizmu) ale aj adekvátnosť naviazania sa dieťaťa na rodičov.¹³¹ Zároveň je žiadúce pri prvých stretnutiach porovnať správanie rodiča a dieťa v individuálnom aj spoločnom kontakte so sociálnym pracovníkom.

Analýza materiálov

Analýza materiálov a posudkov odborníkov, ktoré má od klienta k dispozícii – rozličné informácie a materiály z distribuujuúcich inštitúcií a osôb (vyjadrenia učiteľov, sudcov, sociálnych pracovníkov, polície, zamestnávateľov, rodičov, partnerov, ...).¹³² Môže sa tiež stať, že sám klient prináša niektoré materiály, či už oficiálne alebo neoficiálne, súkromné (výsledky vyšetrení, úradné listy, denník). Všetky tieto materiály napomáhajú samotnému sociálnemu pracovníkovi sa v probléme orientovať. Dôležité však je, že aj na základe týchto materiálov pomáha sociálny pracovník klientovi štruktúrovať fakty a informácie a tým klarifikovať problém, pomenovať ho a následne spoločne riešiť.¹³³

Rôzne techniky

V rámci rôznych techník sa rozumejú hry, modelovanie, kreslenie, dokončovanie začatých príbehov, videotréning interakcií a pod. možno sem zaradiť aj techniku **Rodinná mapa**, ktorá pomáha pri uvedomení a verbalizovaní vzťahov v rodine, je určená pre sociálneho pracovníka, ale aj pre klientov, ktorí sa jej tvorby zúčastňujú. Do rodinnej mapy sa zakresľujú členovia rodiny, muži majú symbol štvorec, ženy kruh, do ktorých sa vpisuje meno a vek daného člena. Ak sa zakresľuje člen rodiny, ktorý zomrel, do symbolu sa vpíše rok jeho úmrtia, prípadne aj jeho vek v čase úmrtia. Vzťahy a ich kvalita medzi členmi sa zakresľujú jednotlivými znakmi. Niekedy sa namiesto rôznych typov čiar využívajú farby (napríklad: červenou možno vyjadriť konfliktný vzťah, modrou pasívny vzťah a zelenou vzťah

¹³⁰ VOJTOVÁ, Z. Možnosti realizácie poradenstva s adolescentmi.

¹³¹ MALÁ, D. a kol. Základné metódy vo výchovnom poradenstve.

¹³² GURÁŇ, P. a kol. Vzdelávací program nadstavbovej odbornej činnosti. Odborné metódy práce v krízových situáciách.

¹³³ GABURA, J. Sociálne poradenstvo.

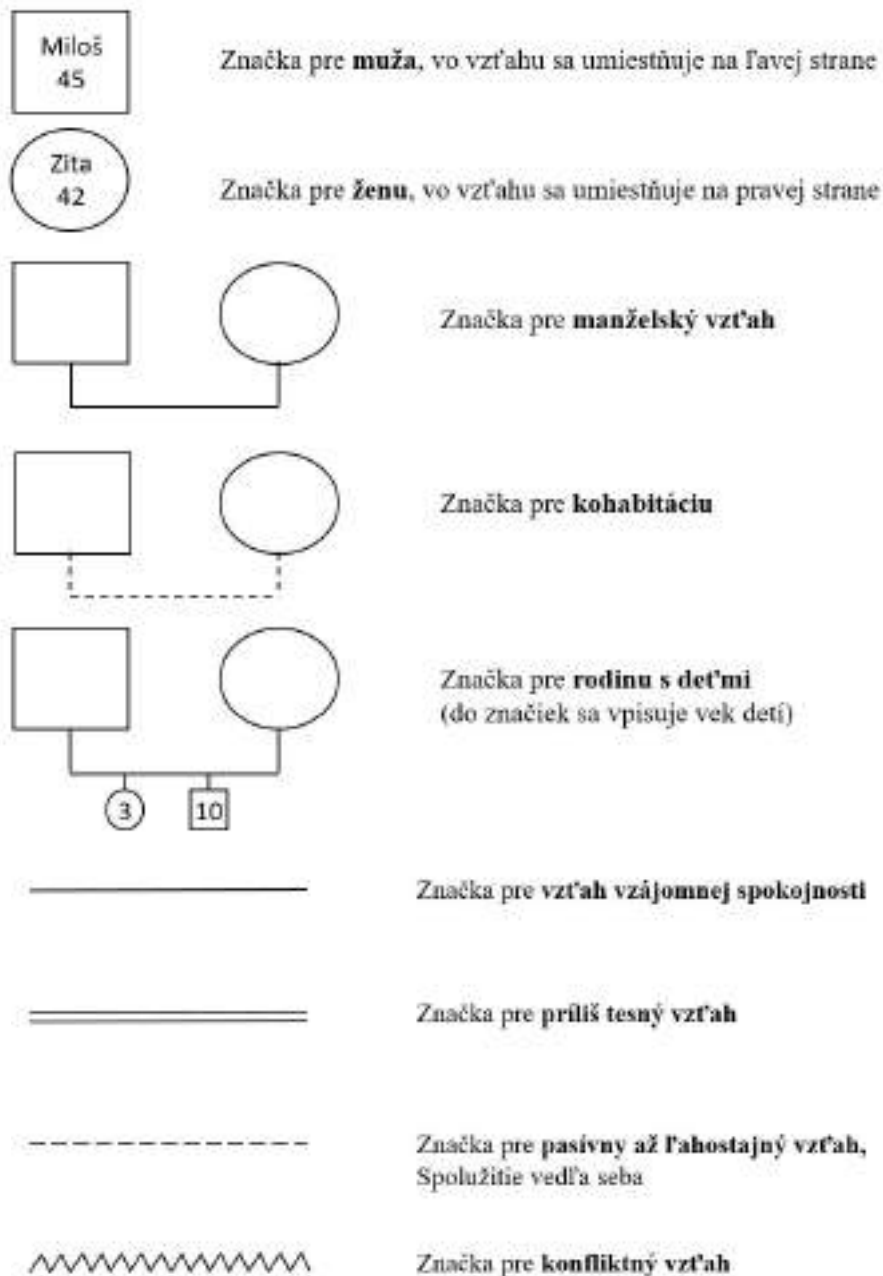
spokojnosti). Farebné rozlíšenie kvality vzťahov býva niekedy prehľadnejšie ako značenie rôznymi typmi čiar.¹³⁴

S rodinou mapou je možné pracovať dvomi spôsobmi:

1. Ako technika pre prácu s klientom - „tvorí“ rodinnú mapu sám klient. Tým sa sociálny pracovník dozvie možno viac informácií, ako by o tom klient len rozprával, pretože klient má popísať všetky vzťahy. Táto technika je založená na spoločnom rozbere rodinných problémov, rodina sa učí porozumieť reakciám jednotlivých členov na problém. Sociálny pracovník volí ich formu (či ich bude vykonávať naraz s celou rodinou, iba s rodičmi alebo s každým členom rodiny samostatne) na základe posúdenia stavu rodiny. Pomocou rodinnej mapy možno získať informácie o rodinných vzťahoch, rodinnej komunikácii, motivácii jednotlivých členov rodiny a o poruchách rodinného spolužitia. Pri práci s touto technikou sa nesmie zabudnúť na interpretáciu toho, čo klient robí, ako sa pritom cíti a ako on sám vysvetľuje daný vzťah alebo situáciu.

¹³⁴ GABURA, J. Teória rodiny a proces práce s rodinou.

2. Ako prehľadová mapa pre potreby sociálneho pracovníka - mapu vytvára samotný sociálny pracovník pre vytvorenie si názorného prehľadu o vzťahoch v rodine. Táto vizuálna pomôcka môže slúžiť na obrazný prehľad sociálneho kapitálu rodiny.

Výsledkom celého procesu posúdenia životnej situácie rodiny má byť vytvorenie plánu sociálnej práce s rodinou, ktorý bude obsahovať konkrétne intervencie zamerané na zvýšenie zdrojov rodiny, pomoc rodine zvládať náročné životné situácie, zlepšovanie copingových stratégií, sociálnych spôsobilostí a mnoho ďalších.

Otázky, úlohy a zamyslenia

- 1) Čo je cieľom posúdenia životnej situácie rodiny?
- 2) Z akých dôvodov je dôležité v rámci posúdenia životnej situácie rodiny zisťovať aj príčiny vzniku problému?
- 3) Vyskúšajte si techniku topenia ľadov.
- 4) Prečo je dôležité, aby si budoval sociálny pracovník dôveru s rodinou už od prvého stretnutia?
- 5) Čo všetko musí vykonať sociálny pracovník po ukončení návštevy v rodine?
- 6) Čo je to osobná chyba? Zamyslite sa, aká osobná chyba môže nastať vo vašom prípade.
- 7) Hierarchicky usporiadajte zdroje možností rodiny. Podľa akých kritérií ste postupovali?
- 8) Kto patrí do podporných systémov rodiny? Dajú sa tieto podporné systémy ešte rozširovať?
- 9) Popíšte na základe zvolenej kazuistiky základné oblasti posúdenia životnej situácie rodiny.
- 10) Je z hľadiska sociálnej práce ešte nejaká oblasť rodiny, ktorá nie je zahrnutá v rámci základných oblastí posúdenia životnej situácie?
- 11) Aký je rozdiel medzi bežným a poradenským rozhovorom?
- 12) Kedy sa v sociálnej práci využíva terapeutický rozhovor a kto môže tento typ rozhovoru využívať?
- 13) Navrhните pre každý princíp kladenia otázok ďalší príklad otázky.
- 14) Pokúste sa jeden večer pozorovať svoju rodinu pri bežných činnostiach. Svoje pozorovania si zapíšte.
- 15) Čo všetko je potrebné aby si sociálny pracovník pri pozorovaní rodiny všimol?

- 16) Vytvorte rodinnú mapu svojej rodiny.
- 17) Vytvorte rodinnú mapu pre rodinu z kazuistiky.
- 18) Navrhnite aké ďalšie značky by sa v rámci rodinnej mapy mohli využívať.

Plán sociálnej práce s rodinou

- Plán sociálnej práce s rodinou

Kľúčové pojmy: cieľ plánu sociálnej práce s rodinou, tvorba plánu sociálnej práce s rodinou, uzatvorenie kontraktu s rodinou.

Plán sociálnej práce je súhrn postupov práce s rodinou na zlepšenie jej životnej situácie. Vychádza z posúdenia životnej situácie dieťaťa a jeho rodiny. Základom formulovania plánu sociálnej práce je najlepší záujem všetkých členov rodiny. Účelom je naplánovať kroky k napĺňaniu potrieb rodiny a jej členov do budúcnosti. Plán sociálnej práce by mal byť zostavený realisticky, s ohľadom na stanovené ciele, ako aj spôsoby ich dosiahnutia. Cieľom sociálnej práce s rodinou nie je vytvoriť „dokonalú“ rodinu, ale pomôcť rodine stavať na svojich silných stránkach, rozvíjať vlastný potenciál, ktorý bude dostatočný k zaisteniu ochrany dieťaťa a saturácii jeho potrieb.¹³⁵ Tento plán môže obsahovať prognózu, ktorá je pre klienta veľmi optimálna, ale aj najhorší variant vývoja problému. Plán sa môže realizovať 2 spôsobmi:

1. celý plán sociálnej práce s rodinou vypracuje sociálny pracovník a klienta s ním už len následne oboznámi ako s niečím záväzným,
2. plán sociálnej práce vypracuje sociálny pracovník spoločne s klientom¹³⁶, táto možnosť je najoptimálnejšia z hľadiska motivácie klienta pre spoluprácu.

Určenie cieľa plánu sociálnej práce s rodinou

Cieľ stanovený v pláne sociálnej práce musí byť:

- **konkrétny** – je zrejmé, čo sa má dosiahnuť, merateľné zmeny správania, situácie, podmienok, ktoré nahrádzajú doterajšie (ak nie je cieľ konkrétny, nedá sa overiť jeho úspešnosť),
- **realistický** – splniteľný, dosiahnuteľný pre klienta (ak nie je cieľ realistický, nemotivuje),
- **individuálny** – osobný, vychádza z podmienok klienta,

¹³⁵ Interná norma č. IN - 099/2018. Postup orgánu sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately pri vedení prípadovej sociálnej práce.

¹³⁶ LEVICKÁ, J. Metódy sociálnej práce.

- **pozitívny** – ciele by mali byť pomenované pozitívne (tzn. čo robiť a nie čo nerobiť).¹³⁷

Plán práce s rodinou sa môže v priebehu procesu meniť, v závislosti od aktuálnych potrieb jednotlivých členov rodiny. Stanovenie konkrétneho cieľa je však dôležité pre rodinu, pretože si tak utvorí obraz o nadchádzajúcej spolupráci so sociálnym pracovníkom. Už predbežné ciele napomáhajú odstrániť nerealistické očakávania klienta, a tiež mu ukazujú istý smer spolupráce. K formulovaniu dobrých cieľov napomáhajú otázky: „*Čo by ste si priali, aby sa vo vašom živote zmenilo?*“ „*Na základe čoho budete považovať problém za vyriešený?*“ „*Ako bude vaša rodina vedieť, že je problém vyriešený?*“. Zaujímavá môže byť aj otázka: „*Čo by pre Vás znamenalo, keby to ostalo tak, ako doteraz?*“¹³⁸

Cieľ plánu sociálnej práce s rodinou odpovedá na otázku, aká pozitívna zmena sa má dosiahnuť v dlhodobom a aká v krátkodobom horizonte. Zistené potreby jednotlivých členov rodiny by mali byť preformulované do cieľov plánu sociálnej práce. Cieľ má byť zameraný na podporu a ochranu ohrozených detí, na redukciu ohrozenia v rodine vo všeobecnosti, na zlepšenie vzťahov medzi jednotlivými členmi rodiny, na sebestačnosť a funkčnosť rodiny, na zlepšenie rodičovských zručností a spôsobilostí, na zlepšenie školských výsledkov a školskej dochádzky dieťaťa, na zmysluplné využitie voľného času tak detí ako aj rodičov, na sanáciu biologickej rodiny, na umožnenie zdravého vývinu detí, na predchádzanie situácii odlúčenia detí od rodičov, na návrat detí zo zariadenia na výkon rozhodnutia súdu do biologickej rodiny, na zverenie dieťaťa do náhradnej rodinnej starostlivosti, na podporu rodiny, do ktorej sa dieťa vrátilo z ústavnej starostlivosti, na osamostatnenie sa a pod.¹³⁹

Tvorba plánu sociálnej práce s rodinou

Pri tvorbe plánu sociálnej práce s rodinou je žiadúce zohľadniť povahu problému, to čo už pre riešenie problému bolo podniknuté, ako aj očakávania jednotlivých členov rodiny. V prípade, že v rodine sa vyskytuje viacero problémov rôzneho charakteru, stanovuje sa v pláne priorita a postupnosť riešenia jednotlivých problémov. Plán sociálnej práce s rodinou obsahuje zoznam všetkých ďalších možných účastníkov a to ako z okolia rodiny, tak aj odborníkov, ktorí

¹³⁷ Interná norma č. IN - 099/2018. Postup orgánu sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately pri vedení prípadovej sociálnej práce.

¹³⁸ HRICOVÁ, M. Psychologický rozhovor.

¹³⁹ Interná norma č. IN - 099/2018. Postup orgánu sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately pri vedení prípadovej sociálnej práce.

by sa mohli do práce zapojiť. Súčasťou je aj harmonogram stretnutí a metodický postup, ktorý sociálny pracovník považuje za najvhodnejší v danej situácii.¹⁴⁰

Sociálny pracovník musí zvážiť a vyhodnotiť, aké schopnosti a predpoklady majú jednotliví členovia rodiny a aké sú dostupné možnosti jednotlivých inštitúcií podieľajúcich sa na práci s rodinou. Sociálny pracovník stanovuje niekoľko variantov postupu, plánu, ktoré spolu s rodinou preberie. Následne sociálny pracovník vypracuje písomnú podobu plánu práce s rodinou. Sú v ňom stanovené jednotlivé úlohy, ktorým je pripísaná rôzna váha. Taktiež je explicitne stanovené, kto je za dané úlohy zodpovedný a v akom časovom horizonte by mali byť naplnené.

Taktiež je možné uzatvoriť s rodinou dohodu o spolupráci – **kontrakt**. Ten sa realizuje buď v ústnej alebo písomnej podobe v závislosti od typu klienta. Kontraktom sa sociálny pracovník uisťuje, že rodina s plánom práce súhlasí, bude spolupracovať a podieľať sa na riešení svojho problému. Kontrakt dodáva práci s rodinou záväznú a formálnu podobu. Ústna forma je nezáväznejšia a je vhodné použiť ju pri dobrovoľnom a dostatočne motivovanom klientovi, ktorý má záujem o vyriešenie problému a aktívne sa podieľal na tvorbe plánu. Písomná forma sa odporúča pri klientoch, ktorí sú nestabilní, nedisciplinovaní, málo motivovaní a pod. Je totiž záväznejšia a je možné kedykoľvek sa k nej vrátiť.¹⁴¹

¹⁴⁰ LOVAŠOVÁ, S. Sociálna práca: formy, postupy a metódy.

¹⁴¹ LOVAŠOVÁ, S. Sociálna práca: formy, postupy a metódy.

Otázky, úlohy a zamyslenia

- 1) Prečo je dôležitý plán práce s rodinou?
- 2) Na základe kazuistiky stanovte cieľ práce s rodinou.
- 3) Na základe kazuistiky vytvorte plán práce s rodinou.
- 4) Čo by mal obsahovať kontrakt?

Sociálna intervencia rodiny

- Prípadová konferencia
- Rodinná konferencia
- Rodinná mediácia
- Program podpory a rozvoja rodičovských spôsobilostí
- Sieťovanie
- Sprevádzanie

Kľúčové pojmy: multidisciplinárny tím prípadovej konferencie, cieľ prípadovej konferencie, priebeh prípadovej konferencie, účastníci rodinnej konferencie, priebeh rodinnej konferencie, rodinná mediácia, rozvodová mediácia, rodičovská mediácia, princípy rodinnej mediácie, ciele rodinnej mediácie, fázy rodinnej mediácie, preventívne programy podpory a rozvoja rodičovských spôsobilostí, intervenčné programy podpory a rozvoja rodičovských spôsobilostí, etapy programov podpory a rozvoja rodičovských spôsobilostí, metódy a techniky programov podpory a rozvoja rodičovských spôsobilostí, tvorba sociálnych sietí, zabezpečovatelia sieťovania, cieľ sprevádzania, proces sprevádzania, sprevádzanie podporného charakteru, sprevádzanie terapeutického charakteru, sprevádzanie vzdelávacieho charakteru, sprevádzanie preventívneho charakteru.

Sociálna intervencia je označenie zámerného zasahovania do spôsobu života, v tomto prípade členov rodiny. Deje sa tak v prípade, že sa rodina ocitne v ohrození pri zlyhaní niektorých z jej funkcií, stáva sa disharmonickou, čo má vážny vplyv na všetkých jej členov. Intervencia predstavuje samotnú prácu s rodinou a to na základe metodického postupu, ktorý bol pre rodinu zvolený v predchádzajúcej etape. Intervencia prebieha podľa plánu práce, ktorý sociálny pracovník s rodinou vypracovali. Včasná a účinná odborná intervencia môže viesť od zabránenia prehĺbovania problémov až k úplnej eliminácii týchto problémov a sociálno-patologických javov. Cieľom intervencie v sociálnej práci s rodinou je hľadať spolu jej vlastné zdroje a motivačné faktory, ktoré budú viesť k zmene správania, zmene postojov jej členov ako predpoklad ozdravenia fungovania rodiny. Proces práce s rodinou završuje sociálna intervencia, ktorá je zámerným pôsobením na klienta a jeho zmocňovanie pre riešenie svojich problémov.

Sanácia rodiny

Sanáciu rodín je možné definovať ako súbor opatrení sociálnoprávnej ochrany, sociálnych služieb a ďalších opatrení a programov, ktoré sú poskytované alebo uložené prevažne rodičom detí a deťom, ktorých biologický, psychický a sociálny vývin je ohrozený. Základným princípom sanácie rodiny je podpora dieťaťa, najmä prostredníctvom pomoci jeho rodine.¹⁴²

Cieľom sanácie rodiny je predchádzať, zmierniť alebo eliminovať príčiny ohrozenia dieťaťa. Zároveň poskytuje rodičom aj dieťaťu pomoc a podporu k zachovaniu rodiny ako celku. Tvoria ju aktivity smerujúce k odvráteniu vyňatia dieťaťa z rodiny a možnosti umiestnenia dieťaťa mimo rodinu. Taktiež sú zamerané k sprostredkovaniu kontaktu dieťaťa s rodinou v priebehu jeho umiestnenia mimo rodinu alebo k jeho bezpečnému návratu do rodiny. Neoddeliteľnou súčasťou sanácie rodiny sú činnosti podporujúce udržateľnosť kvalitatívnych zmien v rodine dieťaťa, po jeho návrate z náhradnej starostlivosti.¹⁴³ Za cieľ práce s rodinou pri jej sanácii je možné najčastejšie považovať:

- zvládanie konfliktnej situácie v rodine,¹⁴⁴
- pomoc členom rodiny pochopiť vlastnú situáciu a záujmy,
- umožnenie členom rodiny lepšie pochopiť podstatu a rôzne aspekty konfliktu a redukovať ich na úroveň, ktorá je pre nich prijateľná,
- poskytnutie modelov pre riešenie možných (prípadných) konfliktov v budúcnosti,
- podporovanie kooperatívnosti a slušnosti pri riešení konfliktov a tým zlepšenie vzájomných vzťahov u členov rodiny ako i vzťahov rodiny so sociálnym prostredím,¹⁴⁵
- umožnenie spoločného pohľadu na vzájomné vzťahy v rodine, resp. na problém a tým orientácia členov rodiny na seba samých,
- mobilizovanie síl a schopností členov rodiny,
- nastolenie otvorenej komunikácie prepojenej s pokojným vyjadrovaním a vzájomným načúvaním,¹⁴⁶

¹⁴² BECHYŇOVÁ, V. a M. KONVIČKOVÁ. Sanace rodiny. Sociální práce s dysfunkčními rodinami; MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť.

¹⁴³ BECHYŇOVÁ, V. a M. KONVIČKOVÁ. Sanace rodiny. Sociální práce s dysfunkčními rodinami.

¹⁴⁴ LOVAŠOVÁ, S. Klientske násilie ako súčasť sociálnej práce.

¹⁴⁵ FILADELFIOVÁ, J. Rodina 90. rokov na Slovensku.

¹⁴⁶ WATZLAWICK, P., J. B. BAVELAS & D. D. JACKSON. Pragmatics of Human Communication: A Study of Interactional Patterns, Pathologies and Paradoxes.

- vytvorenie a prijatie jasne formulovanej, zrozumiteľnej a prakticky uskutočniteľnej dohody, ktorá je prijateľná pre všetkých členov rodiny.¹⁴⁷

Identifikácia oblastí, v ktorých má prebehnúť sanácia rodiny, vychádza z komplexného posúdenia životnej situácie dieťaťa a tvorí súčasť plánu práce s rodinou. Pri využití podkladového materiálu pre prácu s rodinou sa očakáva vzájomná korelácia jednotlivých posudzovaných oblastí a ich hlbšia analýza ako i analýza vzájomných súvislostí. Pozitívne hodnotenie v oblasti aktuálneho stavu dieťaťa a jeho vývinových potrieb ešte nemusí znamenať, že rodičia nezlyhávajú v oblasti starostlivosti o dieťa. V takom prípade sa pri hlbšej analýze skúma, kto pre dieťa zabezpečuje tieto potreby, a rovnako perspektíva ďalšieho ich napĺňania. Ide o možné suplovanie úloh rodiča osobou zo sociálneho prostredia dieťaťa, alebo si ich dieťa zabezpečuje samé.¹⁴⁸

V procese sanácie rodiny sa kladie dôraz na participáciu rodiny, čo znamená, že pomáhajúci profesionáli sa majú usilovať získať rodinu pre spoluprácu na dobrovoľnej báze. Ak rodičia napriek tomu odmietajú spolupracovať a ohrozenie dieťaťa pretrváva alebo sa ešte zhoršuje, tak v súlade so záujmom dieťaťa, sa pristupuje k výkonu opatrení sociálnoprávnej ochrany dieťaťa a to aj bez súhlasu rodiča. V závažnejších prípadoch do procesu sanácie vstupuje súd.¹⁴⁹

Prípadová konferencia

K prípadovej konferencii sa pristupuje v čase, keď sa multidisciplinárny tím pri práci s rodinou ocitne „v slepej uličke“. Práve prostredníctvom prípadovej konferencie prebieha hľadanie zdrojov a využitie potenciálu multidisciplinárneho tímu pre zvýšenie motivácie rodiny pre spoluprácu, alebo pre dosiahnutie zmien v prospech dieťaťa. Pomáhajúci profesionál musí vyhodnotiť potrebu zvolania prípadovej motivačnej konferencie. Účastníkov konferencie, prizýva pomáhajúci profesionál na základe dôvodov, ktoré viedli k jej zorganizovaniu. Obvykle sa jedná o odborníkov ktorí spravidla tvoria multidisciplinárny tím. Jej cieľom je najmä:

- výmena relevantných informácií členov multidisciplinárneho tímu a rodiny,

¹⁴⁷ HOLÁ, L. Mediace v teórii a praxi; ŠLOSÁR, D. a V. LICHNER. Mediácia v systéme sociálnej práce.

¹⁴⁸ BECHYŇOVÁ, V. a M. KONVIČKOVÁ. Sanace rodiny. Sociální práce s dysfunkčními rodinami.

¹⁴⁹ MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť.

- definovanie hlavných cieľov sanácie rodiny,
- spoločné hľadanie najlepších riešení pomoci rodine,
- definovanie opatrení, ku ktorým sa pristúpi,
- ponuka podporných opatrení alebo sociálnych služieb od subjektov, ktoré tieto opatrenia, alebo služby poskytujú,
- prerozdelenie úloh, ktoré sú potrebné pre realizáciu stanovených cieľov medzi zúčastnených pomáhajúcich profesionálov a rodinu,
- definovanie spôsobu hodnotenia naplňovania stanovených cieľov.¹⁵⁰

Výsledkom konferencie je stanovenie ďalšieho postupu práce s rodinou, najmä so zameraním na prerozdelenie úloh a kompetencií. Iniciátorom a zvolávateľom prípadovej konferencie môže byť ktorýkoľvek pomáhajúci profesionál z multidisciplinárneho tímu pracujúceho s rodinou.¹⁵¹ Tím môže byť doplnený o ďalších odborníkov, ktorí boli alebo sú s rodinou v kontakte a môžu priniesť podnety do riešeného problému či postupu práce s rodinou¹⁵². Účasť na prípadovej konferencii nie je vylúčená ani pre nezainteresovaných odborníkov, ktorí môžu priniesť nové náhľady a inšpirácie. Prípadovú konferenciu zvoláva na základe vyhodnotenia situácie v rodine spravidla orgán SPO. Ak rodina na formulácii cieľa nespolupracuje, úlohou zvolávateľa prípadovej konferencie je zistiť ich názor. Taktiež dbať na to, aby cieľ smeroval k potrebám dieťaťa aj rodičov a posilňoval ich v zvládaní jednotlivých kompetencií.¹⁵³

Účastníci konferencie sú členovia multidisciplinárneho tímu, teda zainteresované subjekty z rôznych pomáhajúcich profesií. Každý zo zúčastnených vychádza zo svojich skúseností práce s rodinou, čo im umožňuje popísať svoje postupy práce s rodinou. Prostredníctvom analýzy jednotlivých postupov hľadajú čo v minulosti pri motivácii rodiny pomohlo a čo podporilo riešenie problému.¹⁵⁴ Priebeh konferencie je zverený sociálnemu pracovníkovi – facilitátorovi (alebo sa vyberie zo zúčastnených pomáhajúcich profesionálov), ktorý odhadne potrebný čas a navrhne štruktúru stretnutia tak, aby každý dostal dostatočný priestor na aktívnu účasť. Pre vedenie záznamu z konferencie sa zabezpečí zapisovateľ. Proces priebehu prípadovej konferencie je možno zhrnúť do ôsmich bodov.

¹⁵⁰ MIKULÁŠTIK, M. Komunikačné dovednosti v praxi.

¹⁵¹ MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť.

¹⁵² BECHYŇOVÁ, V. Případové konference. Praktický průvodce pro práci s ohrozenou rodinou.

¹⁵³ DUDINSKÁ, P., P. BUDAJ a Š. VITKO. Manažment v sociálnych službách.

¹⁵⁴ DE SHAZER, S. Keys to solution in brief therapy; DeVITO, J. A. Základy mezilidské komunikace.

1. Privítanie účastníkov a ich predstavenie.
2. Prezentácia dôvodu a očakávaní od prípadovej konferencie.
3. Prezentovanie informácií o dôležitých skutočnostiach týkajúcich sa dôvodu zvolania prípadovej konferencie (problémy, riziká, zdroje, silné a slabé stránky rodiny, kontext problémov, motivácia rodiny pre spoluprácu, výsledky doterajšieho úsilia rodiny a odborníkov situáciu riešiť).
4. Definovanie spoločného cieľa.
5. Návrhy riešení.
6. Výber riešení a pomenovanie opatrení, ku ktorým pracovník SPO pristúpi.
7. Prerozdelenie úloh vyplývajúcich z vybraných riešení medzi účastníkov.
8. Dohoda o vyhodnotení napĺňania stanovených cieľov (kto, kedy a ako).¹⁵⁵

Orgán sociálnoprávnej ochrany detí informuje rodinu o celkovom zhodnotení ohrozenia dieťaťa zainteresovanými pomáhajúcimi profesionálmi. Zároveň ju prizve k tvorbe plánu práce s rodinou.

Rodinná konferencia

Zameriava sa na využitie potenciálu rodiny. Jej predpokladom je vysoká miera participácie rodiny a prirodzenej sociálnej siete rodiny na riešení svojej situácie. Prostredníctvom rodinnej konferencie dochádza k mobilizovaniu zdrojov rodiny. Ide o metódu, ktorou sa dáva rodine a jej blízkym možnosť samostatne hľadať riešenia a rozhodovať sa. Okrem rozhodovania ide aj o prevzatie zodpovednosti za uplatnenie prijatých rozhodnutí v živote rodiny.¹⁵⁶ Základnou podmienkou je dobrovoľnosť zo strany všetkých zúčastnených. Dieťa je aktívnym účastníkom konferencie. Ak nemôže samo obhajovať svoje práva, musí mať zástupcu, ktorý dohliadne, aby názoru dieťaťa bola venovaná dostatočná pozornosť. Pomáhajúci profesionál musí zvážiť vhodnosť využitia tejto metódy, ak je riešené ohrozenie dieťaťa v rodine. Pri hodnotení situácie je vhodné konzultovať s jednotlivými členmi multidisciplinárneho tímu, alebo vyhodnotiť adekvátnosť prostredníctvom prípadovej

¹⁵⁵ TRELAŮN, B. Prekonávanie konfliktov v rodine; NAVRÁTIL, P. Reflexivní posouzení v sociální práci s rodinami.

¹⁵⁶ PRAŠKO, J. Jak vybudovat a posílit sebevědu.

konferencie. Ak je v rodine niekto ohrozený a rodina a jej sociálna sieť nemá kapacitu, aby tomu zabránila, nie je vhodné zvoliť práve rodinnú konferenciu.¹⁵⁷

Rodinnej konferencii predchádza spracovanie dohody s rodinou, v ktorej sú konkrétne zadefinované otázky pre rodinnú konferenciu. Tieto otázky môžu byť zamerané na potreby dieťaťa. Zameranie sa sústreďuje na riešenia a nie na problémy a hľadanie vinníkov. Otázky, ktoré sú zamerané na hľadanie riešení, musia byť zrozumiteľné a jednoznačne naformulované. Pre úspešnosť rodinnej konferencie sa určí koordinátor, ktorý sa ešte pred začatím konferencie stretne s rodinou.¹⁵⁸ Koordinátor rodinu podrobne oboznámi s obsahom a priebehom rodinnej konferencie. Ďalšou jeho úlohou je zostavenie zoznamu pozvaných pomáhajúcich profesionálov a ich informovanie o obsahu konferencie.

Konferencia sa začína overením prítomnosti všetkých pozvaných účastníkov. Môže ísť o širšiu rodinu, dieťa, priateľov, zainteresovaných odborníkov, pomáhajúcich profesionálov a pracovníka SPO. Pomáhajúci profesionáli a pracovník SPO podajú nevyhnutné informácie o situácii dieťaťa, ktoré boli vopred odkonzultované s rodičmi aj s dieťaťom.

Konferencia pokračuje za účasti úzkeho kruhu, ktorý je tvorený rodinou a jej deťmi, sociálnou sieťou, do ktorej je možné zaradiť širšiu rodinu, priateľov a ďalšie osoby tvoriace blízku osobnú sieť. V tomto zložení prebieha diskusia a spoločne sa snažia dohodnúť na pláne zlepšenia situácie dieťaťa. Priebežne, ak je to potrebné, môžu si na rokovanie privolať koordinátora, pomáhajúceho profesionála alebo pracovníka SPO na konzultáciu.¹⁵⁹

Po skončení tejto etapy rodina predloží svoj plán na konzultáciu, resp. schválenie koordinátorovi a pracovníkovi SPO. Pracovník SPO sa vyjadruje hlavne k tým oblastiam v pláne, ktoré potrebujú byť úradne schválené. To, na čom sa zainteresovaní dohodli, sa obyčajne hodnotí na ďalšej rodinnej konferencii, ktorú opäť zvolá koordinátor rodinnej konferencie. Plán má písomnú podobu a obsahuje aj prerozdelenie zodpovednosti za realizáciu jednotlivých častí plánu.¹⁶⁰ Koordinátor dohliada na to, aby plán všetci zúčastnení podpísali a dostali jeho kópiu. Dohodne sa termín ďalšej rodinnej konferencie, na ktorej prebehne hodnotenie realizácie plánu. Samotná realizácia plánu prebieha pod dohľadom orgánu SPO a koordinátora. Ich úlohy sú vymedzené v pláne, ak tieto úlohy nevyplývajú priamo zo zákona.¹⁶¹

¹⁵⁷ MATOUŠEK, O. a H. PAZLAROVÁ. Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny.

¹⁵⁸ MATOUŠEK, O. a kol. Metody a řízení sociální práce.

¹⁵⁹ LEVICKÁ, J. et al. Sociální práce s rodinou.

¹⁶⁰ LEŠKOVÁ, L. Úvod do základov sociálnej práce.

¹⁶¹ BECHYŇOVÁ, V. a M. KONVIČKOVÁ. Sanace rodiny. Sociální práce s dysfunkčními rodinami.

Rodinná mediácia

Slovo mediácia je odvodené z latinského slova „*medius*“ – stredný, prostredný, nestranný, nerozhodný, neurčitý. Podstata mediácie spočíva v sprostredkovaní riešenia problému za účasti tretej strany, pomáhajúceho profesionála. Úlohou sociálneho pracovníka je riadiť proces mediácie a pomôcť členom rodiny dospieť k riešeniu, ktoré uspokojí ich záujmy a potreby. Tento spôsob riešenia konfliktov vychádza z presvedčenia, že členovia rodiny sú schopní veľké množstvo sporov riešiť vlastnými silami s minimálnym vonkajším zásahom¹⁶².

Mediáciou rozumieme mimosúdne sprostredkovanie riešenia sporu medzi stranami v oblasti občianskoprávnej, rodinnoprávnej, pracovnoprávnej a obchodnoprávnej. Je to činnosť smerujúca k urovnaniu konfliktného stavu. Jej podstata spočíva v sprostredkovaní riešenia sporu za účasti tretej strany. Jedná sa o dobrovoľný, nezáväzný proces riešenia sporu, v ktorom neutrálna osoba pomáha členom rodiny dosiahnuť vyjednané urovnanie sporu. Je to spôsob riešenia sporu, ktorý umožňuje členom rodiny aktívne sa zapojiť do jeho riešenia. Je nástrojom vytvorenia podmienok pre odklon od tradičného súdneho konania. Zároveň je metódou zmiernenia následkov sporu a jeho konštruktívne riešenie.¹⁶³

V prípade ochoty riešiť rodinné problémy zo strany manželov, sa pri splnení určitých podmienok, vyžaduje pomoc od pomáhajúceho profesionála, odborne pripraveného na riešenie rodinných konfliktov. Jedným zo spôsobov vstupu pomáhajúceho profesionála je rodinná mediácia. Východiskom rodinnej mediácie je schopnosť komunikovať medzi klientmi, rovnosť ich pozícií a záujem na vyriešení problému.¹⁶⁴ Okrem odbornosti by mal pomáhajúci profesionál mať aj ďalšie odborné vedomosti a spôsobilosti týkajúce sa práce s deťmi a ďalšími špecifickými cieľovými skupinami, ktoré sa objavujú v rodinnom systéme.

Rodinná mediácia patrí medzi najrozšírenejšie oblasti využívania mediácie.¹⁶⁵ Jej hlavným cieľom je stabilizácia pomerov rodičov a detí, riešenie problémov manželov či partnerov. Rodinné spory majú niekoľko osobitných charakteristík, ktoré sa musia brať do úvahy pri rodinnej mediácii.

- **Pokračujúce a vzájomne závislé vzťahy** - proces urovnávania sporov by mal okrem uľahčenia riešenia súčasných sporov uľahčiť konštruktívne vzťahy do budúcnosti.

¹⁶² HOLÁ, L. Mediace – způsob řešení mezilidských konfliktů.

¹⁶³ ŠLOSÁR, D. a V. LICHNER. Mediácia v systéme sociálnej práce.

¹⁶⁴ SOBOTKOVÁ, I. In HOLÁ, L. a kol. Mediace a možnosti využití v praxi.

¹⁶⁵ Rada Európy Výbor ministrov členských štátov o rodinnej mediácii prijaté 21. januára 1998 v odporúčaní č. R (98)1 o rodinnej mediácii.

- **Rodinné spory zahŕňajú emocionálne a osobné vzťahy** - v ktorých pocity môžu zhoršiť ťažkosti alebo maskovať skutočnú povahu konfliktov a nezhôd. Preto sa považuje za vhodné, aby tieto pocity boli uznané a pochopené stranami a mediátorom.
- Spory, ktoré vznikajú v procese odlúčenia a rozvodu, **pôsobia na ostatných členov rodiny**, najmä na deti, ktoré nemusia byť priamo zapojené do procesu mediácie, ale ktorých záujmy môžu byť považované za prvoradé a preto dôležité pre tento proces.¹⁶⁶

Vzhľadom k odlišnému charakteru postupu rozlišujeme rodinnú a rozvodovú mediáciu. **Rodinná mediácia** sa zaoberá riešením konfliktov zo spoločného života členov rodiny, teda osôb v pokolení priamom ako prarodičov, rodičov, ich detí a vnúchat a ďalších príbuzných a osôb ktoré patria do rodinného systému. **Rozvodová mediácia** rieši konflikty v rámci rozvodového konania manželov. V krajinách, ktoré právne uznali registrované partnerstvá, riešia sa aj konflikty partnerov.¹⁶⁷ Vo väčšine prípadov ide o otázky zverenia dieťaťa do starostlivosti jednému z rodičov, formu výchovy, kontakt s druhým rodičom či partnerom a otázky finančného a majetkového vysporiadania. Rozvodovú mediáciu nemožno časovo ohraničovať iba na čas rozvodu. V prípade, ako je zverenie detí do starostlivosti, teda vo veciach úpravy rodičovských práv a povinností sa môžu bývalí manželia stretnúť i kedykoľvek po rozvode. Častokrát sa to deje opakovane počas detstva a dospievania neplnoletého dieťaťa, kde sa však prejednávajú rovnaké problémy najčastejšie súvisiace práve so starostlivosťou o dieťa. Tento typ mediácie je potrebné oslobodiť od vplyvu minulých konfliktov, ktoré mali byť rozvodom ukončené.¹⁶⁸ Dôležité je orientovať sa výlučne na dôvod stretnutia ktorým je starostlivosť o spoločné dieťa. Túto mediáciu možno vymedziť, pojmom **rodičovská mediácia**. Jedným z typických znakov rozvodovej a rodičovskej mediácie je častá snaha manželov vtiahnuť pomáhajúceho profesionála do svojho negatívneho vzťahu, vytvárať s ním koalíciu, častokrát i ponúknutím finančnej odmeny. Z tohto dôvodu sa pri rozvodoch uprednostňuje mediácia v páre – spolumediovanie mužom – pomáhajúcim profesionálom, a ženou – pomáhajúcou profesionálkou, tak aby boli obidve pohlavia rovnomerne zastúpené. Okrem toho, je nevyhnutné zo strany pomáhajúceho profesionála dodržiavať všetky princípy mediácie a nenechať sa do takejto koalície vmanipulovať. Medzi základné princípy rodinnej mediácie tak radíme: neutralitu mediátora, empowerment (zmocňovanie, posilňovanie členov rodiny,

¹⁶⁶ KONVIČKOVÁ, M. a V. BECHYŇOVÁ. Sanace rodiny. SCHARLAU, CH. Techniky vedení rozhovoru.

¹⁶⁷ FAFEJTA, M. Sexualita a sexuální identita: sociální povaha přirozenosti.

¹⁶⁸ KASTOVÁ, V. Krize a tvořivý přístup k ní. SCHARLAU, CH. Techniky vedení rozhovoru.

preberanie aktívnej zodpovednosti), rešpektovanie sebaurčenia členov rodiny, kontrola nad procesnou a formálnou stránkou procesu mediácie.¹⁶⁹

Za ciele rodinnej mediácie možno považovať najmä:

- navrhnutie komunikačného priestoru v prípadoch rodinných konfliktov,
- predchádzanie potenciálnym konfliktom a rodinným dysfunkciám,
- zlepšenie rodinných vzťahov, schopnosťou pristupovať k nim odlišným spôsobom,
- pomoc pri objasnení problémov a odstránení nedorozumení,
- uspokojovanie potrieb rodičov a detí,
- zaistenie a zachovanie vzťahu rodič – dieťa aj po rozvode,
- umožnenie rodinným príslušníkom vedenie vlastnej budúcnosti,
- naučenie členov rodiny hovoriť o problémoch a hľadať riešenie iným spôsobom,
- nájdenie konkrétneho riešenia,
- pomáhanie deťom aby pochopili rozchod rodičov,
- zníženie následkov stresu,
- podpora konštruktívnej dohody, smerujúcej do budúcnosti,
- pomáhanie pri spoločnom vytváraní dohody prispôbenej potrebám všetkých¹⁷⁰.

Z pohľadu procesného členenia mediácie, je možné rodinnú mediáciu rozdeliť do šiestich základných fáz: úvod mediáčného stretnutia, neprerušovaný čas strán, snaha o pochopenie, hľadanie riešenia, tvorba dohody, záverečné slovo.¹⁷¹ Tieto základné fázy mediácie majú zhodné prvky, ktoré nájdeme aj v iných členeniach riešenia konfliktov. Preto ponúkame obsah jednotlivých fáz z pohľadu rodinnej mediácie, tak aby vznikol náhľad do problematiky mediácie a procesu v ktorom je realizovaná.

Fázy rodinnej mediácie

1. Budovanie dôvery a kooperácie zúčastnených členov rodiny.
2. Stanovenie procedúry a pravidiel rodinnej mediácie.
3. Štrukturalizácia a stanovenie plánu rodinnej mediácie.
4. Definovanie problémových oblastí.
5. Stanovenie záujmov členov rodiny.

¹⁶⁹ HOLÁ, L. a kol. Mediace a možnosti využití v praxi.

¹⁷⁰ TRÉLAŮN, B. Překonávání konfliktů v rodině. KŘIVOHLAVÝ, J. Konflikty mezi lidmi.

¹⁷¹ HOLÁ, L. a kol. Mediace a možnosti využití v praxi.

6. Hľadanie možností riešenia.
7. Hodnotenie možných riešení.
8. Voľba riešenia.
9. Stavba celkovej dohody.
10. Spísanie dohody – kontraktu.
11. Formalizácia dohody.¹⁷²

Každá rodinná mediácia je iná. Rovnako ako je iná každá problémová situácia a rodinná situácia pre svoje špecifiká. Do rodinnej mediácie vstupujú jednotliví členovia rodiny vo svojom špecifickom postavení v rodinnom systéme.¹⁷³ Každý z nich sa vyznačuje charakteristickými neopakovateľnými osobnostnými črtami a emocionálnym rozpoložením, v ktorom do procesu mediácie vstupuje. V neposlednom rade je dôležitým determinantom mediácie aj to, aká problémová situácia, či konflikt sa v spore bude riešiť.¹⁷⁴ Rodinná mediácia znižuje mieru konfliktu a podporuje pokračovanie kontaktov medzi deťmi a obidvoma rodičmi. Rodičia, ktorí sú schopní prijímať vlastné rozhodnutia k pobytu svojich detí a ku kontaktom medzi deťmi a rodičmi, ktorí nebývajú v spoločnej domácnosti, majú väčšiu pravdepodobnosť, že tieto opatrenia budú fungovať. Je menej pravdepodobné, že vzájomné vzťahy s deťmi odignorujú alebo ich úplne prerušia¹⁷⁵.

Existuje profesionálny konsenzus, ktorý ukladá pomáhajúcim profesionálom, aby boli citliví k problémom domáceho násillia. Mediátori zabezpečujú, aby sa vytvárali mechanizmy na zistenie existencie zneužívajúceho vzťahu skôr, než pristúpia k mediácii. Ak má jedna strana mediácie strach z druhej strany, vyjednávacie pozície budú nerovné. Pomáhajúci profesionál z toho dôvodu môže ukončiť proces mediácie, alebo môže mediáciu vôbec nezačať. Aj keď existujú hodnoverné dôkazy, že násillie patrilo medzi charakteristické znaky manželského vzťahu, nemalo by to automaticky vylúčiť mediáciu, ako nevhodný proces na riešenie rodinného konfliktu.¹⁷⁶

¹⁷² KARGULOWA, A. In: HOLÁ, L. Mediace – způsob řešení mezilidských konfliktů.

¹⁷³ HROZENSKÁ, M. et al. Sociální práca so staršími ľuďmi.

¹⁷⁴ TRELAŮN, B. Prekonávanie konfliktov v rodine.

¹⁷⁵ Rada Európy Výbor ministrov členských štátov o rodinnej mediácii prijaté 21. januára 1998 v odporúčaní č. R (98)1 o rodinnej mediácii.

¹⁷⁶ HOLÁ, L. Mediace – způsob řešení mezilidských konfliktů.

Program podpory a rozvoja rodičovských spôsobilostí

Program podpory a rozvoja rodičovských zručností a spôsobilostí má charakter relatívne dlhodobej systematickej práce s rodičmi, ktorej cieľom je podporiť vzájomné citové väzby rodičov s deťmi, rodičovskú zodpovednosť, zručnosti a spôsobilosti potrebné pri starostlivosti a výchove tak, aby boli zabezpečené podmienky pre zdravý fyzický, psychický a sociálny vývin detí.¹⁷⁷

Program sa zameriava na rozvoj schopností rodiča porozumieť, čo jeho dieťa potrebuje. Ide najmä o základné fyziologické potreby (stravu, oblečenie, hygienu...), potrebu bezpečia, istoty, potrebu lásky a prijatia, spolupatričnosti, potrebu uznania a úcty, potrebu sebaaktualizácie, sebarealizácie, ale i o špecifické vývinové potreby dieťaťa.¹⁷⁸ Zároveň sa program zameriava na rozvoj schopností rodičov dokázať tieto potreby dieťaťa primerane uspokojovať. Program rozvoja rodičovských zručností je možné realizovať preventívnymi programami a intervenčnými programami.

- **Preventívne programy** zamerané na predchádzanie vzniku krízových situácií v rodine, utváranie a upevňovanie vzťahov medzi rodičmi a deťmi, sprostredkovanie aktivít na využívanie voľného času detí, schopnosť riešiť problémové situácie, predchádzanie sociálno-patologickým javom a pod..¹⁷⁹
- **Intervenčné programy** zamerané na odstraňovanie negatívnych vplyvov, ktoré ohrozujú vývin dieťaťa prostredníctvom pomoci, podpora, poradenstva pri riešení výchovných problémov, sprostredkovanie alebo organizovanie programov zameraných na pomoc pri riešení problémov detí v rodine a pod..¹⁸⁰

Programy podpory a rozvoja rodičovských zručností a spôsobilostí prebiehajú v jednotlivých etapách.

- 1) Začiatok programu je venovaný **hlbkovému posúdeniu**, ktorého cieľom je zistenie miery zlyhávania v jednotlivých rodičovských spôsobilostiach a analýzu zdrojov, ktoré je možné aktivizovať. To vyžaduje primárne overenie rodičovských kapacít a motiváciu pre rozvoj rodičovských spôsobilostí. Program pokračuje monitoringom vhodných programov pre realizáciu prevencie alebo intervencie.

¹⁷⁷ ZAKOUŘILOVÁ, E. Speciální techniky sociální terapie rodin.

¹⁷⁸ PORTMANNOVÁ, R. Hry pro posílení psychické odolnosti.

¹⁷⁹ SOPÓCI, J. Sociálne inštitúcie a sociálna zmena.

¹⁸⁰ ŠKOVIERA, A. Posilňovanie rodičovských kompetencií a zodpovednosti v procese (pre)výchovy dieťaťa.

- 2) Z celkovej ponuky programov sa **vyberie najvhodnejší program pre rodinu**. Výber uskutočňuje rodina za aktívneho prispenia pomáhajúcich profesionálov.
- 3) Ďalšou fázou je **realizácia programu**. Počas programu sa sleduje nie len plnenie jednotlivých úloh, ale aj prístup jednotlivých členov rodiny.
- 4) Počas realizácie programu prebieha **priebežné hodnotenie** efektívnosti programu. Sledujú sa zmeny v správaní jednotlivcov, ale aj zmeny vo fungovaní rodiny.
- 5) Po skončení programu sa pristupuje k **záverečnému hodnoteniu**. Hodnotenia sa zúčastňuje rodina, pomáhajúci profesionáli a realizátori programu.
- 6) Skončením programu sa aktivita pomáhajúcich profesionálov nekončí. Aktivita k rodine pokračuje prostredníctvom **monitoringu a posilňovania zmien** v rodinnom systéme.¹⁸¹

Pri programe podpory a rozvoja rodičovských zručností a spôsobilostí sú využívané viaceré metódy a techniky.

- **Motivačný rozhovor** – využívané prvky štartujú a posilňujú motiváciu. Ide najmä o pozitívne pocity, ocenenie a oporu.
- **Aktivačný rozhovor** – je zameraný na podnietenie rodičov k aktivite pri riešení problémov, ktoré existujú v rodinnom systéme.¹⁸²
- **Dohody o spoločnom fungovaní členov rodiny so zameraním na prácu, zodpovednosť a úlohy** – rodičia, príp. ďalší členovia rodiny si rozdelia kompetencie a zaviažu sa ich dodržiavať.
- **Výchovné poradenstvo** – zameriava sa na pomoc pri rozvoji rodičovských spôsobilostí. Pri výchovnom poradenstve možno rozlišovať dva hlavné prístupy. Prvým prístupom je *direktívny prístup* ku ktorému môžeme priradiť sociálno-psychologické vedenie, nácvik, tréning a ďalšie. Druhým prístupom je *nedirektívny prístup* ku ktorému možno priradiť vyhľadávanie a využívanie vnútorných zdrojov klienta a cez tieto zdroje iniciovať zmeny.¹⁸³
- **Vedenie a nácvik konkrétnych zručností a spôsobilostí** – môže prebiehať individuálnou alebo skupinovú formou. Je zameraný na jednotlivých členov rodiny,

¹⁸¹ ZAKOŮŘILOVÁ, E. Speciální techniky sociální terapie rodin.

¹⁸² KUZNÍKOVÁ, I. Pokročilé metody sociální práce se skupinami.

¹⁸³ LEŠKOVÁ, L. Sanácia rodiny ako teoretický a praktický problém.

ktorí by mali danú zručnosť alebo spôsobilosť ovládať. Pomáhajúci profesionáli musia určiť členov rodiny, ktorí by mali danú zručnosť ovládať.¹⁸⁴

- **Filiálna terapia** - vychádza z terapie hrou, v ktorej sa rodič stáva terapeutom pre svoje dieťa. Rodičia si osvojujú základné spôsobilosti hrou zameranou na dieťa. Terapia sa zameriava na plnú pozornosť rodiča na dieťa, citlivé počúvanie, rozoznávanie potrieb dieťaťa, zadávanie hraníc, podporu rozvoja schopnosti dieťaťa rozhodovať sa, posilnenie sebadôvery dieťaťa a pod.
- **Dotyková terapia** – terapia zameraná na podporu liečivého dotyku medzi rodičom a dieťaťom, prostredníctvom ktorého sa buduje citové puto a posilňuje pripútanie.¹⁸⁵
- **Sprevádzanie** – ide o podporu schopností rodiča, aby dokázal samostatne riešiť situácie týkajúce sa rodiny alebo dieťaťa. Ide o sprevádzanie, ktoré má charakter opory rodiča pri riešení situácií súvisiacich s rodinným životom a starostlivosťou o dieťa.¹⁸⁶

Sieťovanie

Sieťovanie (z angl. networking) je postup, ktorý umožňuje rodinám prístup k doposiaľ nevyužívaným zdrojom, ktorými môžu byť jednotlivci, organizácie poskytujúce sociálne služby a iné typy organizácií, ale môžu to byť tiež informácie v rodinnom systéme. Siete zdrojov môžu vzniknúť, tak v okruhu poskytovateľov a klientov, ako i formou svojpomocných skupín, teda iba medzi klientmi.¹⁸⁷

Tvorba sociálnych sietí je náročná z hľadiska faktu, že by do nej mali byť zapojení všetci tí, ktorí predstavujú určité zdroje opory a podpory pre ohrozenú rodinu. V tomto momente je najdôležitejšou úlohou pomáhajúcich profesionálov koordinácia jednotlivých článkov vytváranej siete.¹⁸⁸ Táto úloha môže byť napĺňaná cez pozíciu koordinátora siete. Jeho primárnou úlohou je zabezpečiť, aby vybraná rodina porozumela tomu, čo znamená, že jednotlivci a organizácie spoja sily, aby rodine pomohli zvládnuť efektívne riešiť problém. Sieť môže fungovať iba vtedy, ak koordinátor siete je rešpektovaný všetkými členmi siete a sú

¹⁸⁴ SATIROVÁ, V. a M. BALDWIN. Terapie rodiny krok za krokom.

¹⁸⁵ MORENO, J. J. Rozehráť svoju vnútornú hudbu. Muzikoterapie a psychodráma.

¹⁸⁶ VODÁČKOVÁ, D. a kol. Krízová intervencia.

¹⁸⁷ MATOUŠEK, O. a kol. Metody a řízení sociální práce.

¹⁸⁸ HERMOCHOVÁ, S. Teambuilding.

dodržiavané vopred prijaté pravidlá fungovania siete, prebieha zdieľanie informácií a vyhodnocovanie efektívnosti prijatých riešení.¹⁸⁹ Sieťovanie predpokladá:

- vytvorenie funkčnej siete pomoci dieťaťu v ohrození a jeho rodine,
- účelná štruktúra rôznorodnej pomoci pre rodinu, s cieľom komplexného riešenia situácie rodiny,
- znižovanie bariér prístupu rodiny k efektívnej pomoci,
- prepojenie rodiny na komunitné služby tak, aby ich rodina mohla aktívne využívať,
- nájdenie pomáhajúcich služieb, o ktorých rodina nevedela, že v danom regióne existujú,
- vyhľadávanie adekvátnej formy pomoci, cez výber programu, služby realizovanej akreditovaným subjektom, fyzickou osobou a pod..¹⁹⁰

Sociálny pracovník vyhodnotí dostupnosť pomoci, resp. možnosť zabezpečenia jej dostupnosti. Pri výbere služieb sa musí zohľadniť ich dostupnosť pre rodinu v širšom zmysle slova. Ak sa jedná o rodinu nízkoprájmovú, služba by mala byť pre rodinu bezplatná, príp. hrazená rodinou len symbolicky. Ak je rodina sociálne vylúčená alebo zo sociálne vylúčenej komunity, mala by byť služba skôr terénneho charakteru, realizovaná priamo v prirodzenom prostredí klienta.¹⁹¹ Ak pomoc rodine vyžaduje aktivizáciu obce, v rámci jej preventívnej činnosti je potrebné vyjednávanie o možnom spôsobe zapojenia odborných pracovníkov z rôznych subjektov pôsobiacich v danom regióne. Medzi takéto subjekty je možné zaradiť komunitné centrá, Centrum pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie, nízkoprahové centrá, materské centrá, centrá voľného času, miestne cirkevne spoločenstvá, charity, miestnych aktivistov, aktivizovanie krízovej pomoci odborníkmi, aktivity dobrovoľníkov a ďalších subjektov, ktoré sa podieľajú na riešení krízovej situácie rodiny. Ak viacerí pomáhajúci profesionáli nezávisle na sebe pracujú s rodinou, je v tomto prípade účelné zorganizovanie sieťového stretnutia pomáhajúcich profesionálov.¹⁹²

Sieťovanie môže zabezpečovať rodinný asistent, orgán SPO, pomáhajúci profesionál, akreditovaný subjekt, obec, krízové centrum ale aj iný subjekt pracujúci s rodinou. Ak služba nie je pre rodinu dostupná, koordinátor sieťovania vyhľadáva možnosti a zdroje, ako službu rodine sprístupniť. Po vyhľadaní služby rodinou je úlohou koordinátora, poskytnutie poradenstva rodine a jej nasmerovanie na poskytovateľa služby. V odôvodnených prípadoch

¹⁸⁹ MOŽNÝ, I. Sociológia rodiny.

¹⁹⁰ MAREŠ, J. a kol. Sociální opora u dětí a dospívajících.

¹⁹¹ BEDNÁŘOVÁ, Z. a L. PELECH. Slabikář sociální práce na ulici.

¹⁹² MÁTEL, A. Metódy a prístupy v sociálnej práci.

poskytne rodine sprevádzanie alebo sociálnu asistenciu pri nakontaktovaní poskytovateľa sociálnej služby. Kontakt môže byť realizovaný telefonicky, e-mailom alebo osobne. Obsahom kontaktu je dohodnutie miesta a termínu stretnutia s členmi rodiny, riešené problémy a účasť iných subjektov.¹⁹³ Zároveň členov rodiny na toto stretnutie pripraví a prípadne ho na prvé stretnutie aj sprevádza.

Výber z dostupných služieb prináleží rodine. Na základe vlastného výberu si rodina určí, ktorá z ponúkaných služieb jej najviac vyhovuje a dáva zmysel pre riešenie situácie, v ktorej sa nachádza. V prípade sieťového stretnutia, je rodina jedným z účastníkov, ktorý sa aktívne zapája do procesu hľadania najlepšieho zladenia pomoci zo strany sociálnych pracovníkov a snahy rodiny svoju situáciu efektívne riešiť.¹⁹⁴

Sprevádzanie

Cieľom sprevádzania je zvýšiť kompetencie rodiny, naučiť členov rodiny riešiť problémy samostatne, problémom predchádzať, pomenovať ich a požiadať o pomoc. Je zamerané na podporu biologickej rodiny dieťaťa a má rodine pomôcť zorientovať sa najmä v dôvodoch zlyhávania v určitých situáciách, hľadať zdroje a možnosti pomoci. Pomáhajúci profesionál rodinu vedie ku nachádzaniu nových spôsobov myslenia, konania, uznávania hodnôt, ktoré vedú k efektívnejšiemu fungovaniu rodiny a zlepšujú starostlivosť o deti.¹⁹⁵

Pri sprevádzaní rodiny ide aj o pomoc pri pochopení a zorientovaní sa vo vnútornom svete dieťaťa tak, aby rodičia dokázali nájsť čo najvhodnejšie prístupy, zabezpečiť optimálne podmienky pre harmonický vývin dieťaťa pri súbežnej pomoci pri hľadaní miesta v spoločnosti. Rodičia získavajú oporu v hľadaní a využívaní čo najoptimálnejších výchovných prístupov k deťom, vzhľadom na ich špecifiká, so zameraním na vzťahy a komunikáciu medzi jednotlivými členmi rodiny. Dôraz je kladený aj na stabilizáciu rodiny, podporu procesov pripútania a podporu pri zvládnutí obáv a neistoty pri starostlivosti o deti.¹⁹⁶

Sprevádzanie má najmä preventívny charakter. Jeho cieľom je predísť zlyhaniu a prípadnému odňatiu detí z biologických rodín. Dôležitým atribútom sprevádzania je vzťah.

¹⁹³ HARDY, M., J. BRIŠŠÁKOVÁ, E. PAVELOVÁ a M. TOMKA. Metódy sociálnej práce s rodinou.

¹⁹⁴ MIKULÁŠTIK, M. Komunikačné dovednosti v praxi.

¹⁹⁵ MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť.

¹⁹⁶ MIKULÁŠTIK, M. Komunikačné dovednosti v praxi.

Sprevádzanie môže byť krátkodobé, ale môže mať charakter dlhodobého sprevádzania rodiny. Sprevádzanie je využívané najmä v prípadoch, keď rodina prežila vážne ohrozenie alebo jej problémy pretrvávali príliš dlhú dobu a dysfunkčné spôsoby správania a konania sa integrovali do rodinných vzťahov a rodinného života.¹⁹⁷

Proces sprevádzania prebieha v určitých fázach, ktoré však nemajú rovnaký charakter. Sú ovplyvňované štruktúrou rodiny, jej prístupom k riešeniu problémov, výchovným štýlom, presadzovanými hodnotami a ďalšími faktormi. Vo všeobecnosti môžeme rozlíšiť vstupnú fázu, pracovnú fázu, hodnotiacu fázu a monitorovaciu fázu.

- **Vstupná fáza** - je primárne zameraná na vytvorenie vzťahu medzi sprevádzajúcim a rodinou. V tejto fáze sa vytvára dôvera vo vzájomných vzťahoch vhodných pre ďalší postup práce s rodinou.
- **Pracovná fáza** – možno ju označiť aj ako diagnostickú fázu. Primárnym cieľom tejto fázy je odkrývanie problémov a ťažkostí v rodine, ich pomenovanie, získanie náhľadov na problém z rôznych perspektív, hľadanie zdrojov, alternatívnych spôsobov riešenia a posilňovanie kompetencií. Táto fáza je spojená s prijímaním zodpovednosti jednotlivých členov rodiny za funkčnosť rodiny a napĺňanie jednotlivých funkcií rodiny.
- **Hodnotiaca fáza** - prebieha tu hodnotenie schopnosti rodiny pomôcť si vo vzniknutej situácii pri riešení problému a obnovení homeostázy. Sociálny pracovník podporuje rodinu pri rekapitulácii a vyhodnocovaní procesov prebiehajúcich v rodine a podporuje ju v zodpovednosti, ktorú sa v predchádzajúcej fáze jednotliví členovia rodiny naučili prijímať za svoje konanie a plnenie povinností v prospech celej rodiny.
- **Monitorovacia fáza** - umožňuje rodine pokračovať v udržiavaní kontaktov so sprevádzajúcim, aj keď už sa nejedná o sprevádzanie v pravom slova zmysle. Ide skôr o kontrolu a utvrdzovanie v správnosti postupu rodiny. Sprevádzajúci je v osobnom, telefonickom alebo e-mailovom kontakte s rodinou po dobu aspoň 6 mesiacov. Jeho účelom je zistiť v akom stave sa rodina nachádza a v prípade potreby potvrdiť správnosť smerovania rozvoja rodinných vzťahov.¹⁹⁸

Sprevádzanie podľa jeho obsahu a typických formálnych znakov možno rozdeliť do viacerých skupín, ktoré sú charakteristické spoločnými znakmi.

- **Sprevádzanie podporného charakteru**

¹⁹⁷ MINUCHIN, S. & H. C. FISHMAN. Family Therapy Techniques.

¹⁹⁸ ONDRUŠEK, D. a V. LABÁTH. Tréning? Učenie zážitkom. Tréning.

Poskytuje sa v prípade, keď v rodine existuje problém a rodina nevie vlastnými silami tento problém adekvátne riešiť. Pomáhajúci profesionál poskytuje podporu a spoločne s rodinou hľadá postupy pri riešení problému. Rodinu vedie k zodpovednosti a posilňuje jej vlastný potenciál pri zabezpečovaní funkcií a kompetencií.¹⁹⁹

- **Sprevádzanie terapeutického charakteru**

Poskytuje sa v prípadoch, keď rodina nevie identifikovať problém a ani to, čo sa deje v rodinnom systéme. Členovia rodiny majú pocit, že niečo nie je v poriadku, ale nevedia identifikovať príčinu, ktorá to spôsobuje. Terapeutickým prístupom pomáhajúci profesionál pracuje na podpore rodiny pri identifikácii existujúcich problémov a ich zvládnutí. Pomáhajúci profesionál vyberá terapie podľa problémov, ktoré v rodine existujú.²⁰⁰ Ak pre riešenie problémov je nutná spolupráca viacerých pomáhajúcich profesionálov z rôznych profesií, je vhodné určiť koordinátora, ktorý zabezpečí koordinovaný postup všetkých zúčastnených podieľajúcich sa na terapii.

- **Sprevádzanie vzdelávacieho charakteru**

Táto forma sprevádzania sa poskytuje rodičom, ktorí pociťujú neistotu vo výchove a starostlivosti o deti. Cieľom sprevádzania je poskytnúť vhodné informácie zamerané na vytváranie harmonického rodinného prostredia a vzťahy medzi rodičmi a deťmi.²⁰¹ V prípade, ak rodina rieši závažnejší, niekedy aj skrytý problém, pomáhajúci profesionál je povinný zorientovať rodinu v probléme a jeho príčinách. Na základe analýzy problému je rodina nasmerovaná na pomáhajúceho profesionála, ktorý sa daným problémom zaoberá.²⁰²

- **Sprevádzanie preventívneho charakteru**

Tento typ sprevádzania je realizovaný v čase, keď rodina ešte nemá žiadny významnejší problém. Cieľom tejto formy sprevádzania je komunikácia s rodinou, povzbudzovanie a odovzdávanie potrebných informácií pre udržanie dobrých vzťahov v rodine pri plnení všetkých funkcií rodiny. Sprevádzania sa môžu zúčastňovať pomáhajúci profesionáli z rôznych odborov, ktorí rozumejú špecifickým potrebám rodičov a detí, vedia využívať nástroje a postupy pre prácu s rodičmi a deťmi.²⁰³

Orgán SPO zabezpečí, aby rodina mala v prípade potreby zaistené sprevádzanie. Zabezpečenie tejto služby je možné realizovať v kompetencii obce, úradu práce, sociálnych

¹⁹⁹ MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť.

²⁰⁰ MINUCHIN, S. & H. C. FISHMAN. Family Therapy Techniques.

²⁰¹ NAVRÁTIL, P. Teorie a metody sociální práce.

²⁰² NEDĚLNÍKOVÁ, D. Úvod do sociální práce se skupinou.

²⁰³ ŘEZNÍČEK, I. Metody sociální práce. SATIROVÁ, V. a M. BALDWIN. Terapie rodiny krok za krokem.

vecí a rodiny, akreditovaného subjektu a ďalších oprávnených subjektov. V prípade zabezpečenia sprevádzania inými subjektmi, ako napr. komunitným centrom, nízkoprahovým centrom a pod., je v kompetencii pracovníka SPO monitorovať poskytovanú službu a evalvovať jej kvalitu, efektivitu a potrebnosť v ďalšom období a to v spolupráci so subjektmi, ktorí sprevádzanie realizujú. Monitorovanie a evalvovanie sprevádzania sa zabezpečuje v úzkej spolupráci s rodinou.²⁰⁴

²⁰⁴ SHAPIRO, D. Konflikty a komunikácia: Sprievodca labyrintom riešenia konfliktov.

Otázky, úlohy a zamyslenia

- 1) Kto môže byť do prípadovej konferencie zapojený?
- 2) Čo je cieľom rodinnej konferencie?
- 3) Je možné využiť prípadovú konferenciu aj v inej etape práce s rodinou ako v samotnej sociálnej intervencii?
- 4) Aký je rozdiel medzi prípadovou konferenciou a rodinnou konferenciou?
- 5) Aký typ rodiny je vhodný pre rodinnú konferenciu?
- 6) Aké témy sú vhodné pre rodinnú konferenciu?
- 7) Ako prebieha rodinná konferencia?
- 8) Čo je výsledkom rodinnej konferencie?
- 9) V čom spočíva rodinná mediácia?
- 10) Aké charakteristiky je potrebné brať do úvahy pri rodinnej mediácii?
- 11) Popíšte rodinnú, rozvodovú a rodičovskú mediáciu.
- 12) Čo je cieľom rodinnej mediácie?
- 13) Pre koho je určený program podpory a rozvoja rodičovských zručností a spôsobilostí?
- 14) Popíšte preventívne a intervenčné programy podpory a rozvoja rodičovských zručností a spôsobilostí?
- 15) Aké sú etapy programu podpory a rozvoja rodičovských zručností a spôsobilostí?
- 16) Navrhnite, konkrétne techniky pre program podpory a rozvoja rodičovských zručností a spôsobilostí.
- 17) Kedy je vhodné využívať sieťovanie?
- 18) Kto môže byť do sieťovania zapojený?
- 19) Aká je úloha sociálneho pracovníka v rámci sieťovania?
- 20) Aké predpoklady pre sieťovanie musia byť splnené?
- 21) Ako môže rodinám pomôcť sieťovanie?
- 22) Aká je úloha sprevádzania v sociálnej práci?
- 23) Popíšte proces sprevádzania.
- 24) Aký typ rodiny je vhodný pre sprevádzanie?

Prípadové štúdie

Prípadová štúdia 1 - DENIS

Matka: Ida, 52 rokov. Má vyštudovanú základnú školu a toho času je nezamestnaná, na ponuku pracovného miesta reaguje odmietavo. Býva v spoločnom priestore s manželom a maloletými deťmi, o ktorý sa riadne stará. Je submisívna a rozhodovanie a zabezpečenie rodiny prenecháva na manžela. Na deti kladie veľmi nízke nároky a málokedy vyžaduje ich dodržiavanie, poprípade deti ich nerešpektujú.

Otec: Viliam, 45 rokov. Má vyštudovanú základnú školu a toho času je nezamestnaný. Riadne pracovať nemôže, pretože má operované pľúca. V minulosti požiadal o invalidný dôchodok, no nebol mu priznaný. V súčasnosti jeho znovu vybavenie odkladá na neurčito. Má však snahu rodinu finančne zabezpečiť, nakoľko príležitostne pracuje na stavbách. V minulosti sa pokúšal nájsť si zamestnanie v Belgicku (žije tam jeho sestra). Musel sa však vrátiť, pre problémy s maloletým Denisom. Problémy v rodine rieši skoro výhradne sám. Je pokojnej povahy.

Deti: Ján, 27 rokov. V súčasnosti žije v Anglicku, s orientačnou rodinou sa kontaktuje minimálne.

Jakub, 26 rokov. V súčasnosti žije v Anglicku a má jednu dcéru. Občas chodieval navštevovať aj svoju orientačnú rodinu a pár krát im poslal aj peniaze.

Vanesa, 22 rokov. Bývala s manželom v Belgicku, nakoľko ju však týral, vrátila sa na Slovensko. Chvíľu bývala u rodičov, v súčasnosti už žije v krízovom zariadení pre matky s deťmi. Má jednu dcéru.

Denis, 16 rokov. Žije v jednej domácnosti s rodičmi.

Leo, 10 rokov. Žije v domácnosti s rodičmi. Pravidelne navštevuje základnú školu, kde dosahuje dobré výsledky. Je tichší, veselý a nemá problém s autoritami. Vo svojom bratovi Denisovi sa vidí.

Sociálny problém

Problémy v rodine nastali, keď odišiel otec do Belgicka ku sestre za zamestnaním. V tej dobe sa o deti starala matka sama. Denis prestal chodiť do školy a bol vzdorovitý a matku

nerespektoval. Základná škola podala na Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny hlásenie o priestupku proti školskej dochádzke. Aj napriek upozorneniu rodiny zo strany Úradu práce, sociálnych vecí a rodiny nebolo správanie Denisa dostatočne napravené a preto sa musel vrátiť aj otec z Belgicka (prácu si tam napriek snahe nenašiel). Medzičasom si Denis našiel partiu kamarátov a začal s nimi tráviť všetok čas. Otcovi bolo poskytnuté zo strany Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny poradenstvo a všetkým riešeniam bol naklonený. Osobne vodieval syna do školy. Opakované deviantné správanie aj napriek zlepšeniu školskej dochádzky naďalej pretrvávalo. Otec s Denisom navštívil Centrum pedagogického poradenstva a prevencie (CPPPaP), kde boli stanovené špeciálno-pedagogické postupy a odporúčania v kontexte vyučovania. Podľa triednej učiteľky Denis nemal v triete seberovných kamarátov, nakoľko niekoľko krát prepadol. V škole sa nudil, počas vyučovania nespôlupracoval a bol k vyučujúcim arogantný, alebo ich ignoroval. Podľa Denisa sa mu deti v škole vysmievali a nemal si s nimi čo povedať, tak nevidel zmysel v tom, aby chodil do školy. Otec situáciu riešil tým, že denne vodieval syna do školy. Avšak Denis tam zotrval prvú vyučovaciu hodinu a potom zo školy utiekol. Počas leta bol maloletý nabádaný aby skúsil brigádnickú činnosť. Otec mu to pomohol zrealizovať a tak pomáhal pri starej mame na stavbe. Zarobil si peniaze a tak si mohol kúpiť veci pre seba. Po prázdninách však nenastúpil do školy. Keď bol v škole otec za triednu učiteľkou došlo ku konfliktu, nakoľko tým, že si otec myslel, že maloletý okrem povinnej školskej dochádzky dokončil aj ročník. Avšak Denis sa počas leta na skúšky nedostavil, čo otcovi zatajil. A tak Denis nemohol nastúpiť do ďalšieho ročníka. To otec považoval za nespravodlivosť, pretože Denis musel ročník opakovať a tak sa s učiteľkou pohádal.

Prípadová štúdia 2 – ZUZKA

Matka: Anna, 46 rokov. Má vyštudovanú vysokú školu v študijnom odbore učiteľstvo. V súčasnosti je však nezamestnaná, nakoľko pre problémy s dochádzkou ju prepustili. Prácu si však aktívne hľadá. Rodičov už nemá a so svojim bratom sa v súčasnosti taktiež nerozpráva. Na svoju dcéru je veľmi naviazaná a má pocit, že má iba ju.

Otec: Pavel, 38 rokov. Dlhodobo žije v Anglicku a o maloletú Zuzanu nejaví žiadny záujem. Aj jeho rodičia tvrdia, že nevedia, kde sa momentálne nachádza. Súdom stanovené výživné neplatí. Maloletá nemá k nemu žiadny vzťah.

Dieťa: Zuzana, 7 rokov. Navštevuje druhý ročník základnej školy. Matka ju zapísala aj na niekoľko mimoškolských aktivít, ktoré ju veľmi bavia. Napriek nepriaznivej situácii v rodine sa jej v škole dobre darí, rada sa učí. Na svoju matku je citovo veľmi naviazaná.

Sociálny problém

Maloletá Zuzana sa narodila do partnerského vzťahu rodičov. Nakoľko rodičia nežili v spoločnej domácnosti, práva a povinnosti voči maloletej boli upravené rozsudkom okresného súdu, kde bola zverená do osobnej starostlivosti matky a zo strany otca bolo určené výživné. Styk otca s maloletou upravený nebol. Orgán sociálnoprávnej ochrany detí začal riešiť problém matky s nadmerným požívaním alkoholických nápojov, pretože brat matky podal na úrad podnet. Podobné incidenty sa opakovali viac krát, dieťa si vtedy brat matky brával k sebe domov. Matka sa následne aj po hospitalizácii v nemocnici ambulantne liečila na psychiatrii. Matka dodržiavala liečbu a tak jej bola maloletá znovu zverená do starostlivosti. Následne o rok neskôr bol prijatý podnet o matkinom opätovnom užívaní alkoholu a matka nebola v tom období zastihnutá pri návšteve orgánu sociálnoprávnej ochrany detí. V tom období prejavili záujem o náhradnú osobnú starostlivosť maloletej Zuzany starí rodičia zo strany otca a predbežne im súd vyhovel. Matka podala však odvolanie a predbežné opatrenie súd zrušil a konanie zastavil. Na Úrad práce sociálnych vecí a rodiny sa obrátil riaditeľ Základnej školy, nakoľko sa maloletá Zuzana nedostavila do školy a pri návšteve v rodine matka javila známky požitia alkoholu. Matku po kontaktovaní pracovníčky sociálnoprávnej ochrany detí celá situácia mrzela a bolo konštatované, že sa matka dostavila i do školy, kde sa situácia vyjasnila. Medzi matkou a maloletou Zuzanou je silná citová väzba.

Prípadová štúdia 3 – DOMINIK

Matka: Štefánia, 33rokov. Vyštudovala strednú, kde sa zoznámila s Dušanom, ktorý bol jej prvým partnerom. Po ukončení školy sa zamestnala ako predavačka v miestnych potravinách, žila v dome svojich rodičov spoločne s priateľom Dušanom, ktorý bol v tom čase na vojne. Po príchode z vojenskej služby sa zobrali a narodil sa im spoločný syn, Dominik. Po rodičovskej dovolenke nastúpila opäť do práce ako predavačka v potravinách. S manželom a synom obývali poschodie rodinného domu spoločne s jej rodičmi. Manželia boli 11 rokov. Raz manžel prišiel z liečenia, zbalil si veci a odišiel. Následne boli rozhodnutím okresného súdu rozvedení. Matka vychováva syna, na výchove sa podieľajú i jej rodičia, s ktorými naďalej bývajú. Po roku od rozvodu si našla priateľa, chodievajú k nemu na víkendy, na chalupu,... . Matka nepozná dôvod rozvodu, všetka iniciatíva vyšla z otcovej strany. V súčasnosti je so situáciou vyrovnaná. Snaží sa, aby sa syn stretával a kontaktoval s otcom, Adrián to však odmieta.

Otec: Dušan, 34 rokov. Ešte počas školy sa zoznámil s Štefániou a od 17 rokov býval v dome jej rodičov, jej otca bral ako svojho. Na vojenskú službu nastupoval od nich. So svojou matkou mal dobrý vzťah, chodil k nej na návštevy. So svokrou vychádzal dobre. Po vojne sa zosobášili sa a narodil sa im syn Dominik. Prvýkrát odišiel zo spoločnej domácnosti keď mal Dominik 3 roky. Po pol roku sa vrátil, prijali ho späť. Po istom čase začal mať zdravotné problémy s chrbticou, podstúpil operáciu. Po prepustení z nemocnice sa oňho starala manželka so svokrou a svokrom. Po zotavení odišiel na liečenie. Po príchode vydržal v spoločnej domácnosti niekoľko týždňov a odsťahoval sa. Neskôr podal žiadosť o rozvod. Ako dôvod udáva, že bol roky manipulovaný svokrou a v domácnosti boli proti nemu. S manželkou nežili spolu ale iba vedľa seba. Nemal autoritu ani pri výchove vlastného syna, so všetkým chodil za mamou a starou mamou. Nikdy mu nepovedal otec. Po rozvode si musel dať do poriadku svoje záležitosti a so synom sa nekontaktoval. V súčasnosti sa syn odmieta s ním kontaktovať. Jeho zámerom je, aby bol obnovený aspoň telefonický kontakt s ním a jeho matkou. Po čase prišiel o prácu z dôvodu rušenia firmy a pridružených zdravotných problémov. Zároveň podal žiadosť o zníženie výživného, čomu bolo rozhodnutím súdu vyhovené. Po obnovení prevádzky firmy a ukončení PN nastúpil na pôvodné miesto.

Dieťa: Dominik, 12 rokov. Narodil sa v manželstve. S matkou a starou matkou mal počas detstva veľmi dobrý vzťah. Otec ho podľa jeho slov častokrát trestal a kričal naňho. Nútil ho, aby sa učil a zlepšoval si prospech. Hračky a výhody podmieňoval prospechom, alebo pomocou

v domácnosti. V škole má veľa kamarátov, rovnako i na ulici, kde je vodca skupiny. Na otca sa podľa vlastných slov hnevá za to, že ich opustil a žije s inou rodinou. Podľa jeho slov ho otec niekoľkokrát nútil stretnúť sa s terajšou priateľkou, čo on odmieta. Nechce sa s ním kontaktovať a rozbil mobilný telefón, keď mu otec telefonoval. Situácia sa vyostřila po tom, čo si prečítal vyjadrenie k odvolaniu na zníženie sumy výživného (otec tvrdí, že je obézny, že trpí závislosťou na PC hrách). Navštevuje základnú školu a z predmetov ho zaujíma iba informatika, prospech má priemerný. Matka udáva, že s prospechom nemal až do rozvodu problémy. Po rozvode sa zhoršil. Triedna učiteľka však povedala, že problém určite prekoná, že nie je potrebná žiadna psychologická ani špeciálnopedagogická intervencia. Od tohto roku je však pacientom detskej psychologičky. Podľa jej vyjadrenia je Dominik v silnom odpore voči otcovi, no stále ho zaraďuje ako súčasť rodiny (na základe kresby rodiny). V súčasnosti je citovo veľmi zraniteľný, z čoho môže prameniť i neúspech v škole. Podľa nej najväčšia rana bola pre Dominika nie rozvod rodičov, ale fotografie na sociálnej sieti, ktoré uverejnil jeho otec a je tam s priateľkou a jej rodinou.

Stará matka: **Ester**, 58 rokov. Pracuje ako terénna sociálna pracovníčka na Obecnom úrade. Má 3 dcéry, zaujíma sa o výchovu vnúčat. Je angažovaná do všetkých problémov v rodine. Osobne ju zasiahol rozvod jej dcéry. Lutuje energiu, ktorú investovala do starostlivosti o bývalého zaťa a veľmi sa na neho hnevá. Spoločne s dcérou rieši všetky záležitosti týkajúce sa jej rozvodu a starostlivosti o syna.

Sociálny problém

Rodina obývala spoločnú domácnosť. Neformálnu autoritu v rodine má stará matka maloletého. Problémy v rodine začali, keď otec odišiel na pol roka zo spoločnej domácnosti. Ako dôvod udáva, že nedokázal v dome vydržať. Neskôr sa vrátil a manželku presvedčil, aby ho opäť prijala. Otec udáva, že bol silne ovplyvňovaný zo strany svokry. Rovnako je ovplyvňovaná i manželka a syn. Ak by neutrpel úraz, vzťah by sa skončil skôr. Navštívil i poradcu pre duchovné záležitosti, ktorý mu odporúčal tento vzťah ukončiť. Po návrate z liečenia si zobral osobné veci a auto a odišiel z domácnosti. Podal žiadosť o rozvod. O syna sa nemohol zaujímať, pretože bol pracovne vyťažený a mal zdravotné komplikácie. Prvýkrát sa ozval po 8 mesiacoch, so synom sa stretol a zaviedol ho do spoločnej domácnosti s terajšou priateľkou a jej maloletou dcérou. Adrián odvtedy odmieta akýkoľvek kontakt s otcom, obviňuje ho, že ho vymenil za novú rodinu. Rovnaký názor deklaruje i stará matka.

Zoznam bibliografických odkazov

AKHAVAN, T. M. Divorce Stages and Aftermaths. *Womens Studies*. 2004, 1(3), 123-152. ISSN 1735-3386.

AMBRÓZOVÁ, A. a kol. *Proces terénnej sociálnej práce v sociálne vylúčenej komunite*. Bratislava: Partners for Democratic Change Slovakia, 2006. ISBN 80-969431-3-8.

BAKER, B. *Z bludného kruhu*. Košice: Združenie za sociálnu reformu, 2007. ISBN 978-80-969539-1-2.

BALOGOVÁ, B. a E. ŽIAKOVÁ. eds. *Vademecum sociálnej práce. Terminologický slovník*. Košice: FF UPJŠ Košice, 2017. ISBN 978-80-8152-483-7.

BALOGOVÁ, B. Neúspešná sanácia dysfunkčnej rodiny a jej dôsledky na vývin dieťaťa v náhradnej starostlivosti. In: *Mládež a spoločnosť*. 2008, (2), 27 - 51. ISSN 1335-1109.

BEDNÁŘOVÁ, Z. a L. PELECH. *Slabikář sociální práce na ulici*. Brno: Doplněk, 2003. ISBN 80-7239-148-8.

BECHYŇOVÁ, V. a M. KONVIČKOVÁ. *Sanace rodiny. Sociální práce s dysfunkčními rodinami*. Praha: Portál, 2008. ISBN 8073673925.

BECHYŇOVÁ, V. *Případové konference. Praktický průvodce pro práci s ohrozenou rodinou*. Praha: Portál, 2012. ISBN 9788026201816.

BRNULA, P. *Sociálna práca: Dejiny, teórie a metódy*. Bratislava: IRIS, 2012. ISBN 978-80-89238-77-4.

BRNULA, P., P. KODYMOVÁ a R. MICHELOVÁ. *Marie Krakešová: Priekopníčka teórie sociálnej práce v Československu*. Bratislava: Iris, 2014. ISBN 978-80-89726-00-4.

DE SHAZER, S. *Keys to solution in brief therapy*. London: Norton professionals books, 1985. ISBN 978-0393700046.

DE SINGLY, F. *Sociológie súčasnej rodiny*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1999. ISBN 80-223-1375-0.

DeVITO, J. A. *Základy mezilidské komunikace*. Praha: Grada Publishing, 2001. ISBN 80-7169-988-8.

DUDINSKÁ, P., P. BUDAJ a Š. VITKO. *Manažment v sociálnych službách*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2009. ISBN 978-80-7165-756-9.

DUNOVSKÝ, J. *Dítě a poruchy rodiny*. Praha: Avicenum, 1986. ISBN 08-040-86.

DUNOVSKÝ, J. et al. *Sociální pediatrie. Vybrané kapitoly*. Praha: Grada Publishing, 1999. ISBN 80-7169-254-9.

EDWARDS, R. L. et al. *Encyclopedia of Social Work*. Washington DC: NASW, 2004. ISBN 0-87101-256-1.

ELLIS, E. M. *Divorce Wars: Interventions with Families in Conflict*. Washington, D.C.: American Psychological Association, 2000. ISBN 978-1-55798-679-5.

FAFEJTA, M. *Sexualita a sexuální identita: sociální povaha přirozenosti*. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1030-6.

FILADELFOVÁ, J. Rodina 90. rokov na Slovensku. In: *Rodina v spoločenských premenách Slovenska*. Prešov: FF PU, 2001, s. 41-70. ISBN 80-8068-034-5.

GABURA J. a J. PRUŽINSKÁ. *Poradenský proces*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1995. ISBN 80-85850-10-9.

GABURA, J. a E. MYDLÍKOVÁ et al. *Vedenie sociálneho prípadu*. Bratislava: ASSP, 2004. ISBN 80-968713-2-3.

GABURA, J. *Sociálne poradenstvo*. Bratislava: Občianske združenie Sociálna práca, 2009. ISBN 80-89185-10-X.

GABURA, J. *Teória rodiny a proces práce s rodinou*. Bratislava: IRIS, 2012. ISBN 978-80-89256-95-2.

GURÁŇ, P. a kol. *Vzdelávací program nadstavbovej odbornej činnosti. Odborné metódy práce v krízových situáciách*. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny, 2015.

GURÁŇ, P. a J. FILADELFIOVÁ. Rodinné správanie a rodinné stratégie na Slovensku. In: *Empatia*, 1998, **5**(2), 18-24. ISSN 1335 8624.

GURÁŇ, P., J. FILADELFIOVÁ a A. RITOMSKÝ. Tradičné verzus moderné: zmeny a život súčasných rodín. In: *Sociológia*, 1997, **29**(1), 5-20. ISSN 0049 – 1225.

HAMADEJ, M. a B. BALOGOVÁ. Posúdenie ako významná časť práce sociálneho pracovníka v procese socioterapie. In: B. Balogová a L. Bartková. *Sociálny výskum – nekonečná hra ideí a dôkazov?* 2015. 49-59. ISBN ISBN 978-80-555-1642-4.

HARDY, M., J. BRIŠŠÁKOVÁ, Ľ. PAVELOVÁ a M. TOMKA. *Metódy sociálnej práce s rodinou. Zborník z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou*. Bratislava: VŠZaSP sv. Alžbety, 2012. ISBN 978-80-8132-050-7.

HARTL, P. a H. HARTLOVÁ. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-569-1.

HERMOCHOVÁ, S. *Teambuilding*. Praha: Grada Publishing, 2006. ISBN 80-247-1155-9.

HOLÁ, L. a kol. *Mediace a možnosti využítí v praxi*. Praha: Grada Publishing, 2013. ISBN 9788026200918.

HOLÁ, L. *Mediace – způsob řešení mezilidských konfliktů*. Praha: Grada Publishing, 2003. ISBN 80-247-0467-6.

HOLÁ, L. *Mediace v teorii a praxi*. Praha: Grada Publishing, 2011. ISBN 978-80-247-3134-6.

HOLLAND, S. 2011. *Child and Family Assessment in Social Work Practice*. Sage. ISBN 978-1-8920-521- 4.

HORVÁTH, E. a E. VARGA. *Zákon o rodine. Komentár*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2014. ISBN 978-80-8168-021-2.

HOWE, D. *A Brief Introduction to Social Work Theory*. Palgrave Macmillan, 2009. ISBN 0-230-23312-0.

HRICOVÁ, M. *Psychologický rozhovor*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2017. ISBN 978-80-8152-547-6.

HRONCOVÁ, J. Prirodzené prostredia výchovy. In: J. HRONCOVÁ, A. HUDECOVÁ a T. MATULAYOVÁ. *Sociálna pedagogika a sociálna práca*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2000. ISBN 80-8055-427-7.

HROZENSKÁ, M. et al. *Sociálna práca so staršími ľuďmi*. Martin: Osveta, 2008. ISBN 978-80-8063-282-3.

HUDECOVÁ, A. a kol. *Profesijné kompetencie sociálnych pracovníkov v kontexte intencionálnych a inštitucionálnych reflexií*. Banská Bystrica: PF UMB v Banskej Bystrici, 2010. ISBN 978-80-557-0112-7.

HUDECOVÁ, A. Pomoc rodine v intenciách sociálnej práce ako vedného odboru a pomáhajúcej profesie. In: P. PAPŠO. *Mosty k rodine 3. Sociálna práca s rodinou*. Banská Bystrica: SPDDD Úsmev ako dar. 2008. 12-22. ISBN 978-80-969616-3-4.

HUDECOVÁ, A., A. BROZMANOVÁ GREGOROVÁ et al. *Sociálna práca s rodinou*. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta, Univerzita Mateja Bela, 2008. ISBN 978-80-8083-597-2.

CHÁVEZ VILLANUEVA, P. *Rodina kolíska života a lásky*. Bratislava: VDB, 2006. ISBN 80-8074-034-8.

Interná norma č. IN - 099/2018. Postup orgánu sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately pri vedení prípadovej sociálnej práce

JANRINOVÁ, J. *Otcom a mamám*. Trnava: Dobrá kniha, 2006. ISBN 80-7141515-4.

JAŠKOVÁ, A. a A. SABOLOVÁ FABIANOVÁ. *Sociálna práca ako rizikové povolanie. Vybrané aspekty rizík na pozadí hypermodernity*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2018. ISBN 978-80-555-1987-6.

JEŘÁBEK, H. et al. *Mezigenerační solidarita v péči o seniory*. Praha: SLON. ISBN 978-80-7419-117-6.

KASLOW, F. W. The dynamics of divorce therapy. In R. H. Mikesell, D.D. Lusterman, & S.H. McDaniel (Eds.), *Integrating family therapy: Handbook of family psychology and systems theory*. Washington, D.C.: American Psychological Association. 1995. s. 271 – 283. ISBN 978-1-55798-280-3.

KASTOVÁ, V. *Krize a tvořivý přístup k ní*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-365-X.

KELLER, J. *Úvod do sociologie*. Praha: SLON, 2009. ISBN 978-80-86429-39-7.

KOTKOVÁ, R., E. ŠIMOVÁ a A. GECKOVÁ. *Psychológia rodiny*. Michalovce: PeGaS, 1998. ISBN 80-967901-0-2.

KRATOCHVÍL, S. *Manželská terapie*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7367-048-8.

KŘIVOHLAVÝ, J. *Konflikty mezi lidmi*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-407-6.

KUBÁNI, V. *Psychológia osobnosti*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2013. ISBN 978-80-555-0845-0.

KUBÁNI, V. *Všeobecná psychológia*. Prešov: PU v Prešove, 2010. ISBN 978-80-555-0172-7.

KUZNÍKOVÁ, I. *Pokročilé metody sociální práce se skupinami*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2013. ISBN 978-80-7464-471-9.

KVAŠŇÁKOVÁ, L. *Vybrané otázky posúdenia životnej situácie ohrozenej rodiny s deťmi v kontexte sociálnoprávnej ochrany*. Prešov: Univerzitná knižnica Prešovskej univerzity v Prešove, 2016. ISBN 978-80-555-1723-0.

LEŠKOVÁ, L. ed. *Sanácia rodiny ako teoretický a praktický problém*. Košice: Vienala, 2011. ISBN 978-80-8126-044-5.

LEŠKOVÁ, L. *Sociálna práca v teréne*. Košice: Vienala, 2011. ISBN 978-80-8126-046-9.

LEŠKOVÁ, L. *Úvod do základov sociálnej práce*. Košice: Seminár sv. Karola Boromejského, 2008. ISBN 978-80-89361-23-6.

LEVICKÁ, J. et al. *Sociálna práca s rodinou I*. Trnava: Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce TU, 2007. ISBN 80-89074-93-6.

- LEVICKÁ, J. *Metódy sociálnej práce*. Trnava: VeV s.r.o., 2002. ISBN 80-89074-38-3.
- LEVICKÁ, J. *Teoretické aspekty sociálnej práce*. Trnava: Trnavská univerzita, 2002. ISBN 80-89074-39-1.
- LEVICKÁ, J. *Základy sociálnej práce*. Trnava: FFTU, 2004. ISBN 978-80-96895-23-6.
- LOVAŠOVÁ, S. *Klientske násilie ako súčasť sociálnej práce*. Košice: Katedra sociálnej práce FF UPJŠ, 2014. ISBN 978-80-8152-194-2.
- LOVAŠOVÁ, S. *Sociálna práca: formy, postupy a metódy*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2016. ISBN 978-80-8152-386-1.
- LOVAŠOVÁ, S., K. ŠIŇANSKÁ, M. HALACHOVÁ a V. LICHNER. eds. *Násilie v sociálnej práci. Zborník príspevkov*. Košice: UPJŠ v Košiciach, 2013. ISBN 978-80-8152-063-1.
- MALÁ, D. a kol. *Základné metódy vo výchovnom poradenstve*. Nitra: PF UKF v Nitre, 2009. ISBN 978-80-8094-617-3.
- MAREŠ, J. a kol. *Sociální opora u dětí a dospívajících*. Hradec Králové: Nucleus, 2003. ISBN 80-86225-47-1.
- MÁTEL, A. et al. ed. *Aplikovaná etika v sociálnej práci a ďalších pomáhajúcich profesiách*. Bratislava: VŠ ZaSP sv. Alžbety, 2010. ISBN 978-80-89271-89-4.
- MÁTEL, A. *Metódy a prístupy v sociálnej práci*. Nitra: Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva UKF, 2013. ISBN 978-80-5580-243-5.
- MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-548-2.
- MATOUŠEK, O. a H. PAZLAROVÁ. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-739-8.
- MATOUŠEK, O. Práce s rodinou. In: MATOUŠEK, O. et al. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003. s. 181–200. ISBN 80-7178-548-2.

- MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: SLON, 1999. ISBN: 80-86429-19-9.
- MIKULÁŠTIK, M. *Komunikačné dovednosti v praxi*. Praha: Grada Publishing, 2010. ISBN 80-247-8070-4.
- MINUCHIN, S. & H. C. FISHMAN. *Family Therapy Techniques*. Harvard: University Press, 2004. ISBN 9780674294103.
- MORENO, J. J. *Rozehráť svoju vnútornú hudbu. Muzikoterapie a psychodráma*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-980-1.
- MOŽNÝ, I. *Rodina a spoločnosť*. Praha: Sociologické nakladateľství, 2006. ISBN 80-86429-58-X.
- MOŽNÝ, I. *Sociológia rodiny*. Praha: Sociologické nakladateľství, 2002. ISBN 80-86429-05-9.
- MYDLÍKOVÁ, E. ed. *A zrodilo sa zlo*. Trnava: Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce Trnavskej univerzity v Trnave, 2019. ISBN 978-80-568-0194-9.
- MYDLÍKOVÁ, E., J. GABURA a M. SCHAVEL. *Sociálne poradenstvo*. Bratislava: ASASP, 2002. ISBN 80-968713-1-5.
- NAVRÁTIL, P. Posouzení životní situace: úvod do problematiky. In: *Sociální práce/ Sociálna práca*, 2007, (1), 72-86. ISSN 1213-6204.
- NAVRÁTIL, P. *Reflexivní posouzení v sociální práci s rodinami*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-7505-4.
- NAVRÁTIL, P. *Teorie a metody sociální práce*. Brno: Marek Zeman, 2001. ISBN 80-903070-0-0.
- NEDĚLNÍKOVÁ, D. *Úvod do sociální práce se skupinou*. Ostrava: Kofoedova škola, občanské sdružení, 2004. ISBN 80-239-4030-9.
- NOVOTNÁ, E. *Sociologie sociálních skupin*. Praha: Grada Publishing, 2010. ISBN 978-80-247-2957-2.

OLÁH, M. a J. ROHÁČ. *Sociálnoprávna ochrana detí a sociálna kuratela*. Bratislava: VŠ ZaSP sv. Alžbety, 2008. ISBN 978-80-89271-35-1.

ONDRUŠEK, D. a V. LABÁTH. *Tréning? Učenie zážitkom. Tréning*. Bratislava: PDCS o.z., 2007. ISBN 978-80-960431-4-2.

ORAVCOVÁ, J. *Sociálna psychológia*. Banská Bystrica: UMB Fakulta humanitných vied, 2004. ISBN 80-8055-980-5.

ORAVCOVÁ, J. Systémový prístup k rodine. In: J. ŠATÁNEK. ed. *Rodinné prostredie ako faktor socializácie a personalizácie osobnosti dieťaťa*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied, 2004. s. 78-90. ISBN 80-8083-015-0.

OROSOVÁ, O., B. GAJDOŠOVÁ, M. BACÍKOVÁ-SLESKOVA, F. SALONA a R. SEBENA. *Helth-related behaviour among adolescents and young adults*. Košice: Equilibria, 2009. ISBN 978-80-89284-36-8.

PAVLUVČÍKOVÁ, E. *Psychologické aspekty partnerstva*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2015. ISBN 978-80-555-1454-3.

PAYNE, R. K., Ph. DeVOL & T. D. SMITH. *Mosty z chudoby. Stratégie pre profesionálov a komunity*. Košice: Equilibria, 2010. ISBN 9788089284535.

PLÁVKOVÁ, O. *Úvod do sociológie*. Bratislava: EU, 2008. ISBN 978-80-225-2491-9.

PORTMANNOVÁ, R. *Hry pro posílení psychické odolnosti*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-331-5.

POTOČÁROVÁ, M. *Rodina, mládež a jej postoje k sociálnym limitom*. Bratislava: Vydavateľstvo STU, 2003. ISBN 80-227-1940-4.

PRAŠKO, J. *Jak vybudovat a posílit sebvedvěru*. Praha: GRADA, 2007. ISBN 978-80-247-1352-6.

PRAŠKO, J., P. MOŽNÝ a M. ŠLEPECKÝ. *Kognitivně behaviorální terapie psychických porúch*. Praha: Triton, 2007. ISBN 978-80-7254-865-1.

Rada Európy Výbor ministrov členských štátov o rodinnej mediácii prijaté 21. januára 1998 v odporúčaní č. R (98)1 o rodinnej mediácii.

ROVENSKÁ, D. a S. KOZMOVÁ. Senzitivita voči nespravodlivosti vo vzťahu k odpusteniu v partnerských vzťahoch. In: *Človek a spoločnosť: internetový časopis pre pôvodné teoretické a výskumné štúdie z oblasti spoločenských vied*. 2016, **19**(3), 19-27. ISSN 1335-3608.

ROVENSKÁ, D. a L. LOVAŠ. Identifikácia stratégií zvládania nespravodlivosti v partnerskom vzťahu. In: *Psychologie a její kontexty*. 2017, **8**(2), 57-72. ISSN 1805-9023.

RUSNÁKOVÁ, M. *Rodina v slovenskej spoločnosti v kontexte sociálnej práce*. Ružomberok: Pedagogická fakulta KU, 2007. ISBN 978- 80-8084-248-2.

ŘEZNÍČEK, I. *Metody sociální práce*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1994. ISBN 80-85850-00-1.

ŘIČAN, P. *Psychologie osobnosti*. Praha: Grada Publishing, 2010. ISBN 978-80-247-3133-9.

SATIROVÁ, V. a M. BALDWIN. *Terapie rodiny krok za krokem*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0179-3.

SATIROVÁ, V. *Společná terapie rodiny*. Praha: Portál, 2007. ISBN 8073673037.

SATIROVÁ, V., J. BANMEN, J. GREBEROVÁ & M. GOMORIOVÁ. *Model růstu: Za hranice rodinné terapie*. Brno: Cesta, 2005. ISBN 978-80-7295-071-1.

SHAPIRO, D. *Konflikty a komunikácia: Sprievodca labyrintom riešenia konfliktov*. New York: Inštitút Open Society, 1995. ISBN 80-85576-15-5.

SHULMAN, L. *The Skills of Helping Individuals, Families, Groups and Communities*. Boston: Cengage Learning, 2016. ISBN 978-1-305-25900-3.

SCHARLAU, CH. *Techniky vedení rozhovoru*. Praha: Grada Publishing, 2008. ISBN 978-80-247-2234-4.

SIEGRIST, M. *Klíčové kompetence a jejich rozvíjení*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-479-6.

SMÉKAL, V. *Pozvání do psychologie osobnosti. Člověk v zrcadle vědomí a jednání*. Brno: Barrister & Principal, 2004. ISBN 80-86598-65-9.

SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-559-8.

SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-250-8.

SOPÓCI, J. *Sociálne inštitúcie a sociálna zmena*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2000. ISBN 80-223-1473-0.

SOPÓCI, J. *Sociálne inštitúcie modernej spoločnosti*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2015. ISBN 978-80-8127-1.

SOPÓCI, J. *Základy sociológie*. Bratislava: SPN, 2003. ISBN 80-10-00107-4.

SOUDKOVÁ, M. *O zdravých vzťahoch medzi ľuďmi*. Brno: Nakladatelství Doplněk, 2006. ISBN 80-7239-196-8.

ŠATANEK, J. *Komunikácia v rodine*. Banská Bystrica: UMB, 2004. ISBN 80-8055981-3.

ŠATÁNEK, J. *Rodinné prostredie ako faktor socializácie a personalizácie osobnosti dieťaťa*. Banská Bystrica: UMB, 2004. ISBN 80-8083-015-0.

ŠAVRNOCHOVÁ, M. *Závislosť od alkoholu v kontexte rodinného systému*. Banská Bystrica: Belianum, 2015. ISBN 978-80-557-0833-1.

ŠIMKO, J. a D. ŠLOSÁR. *Homosexualita a homofóbia v kontexte sociálnej práce*. Košice: Unibook UPJŠ v Košiciach, 2019. ISBN 978-80-8152-764-7.

ŠIMOVÁ, E. Medzigeneračná komunikácia v rodine. In TOKÁROVÁ, A. (ed.). 2002. *Kvalita života a ľudské práva v kontextoch sociálnej práce a vzdelávania dospelých : zborník z príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou*. Prešov: FF PU, s. 210-215. ISBN 80-8068-088-4.

ŠIŇANSKÁ, K. *Špecifiká práce s mládežou v neziskovom sektore*. Košice: Vydavateľstvo ŠafárikPress UPJŠ, 2020. ISBN 978-80-8152-949-8.

ŠIŇANSKÁ, K. The Loneliness of Adolescents from Socially Disadvantaged Background. *AD ALTA: journal of interdisciplinary research*. 2019, **9**(1), 284-286. ISSN 1804-7890.

ŠKOVIERA, A. 2010. Posilňovanie rodičovských kompetencií a zodpovednosti v procese (pre)výchovy dieťaťa. In: V. HUDEČKOVÁ a P. BRYNDZÁK. *Križovatky*. Bratislava: Maclix, 2010. s. 87 – 92. ISBN 978-80-969253-1-5.

ŠLOSÁR, D. a V. LICHNER. *Mediácia v systéme sociálnej práce*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Filozofická fakulta, 2018. ISBN 978-80-8152-609-1.

ŠLOSÁR, D. *Riziko ako sociálna kategória v období adolescencie*. Košice: ŠafárikPress, 2020. ISBN 978-80-8152-899-6.

ŠLOSÁR, D., V. LICHNER, M. HALACHOVÁ, T. ŽIAKOVÁ, Z. ŠOLTÉSOVÁ a J. ŠIMKO. *Teórie sociálnej práce a vybrané klientske skupiny*. Košice: UPJŠ v Košiciach, 2017. ISBN 978-80-8152-551-3.

ŠPATENKOVÁ, N. *Krízová intervence pro praxi*. Praha: Grada Publishing, 2011. ISBN 978-80-247-2624-3.

ŠROBÁROVÁ, S. *Intervencia, resocializácia a terapia v sociálnej práci*. Ružomberok: Verbum, 2011. ISBN 978-80-8084-715-9.

ŠULOVÁ, L. Marriage. Parenthood and Educational Elementary and High Schools. In: *Colelection of Papers: Mentoring and Tutoring by students*. London: Kogan Page Limited, 1998. ISBN 0-7494-2559-8.

ŠULOVÁ, L. Person in Family. In: J. VÝROST a I. SLAMENÍK. *Applied Social Psychology I*. Praha: Portál, 1998. p.303-343. ISBN 2-7227-0068-9.

THOROVÁ, K. *Vývojová psychologie: proměny lidské psychiky od početí po smrt*. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0714-6.

THURZOVÁ, M. *Základy práva pre sociálnych pracovníkov*. Bratislava: Občianske združenie Sociálna práca, 2006. ISBN 80-89185-21-5.

- TOMÁNEK, P. *Teoretické východiská rodinnej výchovy*. Brno: Tribun EU, 2012. ISBN 978-80-263-0233-9.
- TRÉLAÛN, B. *Překonávání konfliktů v rodině*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-935-6.
- VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie osobnosti*. Praha: Karolínium, 2010. ISBN 978-80-2461832-6.
- VASKA, L. *Služby zamestnanosti a vybrané aspekty sociálnej práce s nezamestnanými*. Bratislava: Iris, 2014. ISBN 978-80-89726-25-7.
- VASKA, L. *Teoretické aspekty supervízie začínajúcich sociálnych pracovníkov*. Bratislava: IRIS, 2012. ISBN 978-80-892-3870-5.
- VIŠŇOVSKÝ, Ľ. *Teória výchovy*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 1998. ISBN 80-8055-135-9.
- VODÁČKOVÁ, D. a kol. *Krízová intervence*. Praha: Portál, 2007. ISBN 9788073673420.
- VOJTOVÁ, Z. *Možnosti realizácie poradenstva s adolescentmi*. Bratislava: Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie.
- VYBÍRAL, Z. *Psychologie komunikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-998-4.
- VYBÍRAL, Z. *Psychologie komunikace*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-387-1.
- VYMĚTAL, J. *Průvodce úspěšnou komunikací*. Praha: Grada Publishing, 2008. ISBN 978-247-2614-4.
- VÝROST, J. a I. SLAMĚNÍK. *Sociální psychologie – Sociálna psychológia*. Praha: ISV, 1997. ISBN 80-85866-20-X.
- VÝROST, J., A. ZELOVÁ a L. LOVAŠ. *Vybrané kapitoly zo sociálnej psychológie III. Sociálnopsychologická analýza osobných vzťahov, interpersonálna agresia, makrosociálne javy a procesy*. Bratislava: VEDA, 1996. ISBN 80-224-0478-0.

WATZLAWICK, P., J. B. BAVELAS & D. D. JACKSON. *Pragmatics of Human Communication: A Study of Interactional Patterns, Pathologies and Paradoxes*. London: W. W. Norton, Inc., 2014. ISBN 978-3937-105-95.

Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v platnom znení.

Zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v platnom znení.

Zákon č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení.

Zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení.

Zákon č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon) v platnom znení.

Zákon č. 417/2013 Z. z. o pomoci v hmotnej núdzi a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení.

Zákon č. 420/2004 Z. z. o mediácii a o doplnení niektorých zákonov v platnom znení.

Zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov v platnom znení.

Zákon č. 583/2008 Z. z. o prevencii kriminality a inej protispoločenskej činnosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení.

ZAKOUŘILOVÁ, E. *Speciální techniky sociální terapie rodin*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0583-8.

ZUBERBUHLES, J. Early Intervention Mediation. The Use of Court-Ordered Mediation in the Initial Stages of Divorce Litigation to Resolve Parenting Issues. *Family Court Review*, **39**(2), 203-306. ISSN 1531-2445. ŽIAKOVÁ, E. a kol. *Sociálna práca. Teoretické východiská a praktické kontexty*. Košice: FF UPJŠ, 2011. ISBN 978-80-8152-577-3.

ŽIAKOVÁ, E. a kol. *Psychosociálne aspekty sociálnej práce*. Prešov: Vydavateľstvo Akcentprint, 2005. ISBN 80-969274-2-6.

ŽIAKOVÁ, E., D. ŠLOSÁR, A. FABIAN, A. KOČIŠOVÁ, S. LOVAŠOVÁ, D. ROSOVÁ, K. ŠIŇANSKÁ a S. HULÍNOVÁ. *Zmysel života adolescentov*. Košice: FF UPJŠ, 2014. ISBN 978-80-8152-187-4.

ŽILOVÁ, A. *Úvod do teórie sociálnej práce. Náuka o sociálnej práci*. Banská Bystrica: Kniháreň, 2005. ISBN 80-968932-1.

Rodina ako priestor sociálnej práce

Vysokoškolská učebnica

Autorka: Mgr. Magdaléna Hovanová, PhD.,

Vydavateľ: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach
Vydavateľstvo ŠafárikPress

Rok vydania: 2021

Počet strán: 103

Rozsah: 5 AH

Vydanie: prvé

ISBN 978-80-8152-965-8 (e-publikácia)